

BOŞ SAFYA

BOŞ SAFYA

İÇİNDEKİLER

Bu Sayıda	III
Uğur Mumcu Miladı: Öncesi ve Sonrası	1
Muzaffer İlhan ERDOST	
Prof. Dr. Hikmet Sami Türk ile Ropörtaj: “Hukuk ve Siyaset Temelinde Yerel Seçimler: Yerel Seçim Sistemi ve Mart 2009 Seçimleri Üzerine Değerlendirmeler”	33
Tekin AVANER	
28 Mart 2004 Yerel Yönetimler Seçimleri	55
Erol TUNCER	
Yönetişim, Demokrasi ve Yerel Seçimler	72
Ayşegül SABUKTAY	
Yeni Liberal Politikalar, Kent ve Mekan: Çankaya’da (Ankara) Yapılaşmanın Çözümlemesi, 1985-2000	87
Kübra CİHANGİR ÇAMUR	
Taşeronlaşma, Güvencesiz İstihdam ya da ‘Hayatta Dikiş Tutturamama’ Halleri Üzerine	122
Metin ÖZUĞURLU	
Özgeçmişler	129
Abstracts	131

Post-modern ve post-yapısalcı akımların etkisiyle, toplumsal gerçeğin, kültür odaklı olarak, anlama temelinde sadece yorumlanabileceği iddiasının öne çıkarıldığı ve küreselleşme literatürünün baskın konumuyla, kapitalizmin krize rağmen doğal ve kaçınılmaz bir toplumsallaşma biçimi olduğunun hala ileri sürüldüğü bir dönemde, en çok gereksinim duyulan bilimsel yöntemin, tarihsel maddecilik olduğu açıktır. Tarihsel maddecilik, insanın toplumsal konumunun salt ve mutlak bir toplumsallık içermediğinin bir başka ifadeyle toplumsal eylemin kaynağının kültüre indirgenemeyeceğinin bilimi olduğu gibi, yine toplumsal olanı doğallaştırıldığı bir yaklaşımın da en uygun eleştirel bilimsel zemindir. Tarihsel maddecilik, salt insan, salt toplum ve salt doğa temelinde toplumsal olanı çözümlemeyen, toplumsal olanı emek üzerinden doğa ve insan temelinde açıklayan bir bilimsel yaklaşım olarak her zamankinden daha çok, dünyayı ve Türkiye'yi anlamak ve açıklamak için bir gereksinim olarak varlığını adeta dayatmaktadır. Toplumsal etkinliğin, kültür zeminine oturtularak, "indirgemeciliğin" başyapıtlarının verildiği bir dönemde, artık tarihsel maddecilerin "utanç duymaksızın" "ekonomik" indirgemeci olduklarını cesurca ilan etmeleri gereken bir ortamda yaşamaktayız. Çünkü, tarihsel maddecilik, insanların hem doğa hem de toplum karşısında, kendi ve toplumsal konumlarını, üretimden hareketle kavrayacakları bir bilimsel yöntem olarak, "ekonomiyi" salt ve basit anlamda "ekonomi" olarak değil, üretim kavramında somutlaşan bir toplumsal olgu olarak ele almaktadır. Bunalım, kriz veya geçiş dönemlerini anlamak ve açıklamak bakımından, tarihsel maddeciliğin bu özelliği onun tartışılmaz bilimsel gücünü de oluşturmaktadır. Tarihsel maddeciliğin bu gücü, ekonomik olanı, siyasal ve toplumsal ya da ideolojik olan gibi bir kerte veya düzey olarak alması ve tüm bunları bir kerte olarak yine ekonomiye indirgemesinden kaynaklanmaz. Tarihsel maddecilikte, ekonomik olan, siyasal olan ve toplumsal olan, bir üretim biçimi olarak kapitalizm (aynı kapsam, feodalizm ve diğer üretim biçimleri bakımından da geçerlidir) ekseninde ele alınır. Kapitalizm, indirgenen bir bütünlük değil, oluşmuş bir tarihsel yapıdır. Bu yapının üretim biçiminin, ekonomik olanın yanında özellikle siyasal ve toplumsal olanın, üretim etkinliği temelinde incelenmesi gerekir. Nitekim, siyasal olan, salt parlamento, siyasal partiler ve seçimler bağlamına oturtularak, donmuş ve monadik yapılar olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte, siyasal olanın, ya salt siyasal kurumlar olarak ya da salt siyasal düşünceler temelinde incelenmesinin yerine, bir değişme sorunsalı temeline oturtulduğunda yani tarihselleştirildiğinde daha farklı ve zor bir çabayı gerektirdiği açıktır. Siyasal olanı, salt kurumların ve olayların, düşüncelerin betimlenmesi olarak ele almanın açıklayıcılığının hatta derinliğinin tartışmalı olduğu bilinmektedir.

Bu sayıda, ele aldığımız konu yerel seçimlerdir. Yerel seçimlerin, seçim sistemleri, oy verme davranışı, siyasal partilerin yapılanışı v.b. yönlerden ele alınması elbette yararsız bir çaba değildir. Ancak, bir yandan bilimsel derinlik bakımından diğer yandan ise, insanların günlük yaşamlarına bu siyasal etkinliğin varlığını ve anlamlılığını oturtmak bakımından eksik olduğunu da belirtmek gerekir. Artık, kurumsal ve olaysal betimlemelerle zaman kaybedilecek bir çağda yaşamamaktayız. Bu zaman kaybı, özellikle Türkiye ve tüm diğer üçüncü dünya ülkeleri bakımından yaşamsal önem taşımaktadır. Bu yaşamsallık, yerel seçimler özelinde, siyasal etkinliğin, değişmesi, yapılanması ve işleyişinin tarihselleştirilerek açıklanmasını zorunlu kılmaktadır. “Bilimsellik”, “nedenleri bulmak” ve “sorunları çözmek” ise, siyasal olguların nedenlerini araştırmak bakımından belli sorunları edinmenin zamanı gelmenin ötesinde geçmektedir. Siyasal düşünceleri incelemek ve siyasal kurumların betimleme düzeyinde işleyişini “açıklamak” meşru bir bilimsel konum ise, tarihsel maddeciliğin, “ekonomik indirgemeci” olduğunu defalarca ilan etmek gerekir. Tarihsel maddecilik, toplumsal yapıların tarihselliğinin ve üretim ile olan bütünleşik niteliğinin bilimi olduğundan, “bilimselliğin” temel koşulları olarak kabul edilen, “neden araştırma” ve “sorun edinme” bakımından en uygun yaklaşım olsa gerektir.

Bu sayıda, Muzaffer İlhan ERDOST, “**Uğur Mumcu Miladı: Öncesi ve Sonrası**” başlıklı yazısında, ABD’nin küresel egemenlik stratejisi ile Uğur Mumcu cinayeti arasında bağlar kurmaktadır. “Çekiç Güç”ün misyonu ile Türkiye’de işlenen siyasal cinayetler arasındaki ilişkilerin ortaya konulduğu bu yazı, tarihsel maddeci yöntemin gücü ve açıklayıcılığının en iyi örneklerinden birini oluşturmaktadır. Nitekim, yazıda, salt siyasal bir cinayet olarak görülen Uğur Mumcu suikastinin, ABD’nin dünya hegemonyası zemininde açıklanması, toplumsal olguların ekonomik içeriği ve özünün ortaya çıkarılabileceğine ilişkin yönetsel bir örnek olarak da değer taşımaktadır. Bu sayıda okuyacağınız ikinci yazı bir roportaj: “**Hukuk ve Siyaset Temelinde Yerel Seçimler: Yerel Seçim Sistemi ve Mart 2009 Seçimleri Üzerine Değerlendirmeler**”. Tekin AVANER’in, Hikmet Sami TÜRK ile yaptığı bu görüşmede, yerel seçimlerin sistem ve hukuki düzenlemeler bakımından genel görünümünün ortaya konulmasının yanında, 29 Mart yerel seçimlerinin kimlik siyaseti ekseninde yürütülmesine ilişkin öngörüler de tartışılmıştır. Erol TUNCER’in, “**28 Mart 2004 Yerel Yönetimler Seçimleri**” başlıklı yazısında, 2004 yılında yapılan yerel yönetimler seçimlerinin sonuçları, uygulanan seçim sistemleri, seçime katılan siyasal partiler, yerel yönetimlerin seçilen meclis üye sayıları ve belediye başkan sayıları ve oy oranları bakımından çok yönlü olarak incelenmiştir. Bu sayının temasını oluşturan yerel seçimlerle ilgili son yazı ise, Ayşegül SABUKTAY’ın, “**Yönetişim, Demokrasi ve Yerel Seçimler**” başlıklı yazısıdır. Sabuktay yazısında, yerel seçimlerle oluşan yerel yönetim organları-

nın toplumsal içeriğini, kapitalizm-demokrasi ilişkisi bağlamında ele almıştır. Bu sayıdaki tema dışı ilk yazı, Kübra CİHANGİR ÇAMUR'un, **“Yeni Liberal Politikalar, Kent ve Mekan: Çankaya’da (Ankara) Yapılaşmanın Çözülmesi, 1985-2000”**dir. Kübra Cihangir Çamur’un yazısının yerel seçimler bakımından önemi büyüktür. Çünkü, yerel seçim çözümlemesini salt, seçim sistemleri ve oy verme davranışı bağlamında düşünmek yerine, Ankara Çankaya örneğinde kentsel yapılaşma/rant üzerinden değerlendirme olanağı sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle, yerel seçimlerin esas siyasal/ekonomik içeriğini oluşturan ve bir anlamda seçim mücadelesinin ana eksenlerinden biri olan, kentsel yapılaşma/rant gerçeği, istatistiki verilere dayanarak yetkin bir biçimde ortaya konulmaktadır. Bu sayının, tema dışı son yazısı, Metin ÖZUĞURLU’ya aittir: **“Taşeronlaşma, Güvencesiz İstihdam ya da ‘Hayatta Dikiş Tutturamama’ Halleri Üzerine”**. Özüğurlu, küresel üretim zincirinin bir yandan üretimi ademi merkezileştirmesi ile diğer yandan alt-sözleşmelere dayalı kontrol süreçlerinin hiyerarşik olarak merkezileşmesinin biraradalığından yola çıkarak, taşeronlaşmanın, ekonominin doğal ve kaçınılmaz bir özelliği değil, sermayenin yayılmacı genişleme eğilimi kapsamında maliyet risklerini bir alt basamağa devretme stratejisi olduğunu ortaya koyarak, istihdam ile refah arasındaki pozitif bağın koparıldığını tartışmıştır. Özüğurlu’nun çalışması, küresel kapitalizm döneminde, yaşamın temel unsuru olan çalışma ve emek ilişkisinin almış olduğu yeni boyutu ortaya koymasıyla, Marx’ın hayaletine selam göndermektedir!

Doç. Dr. Örsan Ö. Akbulut

UĞUR MUMCU MİLADI ÖNCESİ VE SONRASI

Muzaffer İlhan ERDOST*

Uğur Mumcu Miladı/Öncesi ve Sonrası'nda Mumcu ve Aksoy'un öldürülmeleri odağında, 12 Eylül (1980) öncesinden ABD'nin Irak'ı işgal edeceği 2000'li yıllara değin Türkiye'nin yargılandığı siyasal cinayet, suikast ve katliamların arka planı aydınlatılmaya çalışılıyor. Mumcu'nun öldürülüşünün milat (başlangıç) alındığı bu yazıda, ilkin, 12 Eylül süreci ile Uğur'un öldürüldüğü süreçle örtüşen "Çekiç Güç"ün misyonu ve "Çekiç Güç"ün misyonu ile Irak'ın ABD tarafından işgali arasında işlenen bir dizi cinayet ve katliamın, amaç ve hedef bakımından birbirleriyle bağlantıları açıklanıyor ve bunların ABD'nin küresel egemenlik stratejisiyle örtüştüğü kanıtlanmaya çalışılıyor. Küresel egemenlik stratejisinin, Avrasya ve Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi ABD'nin kendisinin de, etnik, dinsel ve mezhepsel ayrışmasına altlık oluşturduğu belirtilerek ABD'de, etnik ve dinsel konularına göre ayrışan ve ezilen emekçi sınıf ve katmanların, tek bir emekçi sınıf olarak, demokratikleşme özlemlerini, emekçiler arasından gelen Obama'yı Beyaz Saraya taşıyarak somutlaştırdığı vurgulanıyor ve küresel faşizm ve küresel şiddet (yani silaha ve entrikaya dayalı işgal) yerine, siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkilerle güçlendirilebilecek ve emekçi sınıfların özlemleriyle bütünleşebilecek bir küresel demokrasinin ABD açısından da olanaklı olabileceği duyumsatılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Uğur Mumcu, 12 Eylül, Çekiç Güç, küresel egemenlik

Türkiye İnsan Hakları Kurumu/TİHAK, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin yıldönümünde, 10 Aralık'ta gerçekleştirmeyi tasarladığı "*İnsan Hakları, Yeni-Liberalizm ve Kriz*" konulu Açık Oturumu, "*Demokrasi ve Adalet Haftası*"na taşıdı, iki nedenden dolayı:

10 Aralık, bayram tatiliyle örtüşüyordu, izleyen günlerde, bu salon daha önceden değişik programlar için ayrılmıştı. İkincisi, "*İnsan Hakları, Yeni Liberalizm ve Kriz*", konusu bakımından, bu yıl "*Demokrasi ve Adalet Haftası*" için belirlenen ve Uğur Mumcu'nun yazılarından taşınan "*Sömürenler Demokrasisi, Hırsızlar Düzeni*" ile örtüştüğü için.

Demokrasi ve Adalet Haftası, Uğur Mumcu'nun bombalı saldırıyla yaşamdan koparıldığı 24 Ocak ile başlıyor, Muammer Aksoy'un bir akşam karanlığında, arkadan, sırtından da denebilir, kurşunlarla yaşamdan ayrıldığı günün akşamıyla kapanıyor. Muammer Aksoy 31 Ocak

* TİHAK Başkanı Muzaffer İlhan Erdost'un "*Demokrasi ve Adalet Haftası*"nda (24-25 Ocak 2008, Ankara) yaptığı konuşmanın metnidir.

1990'da öldürülmüştü, Uğur Mumcu'nun ellerinden toprağa verilmişti. Ben oradaydım. Uğur ise, 1993'te yani Aksoy'dan üç yıl sonra öldürülecekti. Öldürülmelerinin nedenleri, temelde aynı, ayrıntıda ayrıydı.

Temelde aynıydı, Aksoy da Mumcu da uluslararası sermayenin küresel egemenliğinin engeliydiler. *Ayrıntıda ayrıydı*, Aksoy, "ulus-devlet" engelini "bertaraf etmek" için öldürülmüştü; Mumcu ise, Çekiç Güç'ün açtığı kulvarda ulus-devleti etnik temelde ayrıştıracak sömürge bir Kürdistan'a karşı olduğu için öldürülecekti.

31 Ocak 1990- Muammer Aksoy

6 Ekim 1990- Bahriye Üçok

24 Ocak 1993- Uğur Mumcu

(3 Mart 1990'da öldürülen Çetin Emeç'i, 4 Eylül 1990'da (yani Sivas Kongresinin yıldönümünde) öldürülen eski Sivas müftüsü Turan Dursun'u unutmadığımızı anımsatarak belirtelim ki:) Aksoy, Üçok ve Mumcu, üçü de Ankara'da öldürüldü, üçü de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesiydi ve üçü de, laikliğin yorulmaz, yılmaz savunucularıydı. Özellikle laik kimlikleri nedeniyle, her öldürümün arkasından, yığınlar, "Türkiye İran olmayacak", "Türkiye laiktir laik kalacak", "Mollalar İran'a" sloganlarıyla uğurlanmışlardı.

Bir başka anlatımla, bir el, sürekli olarak İran'ı göstermişti. Her üç öldürümün nedeninin "laik" kimlik olduğu vurgusu yapılmaktaydı. 1950'lerden bu yana "Yeşil Kuşak" projesiyle yeşillenen, "ılımlı islam"la kana bulanana bu coğrafyada, laiklik karşıtlarının, özellikle de aktif karşıtlarının, müslümanlardan önce müslüman-olmayanlar arasında bulunduğunu ve rotanın küresel egemenliğe kilitlendiğini görmek gerekirdi.

Aksoy'un ve Üçok'un öldürülmeleri ne kadar Sovyetler Birliği'nin dağılması süreciyle örtüşüyorsa, bu süreçle örtüşen bir başka şey de vardı; o da, ulus-devletin çökertilmesi, etnik ve dinsel kimliğin, ulus kimliğinin üstüne taşınmasıydı.

Türkiye'nin yeni yüzyıl stratejisini belirleyen CIA analistlerinin, Atatürkçü laikliğin, Atatürkçü dış politikanın, ulus-devlet yapılanmasının eskidiğini, etnik, dinsel, mezhepsel, olmazsa bölgesel federasyonlara geçilmesi gerektiğini ileri süren görüşler stratejik ufkumuzu karartmaya başlarken, Atatürkçü Düşünce Derneğinin ilk başkanı Aksoy, öldürülecekti.

Sosyalist literatürde, burjuvazi tarafından geminin bordasından atıldığı söylenen ulusal bayrak ve ulusal bayrakla özdeşleşen ulusal kimlik,

kirletilme podyumuna çıkarılmıştı, ve Türkiye Cumhuriyeti'nin önüne ve geleceğine, Adriyatikten Çin seddine, Büyük Türk Konfederasyonu konmuştu.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Türkiye'ye çeşitli federasyon modelleri öneren CIA analistleri, etnik, dinsel ve mezhepsel ayrılmayı ne kadar büyük iştahla önümüze sürüyorlarsa, Samuel Huntington başta, ABD'nin psöydö sosyologları, islamın laik olmadan da demokrat olabileceğini ve laik olmayan, olmayacak olan Suud Kraları gibi krallıkları da kucaklayacak "modern" islam modelleri üretiyorlardı.

ÖNCESİ: 12 EYLÜL

12 Eylül (1980) askeri yönetimin ilk ayını doldurduğu günlerde, ben ve kardeşim İlhan, evlerimizde, Engels'in *Doğanın Diyalektiği* adlı kitabını bulundurduğumuz için Emniyet'te "gözetim altına", sahibi bulunduğumuz İlk yaz Basımevinde "yasak yayın bulundurduğumuz" savıyla Mamak Askeri Cezaevinde gözaltına alınmıştık. Gözaltına alındığımız A-Blok "Merdivenli Oda"dan, 28. Tümen içerisinde bulunan er koşullarından bozma C-Bloka naklimiz süresinde ve C-Blok F-Koğuşa alınana değin, "Var mı lan 'Sol Yayın'?" diye dövülmüş, ve koğuşa alındıktan dakikalarla sayılabilecek bir süreçte, İlhan, koğuştaki iki tutuklunun kolları arasında sağ dizi üstüne çömelmiş, başı öne düşmüş, yani ölmüştü. Ölmüş değil öldürülmüştü İlhan. Kurşun yarasıyla değil dövülerek öldürülmüştü. Sokakta değil, askeri garnizon içinde, garnizon içinde bir cezaevinde ve öteki cezaevinde, iki cezaevi arasında askeri cezaevi aracı içerisinde, üçü görevli biri özel amaçla bindirilmiş dört er tarafından dövülerek öldürülmüştü. Şoför mahallinde bizi A-Bloktan C-Bloka taşımakla görevlendirilen muhafız birliğinin komutanı assubaydı ve şoför de askerdi

Kerelerce yazdım, belgeleriyle açıkladım. Ne evlerimizden aldıkları ve bizim yayınımlarımız olan Engels'in *Doğanın Diyalektiği* hakkında bir kısıtlılık vardı, ne de yayınlarımızın basıldığı basımevinde tek bir yasak yayın. Ama biz evimizde yasak yayın bulundurduğumuz için Emniyette gözetim altına, basımevinde yasak yayın bulundurduğumuz savıyla Mamak'ta gözaltına alınmıştık.

Emniyette, bana, bir komiser yardımcısı, Sıkıyönetimden gönderilen bizim yakalanmamız emrini önüme koyarak, formun altında el ile yazılmış, "Hiç bir delil bulunmadığı takdirde derin uygulama yapılmama-

sı” talimatını göstermişti. Bir bakıma “*Derin Araştırma Laboratuvarı*” ile, yani “DAL” ile içiçe aynı mekandaydık. “*Derin uygulama*”nın “*ağır işkence*” olduğu bana orada açıkça söylenmişti. Emniyet’te, bana ve İlhan’a yapılması istenen derin uygulama, Emniyet’te yapılmadığı için, cezaevinde yapılacaktı, 12 Eylül askeri darbesinin, demek doğru olursa, ilk kurbanları olacaktık. Hiç bir delil bulunmadığı takdirde derin uygulama yapılması öneriliyordu, ikincisi, derin uygulamayla “delil” toplanması buyuruluyordu.

Kısacası, bizim gözaltına alınmamızı buyuranlar, gözaltına alınmamız için hiç bir neden olmadığını biliyorlar, derin uygulama yapılarak delil üretilmesini “emrediyor”lardı. Delil bulunamayınca, delil bizim varlığımız olacaktı. Soluk alıp veren bedenimizdi delil.

12 Eylülde askeri darbe gerçekleştirilmiş, biz, 7 Kasım’da Mamak Askeri cezaevinde, öldürülmek amacıyla dövülmüştük. Döven erler ve dövüren assubay biliniyordu, ama dövüren ve öldürten irade belli değildi, bugün de “bilinmiyor”. Aksoy, Üçok, Mumcu gibi. Öldürenler bilinse de, öldürten irade bilinemeyecek. Öldürten ortak iradeyi duyumsatmak için anımsattım İlhan’ı.

12 Eylül darbesinden hemen sonra, “*Belki ipe bile gidebilirdik*” diyenler de olmuştu. “*Biz o zaman da Süleyman Demirel’e söyledik, ‘bu parlamentoyla, 24 Ocak Kararlarını uygulayamazsınız!’ dedik*” diyenler oldu. Çünkü Parlamento varken, siyasal partileri kapatamaz, genel seçimleri askıya alamazsınız. Çünkü, Parlamento varken, sendikal hakları, grev ve toplu sözleşme haklarını askıya alamaz, devrimci işçi sendikalarını kapatamaz, yöneticileri içeri alamazsınız. Tarımsal ürünlerin taban fiyatlarını sabitleştiremez, ya da enflasyonun altında, dahası enftasyona karşın, tarımsal ürünlerin taban fiyatlarını aşağı çekemezsiniz; İşçi sınıfının, köylülüğün ve bunlarla aynı yaşam koşullarını paylaşan öğretmeninden esnafına, memurundan zanaatçısına tüm emekçilerin ulusal gelirden aldığı payı aşağı çekemezsiniz.

Çünkü, 24 Ocak Kararları, emeğin ve emekçinin ulusal gelirden aldığı payı aşağı çekmek, sermayenin payını arttırmak kaidesi üzerine oturtulmuştu, 12 Eylül cuntasının başı Evren’in anılarında yazdığı gibi, askeri darbe olmasaydı, yani parlamento ve siyasi partiler feshedilmeseydi, genel seçimler askıya alınmasaydı, 24 Ocak Kararları uygulanamazdı. 24 Ocak kararlarına endeksli baskıcı bir Anayasa halk oyuna sunulamaz, siyasi partiler yasasından toplantı ve gösteri

yasalarına, sendikalar yasasından yüksek öğretim kurumları yasasına, dernekler yasasına değin bir dizi yasayla, baskıcı bir sistemi oturtamazdınız, 12 Eylül-öncesi sokakta dökülen kan ile amaçlanan Türk-İslam sentezine uyarlı ve ılımlı islam için, demokratik, devrimci kişi ve kuruluşların işkencede, cezaevi hücrelerinde, darağaçlarında kanı ve canı alınmazdı.

24 Ocak Kararları neydi?

12 Eylül askeri darbesinin tank sesleri arasında, kitabevlerinden kitap soranlar arasında “Friedman” adı da duyulmaya başlanmıştı. Yalnız adı ile değil, modeliyle anılıyordu: Friedman Modeli.

Friedman Modeli, Friedman’ın değil, daha sonra Dünya Ticaret Örgütü adını alacak olan Tokyo Raundunda kararlaştırılmış ve 24 Ocak Kararlarıyla tahkim edilmiş modelin kötü bir kopyasıydı. 12 Eylül’den sonra, bir kişi adıyla, yani kamufle edilerek sunuluyordu. Özü ve özeti, metropol ülkelerin bunalımını çevre ülkelere yayarak, metropol ülkeleri bunalımdan çıkarmak olarak açıklanabilirdi Friedman modeli. Bunun özü ve açılımı 1974-1978 Tokyo Raundundaydı. Tokyo Raundunda, Dünya Bankasına ve IMF’ye bağlı ve bağımlı ülkelerde emeğin ulusal gelirden aldığı payın aşağı çekilmesinin temel çizgileri belirleniyordu ve bu temel çizgileriyle hazırlanan anlaşmayı, Süleyman Demirel, başlangıçta imzalamadığı için, yani IMF’nin buyruklarına boyun eğmediği için, NATO, Türkiye’de bir askeri darbe planlamıştı. Ekonomik neden yalnızca IMF kararlarına uymamak değildi ama, askeri darbe gerekçesinin ekonomik bunalıma dayandırıldığı bir gerçektir.

Dünya Bankası adına konuşan Charney, Aralık 1978’de, yani 12 Eylül 1980’den önce, Kahramanmaraş katliamı devam ederken, “*Bugünkü Türk hükümeti, ekonomik darboğazı geçecek önlem alamıyor. Askeri yönetim gelirse bu güçlükleri önleyebilir.*” diyor; 12 Eylül’den sonra, *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri Ufuk Güldemir’in sorusunu yanıtlayan ABD Başkanı Jimmy Carter, “*12 Eylül hareketinden önce Türkiye’nin durumu savunma açısından tehlike arz ediyordu. Afganistan’ın işgal edilmesi ve İran monarşisinin devrilmesinden sonra Türkiye’deki bu istikrar hareketi (yani 12 Eylül Askeri darbesi) içimizi ferahlattı.*” diyordu (*Cumhuriyet*, 21 Ocak 1995).

Bugün Amerikancı palyaçoların, bir yanıyla ne kadar doğrudur bilemeyeceğimiz, bir yanıyla, vehimsel “darbe senaryoları” üzerine

kurgulanan “korku imparatorluğu” üzerine kalem çatmış nöbet tutanları keyiflendirecek alıntılar bunlar. Ama konumuz bugün başka.

Başka, çünkü, NATO, Demirel, IMF'nin buyruklarına uymadığı için mi bir askeri darbe planlamıştı, ve Dünya Bankası yetkilisi, Ecevit'in başbakanlığı döneminde ve tam da Kahramanmaraş katliamının yapılmakta olduğu günlerde, bir askeri darbeyeyle Türkiye'nin ekonomik sorunlarını kim nasıl çözecekti! Dahası var: Darbe, Demirel'in başbakanlığı döneminde gerçekleştirilmişti ama, aynı Demirel, IMF'nin buyruğu olarak beklenen 24 Ocak Kararlarını imzalamıştı. İmzalamış, ama çevresi, bu parlamentoyla bu kararları uygulayamazsınız diye Demirel'i uyarmıştı. Evren, darbe yapılmamış, parlamento feshedilmemiş, siyasal partiler kapatılmamış olsaydı, “24 Ocak Kararları uygulanamazdı” diyecekti.

Ne var ki, 24 Ocak Kararlarından sonra da 13 ilde Sıkıyönetimin varlığına karşın sokaktaki kan Kızılırmak olup akacak, 1 Temmuz'da Evren komutanlarla yaptığı toplantıda 11/12 Temmuz (1980) darbe günü olarak belirleyecek, Çorum'da, MHP binasında, CIA Kıbrıs istasyonunda görevli Alexandr Peck'in güdümünde, 4 Temmuz'dan darbe gününe kadar askeri bir müdahaleye toplumsal ortamın tam olgunlaşmış olması için, Çorum entrikanın, tertibin, hilenin ve katliamın karanlığında soluyacaktı.

Çorum'da ve çevresinde insanlar öldürülür, kolları bacakları kesilir, başına çivi çakılır, diri diri toprağa gömülürken, MHP Ülkü Ocakları Oba Başkanı, ÜYD başkanına, “*avevilere ait 30'u aşkın ev ve işyerini tahrip ettirdiğini*”, “*sekiz rehineleri olduğunu*” söyleyecek, ÜYD Başkanı da, “*Yapılan her hareketin Türk milletinin bölünmezliği ve parçalanmaması için yapıldığını*” söyleyerek, rehinelere öldürülmesinin işaretini verecekti. Bir inşaatın bodrumunda elleri bağlı tutulan rehinelere, hava karardıktan sonra, bir tarlaya götürülerek öldürüleceklerdi.

Ecevit-Erbakan koalisyonunun güvenoyu aldığı 26 Ocak 1974'ten MHP ve MSP'nin dışardan desteklediği Demirel azınlık hükümetinin darbeye elinden alınacağı 12 Eylül 1980'e değin, sade yurttaşlardan simgesel adlara, tek tek olaylardan toplu katliamlara 5.388 kişi öldürülmüş, Evren'in özlediği ve NATO'nun amaçladığı toplumsal darbe ortamı olgunlaşmıştı.

Demirel'in, yasak kalktıktan sonra karşılaşacağı bir toplantıda Evren'e söyleyeceği gibi, 12 Eylül cuntası, kanın üzerinde oturuyordu. Kanın üzerinde oturuyordu ama, bu kez kendisi kan döküp can alacaktı.

Bu insanlar, sokakta değil, işkencede, hücrede, cezaevinde, ip altında, devlet kurumlarında, ve üstüne üstlük yasalar çerçevesinde, dahası yargı kararıyla öldürülecekti. İlhan, tek bir yasak yayın bulundurmanın suç olmadığı bilinen bir yargı kuralıyken, yasak olmayan bir kitap yasak diye gözetim altına alınabiliyor, sahibi olduğumuz basımevinde yasak yayın bulunmadığı aynı sıkıyönetim komutanının imzasıyla verilmiş karar olmasına karşın, bu karardan on gün sonra, mühürlü yani kapalı olan aynı mekanda yasak sol yayın bulundurduğu gerekçesiyle, aynı komutanın imzasıyla gözaltına alınıyor, cezaevinde, cezaevi aracı içerisinde, taşındığı cezaevinin bir başka bloku önünde “*yasalara uygun olarak*”, yani dövülerek öldürülüyordu. Kardeşim olduğu için değil, her saniyesini, her salisesini bildiğim için, değil her sözü, değil her sözcüğü, her harfi çivi gibi beynimde çakılı olduğu için söylüyorum. Ve 12 Eylül’lerin yıldönümünde yürüyebilecek durumdaysam fotoğrafı elimde, Erdal Eren’in simgesel idam gömleği göğsümde yürüyorum. Atılı suçun kanıtlanmadığı, 17 yaşındaki çocuğu, kendi yasasının ve yargısının açtığı kulvarda, “*korkmadık, astık*”, “*asmayacak da besleyecek miydik*” diyecek kadar arslan yürekli askerinin açtığı kulvarda, Türkiye, derinden yeni suikastlere, katliamlara hazırlanacaktı. NATO, Gladyo, CIA’nın eşliğinde, ve dahası önderliğinde.

Korkmadan asanlar, bedelini de almada gecikmeyeceklerdi. Bedeli: Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadına, ağız sözleşmesiyle, ahbap hatırı olarak, dönüşüne onay, Sovyetler Birliği üzerinde ABD’nin uçuracağı U-2 casus uçaklarına izindi. 92 milyar tutarında kredi dilimini IMF serbest bırakıyor; ABD, Türkiye’nin 350 milyon dolarlık borcunu bir yıl erteliyor; Londra’da toplanan 16 bankanın temsilcileri Türkiye’nin 3.2 milyar dolar borcunu 8-10 yıl süreyle erteliyor, yani bedel ödenmekte gecikilmiyordu. O zaman şöyle yazmıştım: 12 Eylül askeri yönetiminin idam ettiği çoğu genç insanların her birini Kemal Atatürk Bulvarındaki elektrik direklerine assalardı, Cumhuriyetin kurulduğu Meclis binasından bugünkü Meclis binasına değin her bir elektrik direğinde bir insanın sallanan gövdesi olurdu.

NATO Türkiye’de bir askeri darbe planlamış mıydı?

Execuvite Intelligence Review’in raporunda yer alan bilgilere göre, NATO, Türkiye’de bir askeri darbe planlamıştı. Tıpkı 1967 yılında Yunanistan’da yapıldığı gibi. ABD elçiliğinde görevli CIA uzmanları, askeri darbeye toplumsal bir ortam sağlamak konusunda planlayı-

cı, yönlendirici, güdüleyici yönetsel roller oynadılar. Daha önemlisi, 1970-öncesinde kurulan 28 Komando Kampında, Ecevit'in onlarca kez yinelediği sözlerle söylersek, “gençler, cinayetler için, katliamlar için, soykırımlar için yetiştirilmişler ve ABD’den mali destek görüyorlardı”. Başkan Johnson, 1964’te Amerikan Harp Akademisinde yaptığı konuşmada, ABD’nin, “Geri kalmış ülkelerde, yeni bir örgütlenme içinde olduğunu” söylüyor ve “Şu anda 344 uzman ekibin, 47 ülkede iç savaş taktikleri öğrettiğini” açıklıyordu. Türkiye’de, ABD’li uzmanların iç savaş taktiklerini öğrettiği yerler, Türkeş’in 28 yerde kurduğu komando kamplarıydı. Burada cinayet, katliam ve soykırım için 250 bin komando yetiştirilmişti. Birleşik Amerika, yerli kuvvetleri komandocu-partizan yöntemlere göre eğitiyor, gerekli silah ve malzemeyle donatıyordu. “Devrimci, demokratik, reformcu hareketleri bastırmak için”, gereksindiği lider, 1948’de CIA ile bağlantı kurmuş olan Türkeş’i; kılavuz olarak gereksindiği siyasal parti ise, Türkeş’in MHP’siydi. Özellikle 12 Mart (1971) sonrasında, iç savaş taktikleri öğreten Amerikan ekiplerinin yetiştirdiği komandolar, mobil olarak planlanan yere, yöreye, kente götürülüyor, ABD elçiliğinde görevli CIA ajanlarının buyrultusunda ve Ülkü Ocaklarının kitlesel desteğinde cinayet işliyor, suikast gerçekleşiyor, ortalık toz dumanken, oradan alınıyor, başka yere taşınyordu. 12 Eylülde değin, Orhan Yavuz’dan Doğan Öz’e, Bedrettin Cömert’ten Necdet Bulut’a, Akın Özdemir’den Abdi İpekçi’ye, 1 Mayıs’tan (34 ölü) Bahçelievler katliamına (7 ölü), İstanbul Üniversitesi katliamından Malatya’ya, Sivas’a, K.Maraş’a, Çorum’a, sol ya da sağ 5.388 kişi yaşamdan koparılyordu. Bunlar, “uluslararası komünizmin, silah-kullanmadan, dolaylı olarak saldırıya geçebileceği” varsayımına ve dolaylı saldırıya uyarlanmış ve NATO’nun askeri darbe planına ortam hazırlamak için öldürülmüşlerdi. Çorum olaylarını önlemekle görevlendirilen bir tuğgeneralin sözleriyle, ülkede iç savaşa, bir askeri darbeye toplumsal ortam hazırlamak için öldürülmüşlerdi.

12 Eylül öncesi, sokakta gerçekleştirilen cinayet, suikast, sabotaj ve katliamlar, bu kez devlete ait mekanlarda, devlet görevlilerine işletilecekti. Amaç, yalnızca Türkiye’de “sol”un bir daha doğrulamayacak ölçülerde belini kırmakla sınırlı değildi. NATO, bir yandan Sovyetler Birliğini, bu Birliği çevreleyen ülkelerden sıkıştırırken, bir yandan da Sovyetler Birliğinin merkezi otoritesini çökertmeye çalışıyordu.

MİLAD: UĞUR MUMCU

24 Ocak 2003'te, TİHAK'ın düzenlediği etkinlikte sunduğum “Niçin Uğur? Niye Umut” başlıklı konuşmamdan alarak sürdürüyorum:

Uğur Mumcu için zamanın sustuğu dakikalarda, susturulduğu sokaktaydık. Dönerken, Seyhan, olay yerine önce gelmiş bir polisin yeni gelen polise, “Din aleyhine yazan biriymiş!” dediğini aktarmıştı bize.

Anımsatalım: *Turkish Daily News* (28 Ocak 1993), Uğur'un cenaze töreninde atılan sloganlardan, “*Turkey won't be a second Iran*”ı, yani “*Türkiye, ikinci bir İran olmayacak*” sloganını manşete çıkarmıştı.

İngiliz Reuter Ajansı, Uğur'un Maltepe Camisinden Cebeci Mezarlığına uğurlanışını, “*Ortadoğu'da aşırı islamcı akımlara karşı bugüne dek düzenlenen en büyük protesto yürüyüşü*” olarak duyurmuştu (*Cumhuriyet*, 28 Ocak 1993).

İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, “*cinayetin dış bağlantılı olduğunu*” söylerken (*Tercüman*, 27 Ocak 1993) ya da “*cinayette yabancı parmağı var*” derken (*Türkiye*, 27 Ocak 1993), “bir el” İran'ı gösteriyordu. MİT ise, CIA ve MOSSAD'dan yardım istemiş (*Cumhuriyet*, 26 Ocak 1993) ve “*CIA devreye girmişti*” (*Hürriyet*, 27 Ocak 1993).

Karşıt görüşler de vardı: İstihbarat Dairesi eski başkanı Mustafa Yiğit, “*CIA ve MOSSAD'dan bilgi alınmasının yanlış olduğunu*” söyleyecekti (Bkz: Erdost, *Pandora'nın Bir Başka Kutusu*, 2000, s. 167). Bir başka aykırı ses ise Erbakan'dan gelecekti: “*Suikastın ardında CIA'yi arayın!*” (*Milli Gazete*, 28 Şubat 1993). İran Büyükelçisi de, Mumcu'nun öldürülmesini “*Siyonizm ve ABD entrikası*” olarak niteleyecekti (*Cumhuriyet*, 30 Ocak 1993).

Dahası var:

Um:ag Başkanı Güldal Mumcu'nun açıklamasından öğrendiğimize göre, Mumcu soruşturmasını savsaklayan Devlet Güvenlik Mahkemesi askeri savcısına Adalet Bakanlığı tarafından verilen disiplin cezası uygulanmamış, Askeri İdari Mahkeme, cezanın uygulanmamasını, “devlet sırrı” olarak nitelemişti (*Cumhuriyet*, Uğur Mumcu Özel Eki, s. 3, 24 Ocak 2003).

Ama, bununla, “devlet”, Mumcu'nun öldürülmesinin de “devlet sırrı” olduğunu, dolaylı da olsa açıklamış oluyordu.

Ne var ki, Uğur'un öldürülmesinin hemen ardından, Başbakan Demirel, "Devlet kimin ne yaptığını biliyor" diyecek ve ekleyecekti: "Devlet hiçbir şeyi gizlemez. Örtbas etmez." (Cumhuriyet, 28 Ocak 1993).

"Devlet sırrı"nın sırrını ise, soruşturma ile ilgili haberlerin başlıklarından çıkarmak olanaklıydı. Şöyle:

26 Ocak 1993: Polis ipucu arıyor (Cumhuriyet). Çok önemli ipucu (Hürriyet) Suikastlar çözülüyor (Milliyet).

28 Ocak 1993: Başbakan Demirel: "Önemli ipuçları ele geçirdik". DGM Başsavcısı Demirel: "Avunmayın, henüz ipucu yok."

29 Ocak 1993: Özal'dan MİT eleştirisi: İran tehlikesi abartılıyor.

29 Ocak 1993: Sezgin: Olayın bugün ya da yarın sonuca kavuşturulacağı ümidindeyim.

30 Ocak 1993: Demirel: Delil olacak ipuçları var. Şimdi çok önemli ipuçları elde ettik.

1 Şubat 1993: Demirel: Cinayette ipucu yok.

2 Şubat 1993: Mumcu soruşturması kilitlendi.

5 Şubat 1993: Sezgin: Uğur Mumcu olayı ile ilgili elimizde somut bulgular var. Katiller İran'da eğitildi.

7 Şubat 1993: Sezgin: Cinayetin çözülmemesi için elinizden geleni yapıyorsunuz, yazınca ipuçları elden gidiyor.

8 Şubat 1993: Soruşturma skandalı, İçişleri Bakanı Sezgin'in "İran'da illegal örgüt" dediği MOD, Şah'ın İran Savunma Bakanlığı çıktı.

9 Şubat 1993: İstanbul DGM Başsavcısı: Soruşturma laçka.

10 Şubat 1993: RP Grup Başkanvekili Şevket Kazan, Mumcu cinayetini, CIA desteğinde İsrail ajanlarının işlediğini, böyle bir belgenin MİT kayıtlarında bulunduğunu öne sürdü. Başbakan Demirel: Öyle bir şey yok. Erbakan: Belgeyi MİT sızdırdı (11 Şubat).

10 Şubat 1993: Sezgin: Mumcu cinayetinde bazı bağlantılar saptandı. Faillerin en kısa sürede ortaya çıkarılacağına inanmaktayım.

13 Şubat 1993: Demirel: Devletin cinayet işleyen bir teşkilatı yoktur. Türkiye'de kontrgerilla yok.

16 Şubat 1993: Mumcu suikastında önemli ipuçları. Aranılan militanlar: Kod adı Selim, kod adı Ali.

18 Şubat 1993: Mumcu soruşturması: Sorguda sonuç yok.

19 Şubat 1993: Deliller ayaklar altında. Kanıtlar süpürülüyor.

22 Şubat 1993: Mumcu soruşturması: Görgü tanıkları hala dinlenmedi (Milliyet).

23 Şubat 1993: Demirel: Mumcu cinayeti çözüldü. Mumcu olayında meçhul taraf kalmadı, ipuçları eldedir.

24 Şubat 1993: Demirel: Ben elimizde bazı delillerin ve ipuçlarının olduğunu söyledim. Bununla bir kararlılığı vurgulamak istedim. Türkiye’de hiç bir cinayet sonuçsuz kalmayacak. Hepsinin faili yakalanacak.

25 Şubat 1993: DGM Başsavcısı Demiral: İpucu var, insan yok.

24 Mayıs 1993: Mumcu cinayeti: İçişleri Bakanı Sezgin, İslami Hareket Örgütü’nün İran bağlantısına yeni bir boyut getirdi. Aracı, İran Kültür Merkezi.

23 Haziran 1993: Mumcu suikastı faili olarak gösterilen İslami Hareket Örgütü üyelerinin itirafı: Aracı İran Başkonsolosu.

18 Eylül 1994: Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş (emekli olduktan sonra): “Uğur Mumcu’yu çok severdim. Onun ölümü benim için gerçekten onarılmaz bir yaradır. Ama katilleri neden bulunamıyor, o konuya hiç girmek istemiyorum.”

24 Aralık 1994: Demirel (Cumhurbaşkanı): Uğur Mumcu gibi bir kişiyi niye devlet ortadan kaldırsın? Uğur Mumcu, devletin şikayetçi olduğu bir adam değildi ki. Evvela benim şahsi dostumdu.

Cumhurbaşkanıyla, Başbakanıyla, İçişleri Bakanıyla, DGM Başsavcısıyla, Uğur’un katillerinin izini süren ve hemen her gün yeni kanıtlar “üreten” ve yeni katiller “yakalayan”, yeni örgütler “açıklayan” devlet ile Uğur’un öldürülmesini “devlet sırrı” olduğu için duyumsatan devlet arasında, kendimi, “Fareli Köyün Kavalcısı” masalındaki yetmiş milyon fareden biriymişim gibi duyumsamaktan kurtaramadım. Çünkü, Uğur’un öldürülmesi bir “devlet sırrı” olarak açıklanamıyorsa, bu yetmiş milyonu, aranmayan, aranmayacak olan, bulunmayan, bulunmayacak olan, bir kendir parçasından da başka bir anlam taşımayan bir “ipucu”nun arkasında sürüklemeyi bir başka biçimde açıklamak bana olanaksız geliyor. “Devlet sırrı” olması dolayısıyla da, Uğur’un katillerini, devletin açıkladıkları arasında değil, kendi pisliğini örten kedi örneği, örttüğü yerlerde aramanın daha doğru bir yöntem olacağını sanıyorum.

Bir başka deyişle, Uğur’un öldürülmesinin nedenini, güncel yazılarında ve yakından ilgilendiği ve yazdığı güncel olaylarda aramak ise, bana daha doğru geliyor. Örneğin, CNN’in, Mumcu’ya “karşıt” olanları

sayarken, “Kürt devletine ve Çekiç Güce karşı olduğunu” duyurmuş olmasının da (*Cumhuriyet*, 28 Ocak 1993) ayırdına varmak gerekcekti. Uzun zaman Uğur Mumcu’nun savunmanlığını yapmış olan M. Emin Değer’in, öldürülmesinin hemen ardından Uğur’un “Çekiç Güce karşı olduğu”nu (*Cumhuriyet*, 30 Ocak 1993) yazdığı yazı da, bizim iz sürmemize yardımcı olabilirdi.

TBMM Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu Üyesi Hüsamettin Korkutata, Mumcu’nun öldürülmesinden yedi yıl sonra, bu cinayetin aydınlatılmasının istenmediğini, gereken bilgilere ulaşmalarının da engellendiğini ve “*bu suikastın büyük bir örgüt işi ve çok planlı bir organizasyon olduğunu*” belirtecekti (*Akit*, 12 Mayıs 2000).

TBMM Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu Başkanı Sadık Avundukoğlu da, Mumcu, Aksoy ve Üçok cinayetlerinin Türkiye’ye gönderilen “*ajanların işi*” olduğunu söyleyecek, Türkiye’de bilinen örgütlerin işi olmadığını vurgulayacaktı (*Cumhuriyet*, 14 Şubat 1995).

Yanıtlara soru bulunmuş, ama sorular yanıtsız kalmıştı.

Çünkü, Uğur’un gövdesini ikiye ayıran bomba, Çekiç Güç’ü manşetlerden indirmekle ve gündemden yalıtılmakla kalmamış, Uğur’un bedeni, bu “Güç”ün önündeki engellerden biri olarak “ortadan kaldırılmış”, kimi dışardan kumandalı köşe yazarlarının söylemiyle, engel “bertaraf” edilmişti.

Öncesini ve sonrasını da anımsatmak gerekir: Uğur’dan önce, 2 Ekim 1992’de, Ege’de, NATO tatbikatına katılan Muavenat muhribimiz, 6. Filoya bağlı Saratoga gemisinden ardarda atılan iki Sea-Sparrow füzesiyle Türk bayrağının çekili olduğu kaptan köşküden vurulduğu ve gemi komutanı binbaşı ile dört er öldürüldüğü zaman, biri NASA’da uzun yıllar görev yapmış bazı emekli subaylar, bunun bir kaza olmadığını yazmışlar, hemen her Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Çekiç Güç’e karşı çıkan komutanlara ve devletin başına bir “mesaj” olduğunu ısrarla yinelemişlerdi.

Gene anımsatmak gerekir: Uğur’dan sonra, 17 Şubat 1993’te, Diyarbakır’a gitmekte olan Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis’in uçağı, havalandıktan kısa bir süre sonra Ankara içine düştüğü zaman, Genelkurmayın “buzlanma”yı neden göstermesine karşın, bilirkişiler, bunun bir sabotaj olduğu doğrultusunda kanıtlı görüş bildirmişler; konuyla yakından ilgilenenler, Irak’ta Kürt devletinin kurulmasına karşı

olan Bitlis'in 17 Aralık 1992'de, Kuzey Irak'ta seyreden helikopterinin Çekiç Güç'e bağlı iki F-15 uçağı tarafından taciz edildiğini anımsatarak, bu sabotaj ile Çekiç Güç arasındaki bağlantıya dikkat çekmişlerdi.

Anımsatılması gereken bir başka açıklama da "üst düzey bir komutan"dan gelecekti. Türk Silahlı Kuvvetlerinden bir komutan, "Çekiç Güç'ün görev süresinin her uzatılışının Kuzey Irak'ta bir Kürdistan kurulması tehlikesini artırdığını" belirttiği yerde, "bu sürenin uzatılması ile ilgili karar önerisinde, ABD'nin sürekli olarak bazı sorunlar çıkardığını" söyleyecekti (*Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1994).

Peki ama, Çekiç Güç neydi?

Uğur Mumcu, öldürülmeden bir ay önce, "Taşeron" yazısında, "Çekiç Güç ne anlama geliyor?" diye soruyor ve sorusunu şöyle yanıtlıyordu:

"Çekiç Güç, ülke savunmasının bir kısmını 'taşerona' vermek anlamına geliyor. Hem bu anlama geliyor, hem de Irak'ın iç işlerine karışma anlamına. İşler bunlarla da bitmiyor. Çekiç Güç, Kuzey Irak'ta oluşan "Kürt Federe Devleti"nin kurulup gelişmesini sağlıyor. Bu gelişme, Kürtler açısından, "Sevr Andlaşması'nın yetmiş iki yıl sonra uygulanması anlamına da geliyor."

Sevr Andlaşmasının, Kürtlere yerel özerklik veren 62-64'üncü maddelerini anımsatarak şunları ekliyordu Mumcu: "Aynı oyun yine sahnededir: Önce 'Çevik Güç', sonra 'Çekiç Güç'. ABD, Ortadoğu'yu gün geçtikçe egemenliği altına alıyor" (*Cumhuriyet*, 23 Aralık 1992).

Mumcu'ya göre, birincisi, Çekiç Güç, ülke savunmasının bir kısmını üstlenmiş taşeron'dur, yani Irak'tan gelmesi olası saldırıya karşı, Türkiye, ABD, İngiliz ve Fransız askerleri tarafından korunacaktır, ikincisi, "Irak'ın iç işlerine karışmak" için kurulmuştur, yani her şeyden önce Saddam'ın devrilmesi ya da yok edilmesi amacını taşımaktadır. Üçüncü amacı, Kuzey Irak'ta bir "Kürt federe devleti" kurulmasını ve gelişmesini sağlamaktır. Dördüncüsü, Sevr Andlaşmasında yer alan, kuzey-batı sınırı Sivas'a kadar uzanan, önce yerel özerk ve daha sonra bağımsız olması kararlaştırılan "Kürdistan"ın kurulmasıdır.

Çekiç Güç'ün derin misyonunu bilenler, ABD'nin komutasında gerçekleştirilecek Irak savaşının değiştireceği haritanın, yeni bir Sevr haritası olacağını, yani kendi gövdemizin Uğur gibi ikiye biçileceğini göremiyorlar.

Mumcu'nun, ABD'nin Ortadoğu'yu gün geçtikçe egemenliği altına almasının "aleti" olarak nitelediği ve ABD'de (baba) Bush ile Dışişleri Bakanı Baker'in, Özal'a, "kendileri için çok büyük bir önem taşıdığını" söyledikleri Çekiç Güç, Körfez Savaşının (17 Ocak 1991) ardından, (baba) Bush'un ayaklanmalarını istediği için ayaklanan Kuzey Irak Kürtlerini, Saddam'ın hışmından korumak amacıyla konuşlandırılan Çevik Güç'ün yerine kurulmuştu. Adı "Huzur Operasyonu-2"ydi, ama Çekiç Güç olarak anıldı.

Çekiç Güç, 36. enlemin kuzeyinde Irak silahlı kuvvetlerinin faaliyetlerini hava keşfiyle saptamak, keşif sonuçlarını Pirinçlik ve Zaho'da kurulmuş bulunan Askeri Eşgüdüm Merkezine bildirmek ve verilecek kararı yerine getirmekle görevliydi. Ayrıca, Diyarbakır ve Zaho arasındaki helikopter ulaşımını sağlayacaktı (*Çekiç Güç ve Geleceği*, SİSAV, 1992, s. 40).

Ne var ki, "Huzur Operasyonu", Ecevit'in söylemiyle, huzursuzluk getirmiş, bölge Kürtlerini Saddam'ın saldırısından (ve Halepçe'de olduğu gibi kimyasal silahtan) korumak yerine, Türkiye'yi Kuzey Irak'tan yalıtmaya, komşusu Ortadoğu ülkelerini bölerek kendi yörüngesine bağlamanın bir üssüne dönüştürmeye başlayacak, varlığı, Türkiye'de genel bir kaygıya neden olacaktı. Altı ay süreyle kurulmuştu. Her altı ay sonunda Çekiç Güç'ün kaldırılması için kopartılan fırtına, ya da yükselen siyasal ve askersel gerilim, toplumu derinden sarsan bir suikastle, bir sabotajla, bir provokasyonla diniyor ya da gerilim olmaktan çıkıyordu.

Uğur'un öldürülmesinden birkaç gün sonra, "Canilerin kim olduğu, maksat ve hedefleri tarafımızdan biliniyor!" (*Bugün*, 28 Ocak 1993) diyen Başbakan Demirel, Uğur öldürülmeden birkaç gün önce, 19 Ocak'ta, "Çekiç Güç köklü bir çıban gibi" demiş ve eklemiştir: "Çıbanın başını keskin bir bıçakla kesebilirsiniz, ama kökü çıkaramazsınız. Çıkarmaya kalktığınızda nelerle karşılaşacağınız bilinmez!" (M. Emin Değer, *Oltadaki Balık Türkiye*, 1994 s. 19; "Çekiç Güç Çıban Başı", *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1993).

Demirel, bu sözleri, İncirlik'ten kalkan Çekiç Güç'e bağlı Amerikan uçaklarının, Türk hükümetinden izin alınmadan, 36'ncı enlemin güneyinde, Irak'ın konuştuğudığı SAM füzelerini imha etmesi nedeniyle, bu Güç'ü oluşturan ABD, İngiltere ve Fransa büyükelçilerinin kendisiyle olağandışı görüşmesinin ardından söylemişti. M. Emin Değer, Demirel'in büyükelçilerle yaptığı toplantıdan çıkışını şöyle betimliyor-

du: "... zıpkın yemiş gibiydi. Ve hırslıydı.. Soruları yanıtlarken söyledikleri, geçmişte yapılan bir yanlışa işaret ediyordu" (s. 19).

Demirel, sonra da, 20 Mart 1995'te, Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Kuzey Irak'a 35 bin kişilik bir operasyon düzenlemesi üzerine, Türkiye'ye silah akışını durduran Almanya Başbakanı Kohl'e, bu kez "Cumhurbaşkanı" olarak yazacağı mektupta da, "Bizim izin verdiğimiz şemsiye altından", "Çekiç Güç'ün altından yılanlar çıktı!" diye yazacaktı (*Cumhuriyet*, 31 Mart 1995).

Demirel'in "Çekiç Güç köklü bir çıban gibi" sözlerini, Uğur'un "İncirlik..." yazısına dolaylı bir yanıt olarak söylediğini düşünmek de pek yanlış olmazdı. Çünkü, bunu ilk kez, akşama doğru söylemişti, aynı günün sabahında 19 Ocak'ta, Mumcu'nun "İncirlik..." yazısı yayınlanmıştı. Uğur, bu yazısında Demirel'i şöyle sorgulamıştı:

"Çekiç Güç Türkiye'de konuşlandırılırken muhalefet liderleri olarak yeri göğü inleyen Demirel ve İnönü, bugün hükümette neden susuyorlar? Ve neden Çekiç Güç'ün bu oldu bittilerine ses çıkarmıyorlar. Ve neden Bush ve Özal'ın, o kadar eleştirip karşı çıktıkları Körfez siyasetini birer noter gibi onaylıyorlar" (*Cumhuriyet*, 19 Ocak 1993).

Mumcu'nun ertesi gün, yani 20 Ocakta "Saddam Olmasa...", 21 Ocakta "İslam Birliği...", 22 Ocakta "İmam-Subay!", 23 Ocakta "Irak Füzeleri" adlı (Çekiç Güç, Kürt Devleti, Saddam ve İncirlik eksenindeki) yazıları yayınlanacak ve 24 Ocakta da Uğur öldürülecekti.

Uğur, altı ay kadar önce de "Çekiç Güç'ün koruması altında bir Kürt devletinin oluşacağını" vurguladığı "Pax-Am!" yazısını şöyle bitiriyordu: "Sovyetlerin dağılması ve Körfez Savaşından sonra, dünya yeni bir sürece girdi. Bu süreç, Amerika'nın tek süper güç olarak egemenliğine yol açtı. (...) Bunun adı Pax-Am'dır."

"Pax-Am" ya da "Pax-Amerikana"nın, ABD'nin "barış" dayatması altında, küresel egemenliğine giden yolu "savaş" ile açması anlamına geldiği de bugün hemen herkes tarafından biliniyor. Küresel egemenliğin odağını ise Avrasya, Avrasya'nın kalbini de Türkiye oluşturuyor.

Avrasya'yı kucaklamak için, Türkiye'yi avuçlamak gerekiyor. Brezinski'nin sözleriyle, Avrasya'ya egemen olan güç ise, dünyanın öteki iki zengin bölgesi olan Batı Avrupa ve Doğu Asya üzerinde "muazzam bir nüfuz kurabilecek", "Ortadoğu'yu ve Avrupa'yı otomatik olarak kontrol edebilecek"tir (Zbigniew Brezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, s. 21-22; "Bir Avrupa Stratejisi", *Türkiye Günlüğü*, sayı 47, Eylül-Ekim 1997, 35 ve devamı). Kısaca söylemek gerekirse, ABD'nin

küresel üstünlüğünün yolu, Türkiye’den geçmek zorundadır ve geçerse, Türkiye’yi parçalayarak geçecektir.

Bir başka deyişle, Washington, Pax-Am’ın, yani ABD’nin küresel egemenliğinin hareket noktasını, payandasını, atlama tahtasını, Türkiye coğrafyasının oluşturduğu görüşünde.

Bir zamanlar ABD’nin Ulusal Güvenlik Kurulu Başkanlığını da yapmış olan Brezinski, “sürdürülebilir bir Avrasya stratejisi”nin, “manevralar ve diplomatik manipülasyonları kullanarak, Amerika’nın küresel üstünlüğüne meydan okuyacak herhangi bir düşman koalisyonun ortaya çıkmasının engellenmesini” ve “uzak bir olasılık da olsa tek bir gücün böyle bir olaya kalkışmasına kesinlikle izin verilmemesini” yazar (*Türkiye Günlüğü*, s. 36).

“Bertaraf edilen” ile, kaldırılan “engeller” ile, “kesinlikle izin verilmeyen oluşumlar” ile, Çekiç Güç’e, Çekiç Güç’ün gizli misyonuna, yani Saddam’ın, demokratik olmayan yollardan, şiddet ve terör yöntemleriyle iktidarına son verilmesine, Kuzey Irak’ta bir Kürt devleti kurulmasına, Irak’ın bölünmesine, Sevr’in uygulanmasına karşı olanların vurulması (*Muavenat*, 2 Ekim 1992), öldürülmesi (*Mumcu*, 24 Ocak 1993), uçağının düşürülmesi (*Bitlis*, 17 Şubat 1993) arasında, bir neden-sonuç ilişkisi olduğunu düşünmek ve ortak bir neden aramadan önyargılarla karara varmak, bana doğru gelmiyor.

Bu üç olayı, (bu üç olaydan sonra ABD Büyükelçisinden habersiz, Kürt liderleri Ankara’ya görüşmeye çağırmış olan Özal’ın ölümünü (17 Nisan 1993) geçerken anımsatmakla yetinelim), Sivas kıyımı (2 Temmuz 1993) izliyor. “Şeriatçı ayaklanma”nın arka planında, PKK’nın Sivas’a yerleşme ve Karadeniz’e ulaşma olgusu olduğu gibi, bu kıyımın arkasında, Sivas ovağında alevilerin yoğun olduğu doğuya, batıya ve güneye doğru, PKK’nın alevileri ayaklandırmak istemesine koşut. Alevi-sünni çatışması başlatmak, Güneydoğu’da operasyona hazırlanan birlikleri Molla İran’ına yönlendirmek amacının bulunduğunu düşünmek de pek yanlış olmazdı. Bir başka deyişle, Sivas olayları, Türkiye’de istikrarsızlığı artırma ve onu, iç kavgalara ve dış çatışmalara sürüklenme amacıyla da başlatılmış olabilirdi.

Sivas olaylarını Gazi olayları izleyecekti.

12 Mart 1995’te, alevilerin yoğun olduğu Gazi’de, alevilere yönelik “terör”ün, 12 Eylül öncesi yöntemlerini anımsatan biçimiyle karşılaşıyoruz. Akşamın geç saatlerinde, gasp edilen ve şoförü öldürülen bir ticari taksiden, kahvelerde ve pastanelerde televizyondan maç

izleyenlere açılan ateşle başlatılan olaylar, çoğu alevi ve ilerici olan 21 gencin ölümüyle sonuçlanmış olmakla birlikte, bu olayları çıkartanların amaçlarına tam olarak ulaştıkları söylenemezdi. Gazi olaylarını, CNN ve ABD basını, “Türkiye’de alevi-sünni savaşı başladı” diye vermiş, olayları çıkartanların ve sürdürenlerin beklentileri de bir bakıma açıklanmış, ama bu saldırılar, alevi-sünni savaşına dönüştürülemedi.

Gazi olaylarının öncesi ise, daha da ilginçti. ABD Dışişleri Bakanlığı ve CIA’nın denetiminde yayın yapan Meditarranean Affaire şirketinin mevsimlik yayın organı olan *Mediterranean Quarterly* dergisinin 1995 kış sayısında Obrad Kesic imzasıyla yayınlanan “Yol Ayrımındaki ABD-Türkiye ilişkileri” başlıklı yazıda, “ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher’in 30 Eylül 1994 tarihinde Kürt politikası”na ilişkin uyarısının dikkate alınmamış olmasının, Amerikan-Türk ilişkilerini yol ayrımına getirdiği görüşüne yer verilmişti. “Çünkü”, deniyordu, “Türkiye, ABD’nin Ortadoğu’da, Türk cumhuriyetlerinde ve Balkanlar’daki beklentilerine yanıt vermemiş”, “Kuzey Irak’ta özerk bir Kürdistan’ın kurulmasına razı olmadığı gibi, Kürtlere karşı sınırdaki önlemleri sıklaştırmış”tı. Yazar, Türkiye’nin “haddini aştığını”, “ABD’nin sabrının taşıdığı”, “Türkiye’nin istikrarsızlık durumunun daha da ağırlaşılabileceğini” yazıyordu (*Aydınlık*, 18 Mart 1995/ *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1997).

Erbakan ise, “Olay bizim inancımıza göre tamamen dış güçlerin etkisiyle yapılan bir operasyondur. Ne zaman *Çekiç Güç’ün süresi uzatılacak olsa*, ne zaman olağanüstü hal süresi görüşülecek olsa, *Türkiye, bu tür olaylarla karşılaşır*” (*Türkiye*, 14 Mart 1995) diyecekti.

TSK, daha önce planladığı tarihte, 20 Mart 1995’te Kuzey Irak’a operasyonu gerçekleştirecek, ardından ABD, “Derhal çekil!” diyecek, Almanya Türkiye’ye silah satışını durduracaktı. Cumhurbaşkanı Demirel, Kohl’a yazdığı mektupta, “Çekiç Güç’ün altından yılanlar çıktı!” sözünü, bu nedenle söyleyecekti. “Yılanlar” ile, ABD’nin Kürtleri korumak amacıyla değil, Kürtleri kullanarak Irak’ı ve ardından Türkiye’yi bölmek amacıyla hareket ettiği duyumsatılmış ve Çekiç Güç’ün, pan-kürdist vizyona sahip (Fuller) PKK’ya taşıdığı savlanan modern silahlar imlenmişti.

Gazi olaylarının ardındaki bir başka nedenin de, İstanbul’a ve oradan ülkeye yayılacak “alevi-sünni savaşı”nın, Kuzey Irak’a yapılacak operasyon için konuşlanan birlikleri, Molla İran’ına yönlendireceği gibi amaçlar taşıdığı da ileri sürülecekti.

20 Mart'ta operasyona katılan birliklerin büyük bir kısmının 43 gün sonra, yani Mayıs başlarında Türkiye sınırına çekildiği günlerde, Başbakan Çiller'in, İran'a ABD'nin bilgilendirdiği İran'daki PKK kamplarına yönelik kara harekatı tasarımı gündeme gelecek, Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in uyarısıyla, Demirel tarafından bu harekat önlenecekti.

SONRASI: TEZKERE

Anımsayalım: PKK'nın Türk Silahlı Kuvvetlerini hedef alan Dağlıca (Oramar) ve Aktütün (Besusin) karakollarına yaptığı baskınlara, asker yanıt veremedi. Yani, uluslararası hukukun kendisine tanıdığı "sıcak takip"i gerçekleştiremedi.

Başbakan Erdoğan, bölgede düzenlenen toplantılarda güreledi, PKK'yı bir kaşık suda boğarmış gibi. Ama, asker, Bush'un izin verdiği tarihte, izin verdiği biçimde, izin verdiği saatte, yani baskından günlerce sonra müdahale edebildi. Daha gerçekçi bir söylemle, müdahale, bir "hak" olarak değil, bir "sadaka" olarak verilmiş gibiydi, Çekiç Güç'ün misyonunda somutlaşan ABD'nin amacına uyarlanan hava harekatıyla sınırlıydı. Kandil Dağı PKK'nın üssüydü ve Amerikan askerinin işgali ve koruması altındaydı. Müdahaleye havadan izin verildiği zaman, kimler, neyi vurdu, bizim sorularımız soru olarak kalmıştı.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Kuzey Irak'a, PKK'ya karşı girişeceği operasyonlar, PKK'nın Türkiye'de gerçekleştirdiği ve ulusu sarsan olaylar üzerine gerçekleştiriliyordu, şimdi konum değişmiş, yurtiçine ve silahlı kuvvetlere yönelik PKK saldırılarına yanıt verebilmek için, "stratejik" müttefiki olan Türkiye'ye, Beyaz Sarayın müdahale için izin vermesi gerekmişti. Verilecek izin de, Temmuz 1997'de Hakkari'nin güneyinden Irak'a giren Çekiç Harekatı komutanlarından Büyükanıt'ın şimdi, Genelkurmay Başkanı olarak o gece uykusunu uyuyabileceği bir izindi. Ama sorun "zevahiri kurtarma sorunu" muydu? Askeri öldürenleri korumak mıydı? Soru yanıtını bulamamıştı.

Öncesi böyle miydi? 12 Mart 1995'te başlatılan Gazi olayları bazı yorumlara göre, 20 Martta (1995), TSK'nın Kuzey Irak'a gerçekleştirmeyi planladığı operasyonu önlemek amacıyla yapılmıştı. İstanbul'a yayılacak alevi-sünni çatışması, bir iç savaşın başlangıcı olacaktı. İç savaş tasarımı başarısız kalmış, TSK, Çelik I harekatını planladığı tarihte, 19/20 Martta (1995), savaş uçakları, süper kobra helikopterler eşliğinde 50 bin kişilik kara askeri ile gerçekleştirmişti. Bu, sınırdan 219 kilometre derinlere inen 40 kilometrelik dev operasyondur.

ABD, “çekil!” diyecek. Almanya, Türkiye’ye silah sevkinini durduracak. Demirel, Almanya Başbakanı Kohl’a, “Çekiç Güç’ün altından yılanlar çıktı.” diye yazacak, “Biz ellerinden alıyoruz, daha modern silahlarla çıkıyorlar karşımıza!” diyecekti.

TSK, Kuzey Irak’ta, planlandığı gibi uzun süre kalamayacak, 43 gün sonra, Mayıs 1993’te çekilecekti. TBMM, Çekiç Güç’ün süresini altı ayda bir uzatıyordu.

PKK’ya yönelik olarak, Ocak 1997’de gerçekleştirilen “sıcak takip”i, 14 Mayıs 1997’de Çekiç Harekatı izleyecek. 7 Temmuz 1997’ye kadar süren harekate, 50.000 kara askeri, Kobra helikopterler, savaş uçakları katılacak ve PKK kamplarını bombalayacaktı. 1.445’i ölü, 184’ü yaralı, 1.750 PKK’lı savaş-dışı kalacaktı. Çekiç Harekatında, 135 ton yiyecek, 626 hafif silah, 20 havan topu, 27 RGP roketatar, 29 Daçka uçaksavar, 25 BKG makinalı tüfek, 200 bin hafif silah, mühimmat, 1.750 havan mermisi, 2.225 roket mermisi, 17 jeneratör ele geçirilecekti.

25 Eylül-15 Ekim 1997’de, 25 bin asker, 150 tank, uçaklar, helikopterler ile Şafak Harekatı gerçekleştirilecek, ve Aralık 1997’de, 20 bin askerle kısa süreli bir operasyon daha yapılacaktı.

İki operasyon arasında, 5 Kasım 1997’de, Kıbrıs’ta, S300 füzelelerini imha manevraları sırasında, Kara Kuvvetleri Komutanı Hüseyin Kıvrıkoğlu’nun kulağının dibinden geçen kurşun, arkasında bulunan Albay Vural Berkay’ın ölümüne neden olacaktı.

Amerikan yapısı M-5 silahıyla ateş edilmişti, Türkiye’de, yalnız Özel Kuvvetlerde olduğu açıklanmış, ama olay kapatılmıştı.

Berkay öldürülmüş, ertesi gün, 6 Kasım (1997), Girit’ten İtalya’ya gitmekte olan Başbakan Mesut Yılmaz’a, gazeteciler, ABD’nin Irak’a saldırmak için İncirlik’i istediğini anımsatarak, doğru olup olmadığını sormuşlardı. Yılmaz, soruyu, farklı bir biçimde yanıtlıyacaktı: ABD, Şafak Operasyonu sırasında Çekiç Güç uçuşlarının durdurulmamasını, ikincisi, Çekiç Güç’ün uçak sayısının 175’e çıkarılmasını istiyordu.

İncirlik’in NATO hizmetlerine tahsis edildiği, Kuveyt’in işgaline karşı, ABD’nin komutasında “koalisyon güçleri”nin savaştığı, Çekiç Güç’ün, bu savaşın çocuğu olduğu gözönüne alınırsa, ve kurucularının, yani ABD’nin, İngiltere’nin, Fransa’nın ve Türkiye’nin NATO üyesi olduğu düşünülürse, Çekiç Güç’ün faaliyetlerinin de NATO faaliyetlerinin bir parçası olduğu düşünülebilirdi. Uçak sayısını artırmasının, Türkiye’nin Kuzey Irak’a gerçekleştirdiği operasyonlar sırasında Çekiç Güç’ün uçuşlarının durdurulmamasının istenmiş olması, bir “NATO

hizmeti” olarak savunulabilirdi. Ama ABD, yalnızca, Irak’ta tek taraflı savaş açmakla kalmamış, NATO hizmeti doğrultusunda oluşturulmuş Çekiç Güç uçaklarını, bu kez “NATO hizmeti görüntüsü” altında, NATO gücü gibi kullanabilmişti. ABD Irak’ın işgali için hazırlık yapıyordu.

Bu hazırlıklardan biri de ABD’nin konuşlanmayı tasarladığı Güneydoğu Anadolu’nun sıcak çatışma alanı olmaktan çıkartılmasıyla ilgiliydi:

16 Eylül 1998’de Kara Kuvvetleri Komutanı Atila Ateş, Suriye sınırında, Öcalan’ın Suriye’den çıkarılmasının mesajını veriyor, aksi halde, TSK’nın Suriye’ye gireceğini duyuruyordu. Öcalan’ı, Moskova yolunda uçakta bulacaktık. Uçakta, Suriye’den ayrılmakla “Ortadoğuda savaş önlediğini” söyleyecekti. Ne var ki Öcalan, Rusya’dan İtalya’ya, Yunanistan’a, ve oradan Kenya’ya “taşınacak”, Kenya’da Yunanistan Büyükelçiliği’nde tutulacak, ABD/CIA görevlileri, Öcalan’ı Türk görevlilerine, MİT’e teslim edecekti.

Ama, Öcalan’ın Suriye’den çıkartılması (9 Ekim 1998), tek başına bu, soruları yanıtsız bırakabilirdi. Çünkü, sorun, PKK ya da Öcalan sorunu değildi. PKK’nın sıcak savaş alanı durumuna getirdiği Güneydoğu bölgesi, Irak’ı işgale hazırlanan Amerikan askerlerinin konuşlandırılacağı bölgesiydi; bölgenin sıcak çatışma alanı olmaktan çıkarılmış olması gerekiyordu.

Anımsayalım: Başa güreşen partilerin en alt sırasına itilmiş olan Ecevit’in partisi, en ön sıradaki parti olarak siyasal erkin başına oturduğu süreçte, ABD, Öcalan’ı koruyup saklaması koşuluyla Ecevit’e teslim etmiş, karşılığında, dolaylı da olsa PKK teröründen arındırdığı Güneydoğu’ya, üs olarak konuşlanmak istemişti.

Öcalan’ın Suriye’den çıkarılmasıyla taşları yerinden oynatmış bulunan ABD, Öcalan’ı, Ecevit’in sırtına sararak, Merkezi New-York’ta bulunan Helsinki İzleme Komitesi’nin sözleriyle “Kürt halkının isyan halinde olduğu”, “sıcak çatışma alanı” Güneydoğu, sıcak çatışma alanı olmaktan çıkartılacaktı. Yetmeyecek, Batman-Diyarbakır-Mardin üçgeni içersinde 1993-1999 yılları arasında faaliyet gösteren, bölgeyi cinayet ve suikast bölgesine dönüştüren Hizbullah da Mart 1999’da Batıya doğru “Hicret”e zorlanacaktı. Hizbullah’ın lideri Hüseyin Velioğlu’nun İstanbul’da, 19 Ocak 2000’de öldürülmesiyle, Güneydoğu, ABD askerinin konuşlanması için “temizlenmiş” olacaktı.

Faaliyetlerinin ve kadrolaşmalarının bilgisayarda arşivlendiği “ana karargahı” Mardin’de bulunan Hizbullah, Batman’da yaşayan bir yerel

siyasetçinin anlatımıyla, son altı yılda (1993-1999), 360 faili meçhul cinayet işlemiş; Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar Okkan, son iki yılda (1998 ve 1999'da) 1.350 Hizbullahçının gözaltına alındığını, geçmiş dönemlere ait cinayetlerden 1999 yılında ancak 74'ünün aydınlatıldığını söylemişti: Okkan'ın verdiği bilgiye göre 74 olaydan 45'ini Hizbullah, 29'unu PKK gerçekleştirmişti (*Cumhuriyet*, 15 Ocak 2001).

ABD'nin yıllardır geliştirdiği Irak'ı işgal politikasına, Ecevit, başbakan olarak sırtını çevirdiği zaman, partisi ikiye bölünecek, sayıca ilk sıraya yerleşen partinin başkanının siyasal erkin başına geçmesine ise, ABD izin vermeyecekti. Bahçeli, Ecevit'ten sonra ikinci "kahraman" olarak 3 Kasım'ı erken seçim için dayatacak, yani ABD'ye karşı, ABD'nin planını uygulamaya koymuş olacaktı.

Yineleyelim:

16 Eylül 1998: Kara Kuvvetleri Komutanı Attila Ateş, Türkiye-Suriye sınırında, Reyhanlı'da Milli Güvenlik Kurulu kararına dayanarak, yaptığı konuşmada, Öcalan'ın Suriye'den çıkartılmasını, aksi halde, Öcalan'ı almak için Suriye'ye askerinin gireceğini söyledi.

1 Ekim 1998: TBMM'ini açış konuşmasında, Cumhurbaşkanı Demirel, Suriye'yi, savaşla tehdit etti. Clinton, Demirel'i ve Hafız Esad'ı aradı. 6 Ekimde Mübarek Ankara'da.

9 Ekim 1998: Öcalan Suriye'den çıkartıldı.

16 Şubat 1999: Moskova, Roma, Atina'dan Kenya'ya, Yunanistan Büyükelçiliğine götürülen Öcalan'ı Kenya'da, ABD/CIA görevlileri, MİT'e teslim etti. Öcalan Türkiye'ye getirildi ve İmralı'ya kondu.

Mart 1999: Hizbullah'ın faaliyetlerinin ve kadrosunun bilgisayara arşivlendiği Mardin'deki "ana karargah"a ulaşıldı.

11 Şubat 2000: Dört bini silahlı militan tetikçi, 20 bin Hizbullahçının bölgeden ayrıldığı ve ülkeye yayıldığı açıklandı. Hizbullah'ın "Hicret" yol haritası şöyleydi:

Güneydoğu cihat bölgesi merkezi Diyarbakır'dan geçiş yolu Şanlı Urfa'ya, ileri karakol Gaziantep'e, kadrolaşma uğrakları Adana'ya, Mersin'e, oradan sığınak ve hücrelerin bulunduğu, gizlenme, sorgulama ve infaz eylemlerinin gerçekleştirildiği Konya'ya, Konya'dan merkez yapılanmanın gerçekleştirileceği Ankara'ya, Ankara'dan çıkış yolu Bolu'ya, Bolu'dan "barınma bölgesi" Bursa'ya, Bursa'dan "Cihat bölgesi" İstanbul'a ulaşıyordu.

15 Ocak 2000: Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar Okkan “Hizbullah’ın 20 bin sayfalık dökümanının ele geçirildiğini” açıkladı, İçişleri Bakanı Tantan, ele geçirilen dokümanın 100 bin sayfa olduğunu söyledi.

19 Ocak 2000: Hizbullah (İlim Grubu) lideri Hüseyin Velioglu İstanbul’da öldürüldü.

24 Ocak 2001: Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar Okkan, Diyarbakır’da öldürüldü.

31 Ocak 2001: William Safire (*New York Times*): Türk Tankları Bağdat’a girecek - Bülent Ecevit: Kesinlikle böyle bir anlaşma yok. Tam aksine, biz, Irak’a müdahalenin yanlışlığı üzerinde duruyoruz. Bunu Washington’da defalarca dile getirdik (Fikret Bila, *Irak Savaşları*, s. 15).

20 Mart 2001: Başbakan Ecevit ve ABD Başkan Yardımcısı Cheney görüştü. Ecevit, Irak’a müdahaleye sıcak bakmıyor. Cumhurbaşkanı Sezer, Ecevit ile aynı paralelde açıklamalar yaptı. Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu Türkiye’nin çekincelerini anlattı.

16 Mayıs 2001: Dışişleri Bakanlığı’nın açıklaması: Irak’ta Kürt devleti kurulması *casus belli’dir*.

16 Mayıs 2001: Başbakan Ecevit: Fiili bir Kürt devleti kuruldu.

16 Mayıs 2001: Genelkurmay Başkanlığı Özel Kuvvetler Komutanlığı’na bağlı personeli taşıyan CASA uçağı, Güneydoğu’daki görevinden dönerken, Malatya’da kırsal alana düştü, subay, assubay, er, 34 kişi öldü. Uçağın düşüş nedeni açıklanmadı.

11 Eylül 2001: New-York’ta Dünya Ticaret Örgütü ikiz kuleleri vuruldu.

29 Ekim 2001: Murat Yetkin (*Radikal*, *E-mektup/arşiv*): Çankaya Köşkü. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından verilen 29 Ekim 2001 Cumhuriyet Bayramı daveti. Ecevit’in sağlığı eleştiriliyordu. Türkiye’deki 15 aktif orgeneralden ikisiyle sohbete başladık. Orgenerallerden birisi, “Komutanım bunu siz de dinleseniz” diyerek bir orgenerali daha getirdi. Onu bir dört yıldız daha izledi. Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu 20 metre ilerde gazetecilerle kuşatılmış durumdayken, ben de aralarında kuvvet komutanlarının da bulunduğu dörtyıldızlı dört generalin arasındaydım. Müdahale söylentileri askeri rahatsız ediyordu. Çözümü Ecevit bulacaktı. Ecevit neden kendinden sonra DSP’yi devredecek bir ismi işaret edip yönetimin ve ülkenin önünü açmıyordu? O dönem Genelkurmay ikinci Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt’tı.

(Ecevit'in, "Bunu söyleyenlerin rütbesi ne, kor ya da ikinci başkan düzeyinde mi?" sorusuna) Ben, "Kuvvet komutanı düzeyinde, orgeneral!" dedim.

31 Ekim 2001 (Radikal): Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu: Irak'a müdahale yanlış. Avrupa'nın tavrı yanlış. Irak'a müdahale çok tehlikeli olur. Çünkü Afganistan'a yönelik suçlamalar Irak'ta yok.

19 Mart 2002: ABD'nin ilk nabız yoklaması. ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney Ankara'da Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ile görüştü. Türkiye'nin tam desteğini beklediklerini, savaştan sonra Türk tarafıyla "Ganimet" in paylaşılacağını dile getirdi. Başbakan Ecevit, ihtiyatlı davrandı, uluslararası meşruiyeti ön plana çıkardı.

4 Mayıs 2002: Ecevit hastanede.

Temmuz 2002: DSP'de fırtına ve bölünme.

17 Temmuz 2002: ABD Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Grossman, Ankara'da, ABD'nin Türkiye'den beklediği desteği somutlaştırdılar. Türkiye'nin desteğinin önemli olduğunu, ancak hareketin Türkiye olmadan da yapılabileceğini vurguladılar. Başbakan Ecevit, Türkiye ile ABD arasında, siyasi-askeri danışma kanalı açılmasını kabul etti.

Ağustos 2002: Bahçeli erken seçim tarihini belirliyor: 3 Kasım 2002.

Ağustos 2002: Washington'da, ABD Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz ile Müsteşar Ziyal başkanlığında danışmalar yapılıyor. Genelkurmay Başkanı Kıvrıkoğlu, ABD ziyaretinde, ABD askeri planlarında (Irak) kuzey cephesinin yeri ve rolü hakkında bilgilendiriliyor.

13 Ocak 2003: "Türkiye-ABD hükümetleri arasında Irak hareketine ilişkin karşılıklı destek ve işbirliği hakkında Mutakabat Muhtırası" (ABD'nin hazırladığı ve Türkiye'nin önüne getirilen belge): ABD, askeri birlik, uçak ve savaş gemisi sayısı belirtmeden 12 havaalanı (*Afyon, Adana, Batman, Çorlu, Diyarbakır, Erhan-Malatya, Erzurum, İncirlik, Mardin, Muş, Oğuzeli-Gaziantep ve Sabiha Gökçen*). ile dört limanı (*İskenderun, Mersin, Taşucu, İzmir*) askeri hareket amacıyla kullanılmak istiyordu. Bunun yanısıra, Irak'ın kuzeyden işgaline katılacak ABD kara birliklerinin geri desteği amacıyla şu bölgeleri kullanacaktı:

- Mardin civarında lojistik destek bölgesi,
- Midyat civarında taktik toplanma bölgesi,
- Kolordu destek alanı olarak Silopi civarında bir bölge,
- Güney doğu'da manevra alanı olarak kullanılacak bir bölge.

Taslak metin üzerinde Türk ve ABD heyetiyle çalışmalar 1 Şubat 2003'te başlamış ve 27 gün sürmüştü. Askeri Mutabakat görüşmeleri 10-27 Şubat 2003'te yapılmıştı. ABD'nin taslak metninde, telefon, elektrik ve su harcamalarının ödeme şekli yer alıyor, ama "harekat esasları" belirtilmiyordu. Güvenlik amacıyla Türk askeri birliklerinin Kuzey Irak'a geçişine değinilmiyordu. Başlangıçta 100 bin, sonra 65 bin askerin Güneydoğu Anadolu'da konuşlanması konusunda anlaşılan belge, bir MANDA anlayışıyla hazırlanmıştı (Deniz Bölükbaşı: *1 Mart vakası - Irak tezkeresi ve sonrası*, İstanbul 2005).

1 Mart 2003: Tezkere TBMM'nden geçmiyor.

Hilmi Özkök, Fikret Bila'ya anlatıyor:

Hilmi Özkök: Çok karmaşık bir sistem. Aslında çok güzel bir çalışmayla başladı.

Zirveler yapıldı. Değerlendirmeler yapıldı. ...Ve sonunda da dendi ki karar Meclisindir.

Fikret Bila: ABD geçeceğini sanıyordu, liman ve havaalanları için ilk tezkere geçmişti.

Hilmi Özkök: Evet. Geldiler, hazırlık yaptılar. Tesisler, araziler kiralandılar. Adamlar geldiler gemilerle rüzgarda dalgalarda sallanıyorlar. ... "Bir anayasal kaza" diyorum ben, çoğunluk evet dedi, ama yeterlilik sayısına ulaşamadığı için...

Fikret Bila: ... ABD Türk topraklarına yerleşecek ve çıkmayacak. TSK'ya izin vermeyecek. Kuzey Irak'a girilse bile sembolik olacaktı. Doğru muydu?

Hilmi Özkök: ...Tezkereyi nasıl çıkarırsanız öyledir. Uygulama öyle yapılır. Geldim, gitmem diyen, bu gücü kendinde bulan da zorla gelir girer oraya. Gelip de gitmemeyi göze alacak güç varsa. Hiç ilgisi yok. - Bunun karşılığında Irak'taki oluşumları kontrol etmektir. Bütün mesele Irak'taki oluşumları kontrol etmek. ... Ama yapmayarak bu şansı tamamen kaybettik.

Tezkere oylamasından birkaç gün sonra Genelkurmay Başkanı Özkök açıklama yapacak, askerin görüşünün Tezkere'nin çıkmasından yana olduğunu söyleyecekti.

4 Temmuz 2003: Süleymaniye'de, peşmergelerin muhafız birliği olarak korumasında, ABD'li albayın buyruğuyla, Türk İrtibat Timi komutanın başına, Tim karargahında çuval geçirilecek ve sorgulamaya götürülecektir.

Doğan Güreş: “Uluslararası açıdan baktığımızda, acaba büyük Kürdistan’a gidiliyor mu? Evet gidiliyor. Emareleri belli. ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney bunu söylüyor. Amerikalıların askeri mecmuasında bu çıkıyor. Yunanistan sevincinden ne yapacağım bilmiyor. Cheney, orada Haşimi krallığı kurulsun demiş. Türk devletlerinin yanı sıra Suriye ve İran’dan da alın demiş. Bunlar resmi belgeli (Fikret Bila, *Komutanlar Cephesi*, s. 80).

Kenan Evren: “... 36. Paralel”. Çekiç Güç olayı bir hataydı. ABD’ye o imkanı verdik. Onun neticesini aldık mı biz? ABD bizi kullandı. Neden hataydı? Adana-İncirlik üssünü bizim ABD’ye açmamız, ancak NATO hizmetleri için mümkün olabilir. ABD’nin Körfez hareketinin NATO’yla bir ilgisi var mı? Yok (*Komutanlar Cephesi*, s. 19-20).

Çekiç Güç, mahşerin atlıları gibi...

“Çekiç Güç”, adını, bir maske olarak, yüzünden atana değin, yani Irak’ın işgaline ABD uçakları olarak katılana değin, Türkiye Büyük Millet Meclisi, her altı ayda bir süresini uzatacak, ve sürenin her uzatılmasında, uzatılmasına karşı görüşlerin seslerini yükseltmesine uyarlı olarak, Türkiye, suikast, sabotaj, katliam, iç savaş biçiminde bir olayla sarsılacaktı. Uğur Mumcu, bu sürecin nirengi noktası olacaktır.

Çekiç Güç’ün amacını, misyonunu, Uğur Mumcu, sona yaklaşan yazılarında (23 Aralık 1992’de) özetlemiştir. Mumcu, birinci amacın, Saddam’ın devrilmesi ve yok edilmesi, ikinci amacın Kuzey Irak’ta bir “Kürt federe devleti” kurulması, ve üçüncüsü, Sevr Andlaşmasında yer alan, kuzey-batı sınırı Sivas’a kadar uzanan, önce yerel özerk ve daha sonra bağımsız olması kararlaştırılan “Kürdistan”ın kurulması olduğunu yazmıştır. İlk iki amaç gerçekleştirilmişti, üçüncüsü “senaryo” olarak sahnededir. Çekiç Güç’ün koruması ve kanatları altında, ABD hedefine ve PKK amacına yaklaşmaktadır ve bu sahnenin temelinde Uğur Mumcu’nun tabutu vardır. İşte sayılar:

PKK’nın, Türkiye’ye karşı, 14/15 Ağustos 1984 gecesi, eşzamanlı olarak, Şemdinli ve Eruh seyyar jandarma taburlarının konuşlandığı karakollara karşı silahlı saldırıyla savaşı başlattığı belleklerde olmalı. PKK, 1984’te 47 eylem, 1985’te 127 eylem, 1986’da 129 eylem, 1987’de 245 eylem, 1988’de 297 eylem, 1989’da 602 eylem, 1990’da 1.111 eylem gerçekleştirmişti.

17 Ocak 1991’de Körfez Savaşı başlamış, İncirlik kullanılmış, Bağdat vurulmuştu. 1991 Körfez savaşıyla, Kuzey Irak, Çekiç Güç’ün dene-

timi altına girecek, Kuzey Irak'ta PKK yirmiye yakın kamp kuracak, Türkiye'de, gerçekleştirdiği eylem sayısı 1991'de 1.912'ye, 1993'te 4.113'e çıkacaktı.

MİT müsteşarı Korgeneral Teoman Koman, PKK'nın Nevruz ayı olan Mart 1992'de ayaklanma başlatacağını söyleyecek, Öcalan, "Evet, doğru..." diyecektir (*Milliyet*, 23.3.1992). 1992 yılını "ayaklanma yılı" olarak ilan etmiş, ve amacını, (1) Kurtarılmış bölgeler, (2) Ulusal Meclis, (3) Savaş Hükümeti olarak çerçevelemişti.

21 Mart 1992: Türkiye genelinde Nevruz kutlamaları. Diyarbakır, Mardin, Nusaybin, Kızıltepe, Derik, Mazdağı, Cizre, Sırnak, Silopi, Gercüş, Kurtalan, Pervari, Kulp, Lice, Ergani, Hazzo, Bismil, Siverek, Viranşehir ve Adana'da olaylar, 31 ölü.

Başbakan Süleyman Demirel: "*Zehir etiler, kan bulaştırdılar. Ama topyekun ayaklanmayı başaramadılar.*"

19 Ağustos 1992: Şırnak'ı ele geçirme girişimi.

30 Ağustos 1992: Alan (Şemdinli) Karakoluna baskın.

13 Eylül 1992: Aktütün (Şemdinli) Karakoluna baskın.

29 Eylül 1992: Derecik (Şemdinli) Karakoluna baskın.

2 Ekim 1992: Muavenat Muhribinin vurulması.

24 Ocak 1993: Uğur Mumcu'nün öldürülmesi.

17 Şubat 1993: Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'in ölümü.

Mart 1993: Abramowitz: ABD Nevroz'da kan istemiyor.

Mart 1993: PKK ateşkes ilan etti.

22 Mayıs 1993: PKK ("Parmaksız Zeki" kod adlı Şemdin Sakık). Bingöl yolunda birliğine yeni gitmekte olan 33 er'i kurşuna dizdi.

2 Temmuz 1993: Sivas kıyımı. 33 sanatçı-aydın ve otel görevlisi. 35 kişi yakılarak öldürüldü.

12 Mart 1995: İstanbul'da Gazi olayları. 16 kişi Gazi'de. 5 kişi Ümraniye'de. 21 kişi vurularak öldürüldü.

"Umut Operasyonu"nun başladığı günlerde (Mayıs 2000), basında, "Mumcu soruşturmasında ulaşılan sonucun, ABD'de 4 yıl önce açıklandığı" haberi yeralacaktı. Bu habere göre, "İran rejimi muhaliflerince kurulan ve ABD'nin desteği ile yurtdışında çalışmalarını sürdüren İran için Demokrasi Vakfı (FDİ), 6 Mayıs 1996 tarihinde yayımlanan raporda, "Mumcu olayının arkasında İran'ın desteklediği İslami Hareket ve 3 İranlı diplomatın olduğundan şüphelenildiği" görüşüne yer veriliyordu (*Cumhuriyet*, 17 Mayıs 2000). Oysa, aynı yorumlar konuşmamızın girişinde Cumhuriyet'ten aktardığımız haber başlıklarından da

anlaşılacağı gibi, Mumcu'nun öldürülmesinin hemen ardından yapılmış tahmine dayalı yorumlardı ve buradan herhangi bir sonuca varılamamıştı.

FDİ'nin raporu ile ilgili haberin yayınlandığı gün yayınlanan bir başka haberde, ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Richard Boucher'in, FDİ'nin raporuna koşut olarak yaptığı açıklama yineleniyordu. "Umut Operasyonu" duyumsatılarak, Mumcu ve Kışlalı cinayetiyle ilgili çok sayıda kişinin Türk polisince yakalandığını belirten Boucher, "Türk Hükümeti"nin "soruşturmanın tam sonuçları alınmadan İran bağlantısı iddialarıyla ilgili resmi yorum yapmaktan kaçındığını" söyleyecek ve "ABD'nin elinde de İran'ın bu cinayetlere karıştığına ilişkin bağımsız bilgi bulunmadığını" ekleyecekti (*Cumhuriyet*, 17 Mayıs 2000).

Hizbullah operasyonu ile ele geçirilen 100 bin sayfalık dokümana dayanılarak (Hizbullah'ın birçok bilgisayar harddiskini çözülmesi için ABD'ye gönderildiğini geçerken anımsatalım) gerçekleştirilen "Umut Operasyonu" (Mayıs 2000) sonucu açılan "Umut Davası", Kasım 2002'de sonuçlanmış, ve haber, basında, "Yargıtaydan onama: Umut davasında İran desteği kanıtlandı" başlığı altında verilmişti (*Cumhuriyet*, 14 Kasım 2002).

"Umut Operasyonu"nun başlatıldığı tarih ile FDİ'nin raporunun açıklanması arasında, biri zamanlama bakımından, öteki amaç bakımından örtüşen yönlerin gözden kaçırılmaması da gerekiyordu.

FDİ'nin 1996'da yayınladığı raporda ileri sürülen, molla rejiminin Türkiye'de bulunan eski ve yeni muhaliflerini, İran'ın, 1982-1996 yılları arasında öldürttüğü biliniyor, ve bunun, İran'da CIA istasyonu baskınında ele geçirilmiş bazı raporların açıklanmaması karşılığında verilmiş "ödün"lere dayanılarak gerçekleştirildiği de dil altından dolaştırılıyor.

İsmet Berkan, "Umut Operasyonu" ile örtüşen günlerde yazdığı yazılarda bunu "fısıldayan"lardan biri. Bu yazılarından birinde, "20 yıl boyunca Türkiye'de 200'ün üstünde İranlı'nın öldürüldüğünü" ve "bunların bir kısmının İran'dan gelen katillerin, bir kısmının da Türkiye'de nerdeyse serbestçe çalışan İran istihbaratından" kişilerin öldürdüğünü yazmış ve eklemiştir: "Aslına bakarsanız 200'ün üstündeki cinayete gözyumuldu. Bunların failleri hiçbir zaman yakalanmadı. Doğru dürüst bir soruşturma bile yapılmadı" (*Radikal*, 29 Mayıs 2000).

Yalnızca "Umut Operasyonu"ndan dört yıl önce ABD'de değil, Uğur'un tabutu omuzlardayken Türkiye'de de üretilen haberlerde,

“Mumcu’yu İran istihbarat örgütü SAVAMA içindeki aşırı unsurlar ile bunların ilişkili olduğu Türk islamcılarının öldürmüş olabileceği” öne sürülmüştü. Bu “yorum”ların yer aldığı *Turkish Daily News*’in haberinde, ayrıca, polisin, “herhangi bir İran bağlantısının kurulması doğrultusunda siyasi baskı altında olduğu” görüşüne de yer verilmişti (*Cumhuriyet*, 29 Ocak 1993, s. 19).

Molla İrani’nı ve özellikle Humeyni dönemini yıkamak gibi bir amacımız olmadığı açık. Ama, Uğur Mumcu’nun öldürülmesini, ABD’nin İran’a saldırmasının ve bunun için de Türkiye’yi İran’a saldırtmasının gerekçesi yapılması oyununa da gelmemiz gerekir. Özellikle de, Zeynep Oral’ın, bu ayın ilk günlerinde Bağdat’tan gönderdiği ve “İran da hedefte”, “Sıradaki hedef İran” başlıkları altında yayınlanan *Cumhuriyet*’teki (7 Ocak 2003) haberi okuduğumuz şu günlerde.

Bu satırları, Ocak 2003’te, TİHAK’ın düzenlediği panelde sunduğum konuşmamdan aktardım. Geçtiğimiz yıl, Ocak 2008’de, “Umut Operasyonu”nun hayali bir operasyon olduğunun yargı tarafından tescilini, basın “Umutlar boş çıktı” başlığı altında vermişti. Bu yıl, “Mumcu da yeni gelişme” başlığı altında, Uğur Mumcu, Ahmet Taner Kışlalı, Muammer Aksoy ve Bahriye Uçok cinayetlerinin de arasında bulunduğu 17 ayrı silahlı ve bombalı saldırıyı gerçekleştiren “Tevhid-i Selam Kudüs Ordusu” örgütünün 3 yöneticisi ve bir üyesi hakkında yeni dava açıldığı yazıldı (*Cumhuriyet*, 28 Ocak 2009).

Mumcu Miladı / öncesi ve sonrasını, 24 Ocak 2003 günlü konuşmamın son paragraflarıyla bitireyim:

Birkaç kez yazdım. Yineleyeyim. Mumcu, Aksoy’un öldürülüşünün birinci yılında, “uçlarına susturucu takılmış cinayet işleyen çeteler” karşısında “devlet”in çaresizliğini sorgulayarak soruyordu: “Yoksa devlet dediğimiz bu büyük aygıtı takılan başka susturucular var da, biz mi bu susturucuları bilmiyoruz?” (*Cumhuriyet*, 31 Ocak 1991).

Ben de, “devlet dediğimiz bu büyük aygıtı takılmış” susturucuları susturacak irade, devlete egemen olmadıkça, cinayet çetelerinin bulunamayacağını vurgulayarak içine düştüğümüz acınası durumu imlemiş ve tabutların içinde olanların, bize, hepimize, hafifçe gülümsediklerini yazmışım (*Cumhuriyet*, 23 Ocak 1999).

Çekiç Güç’ün önüne çıkan, genel amaç bakımından Pax-Am’ın yoluna dikilen engeli “bertaraf” etmek için havaya savrulan gövdesinin,

şimdi aynı Pax-Am'ın İran'a çevireceği topun namlusuna mermi olarak sürülmekte olduğunu görmüş olsaydı Mumcu, bu kez gülümsemez, katıla katıla gülerdi!

ÇEKİÇ GÜCÜN ŞEMSIYESİ ALTINDA YEREL / YÖRESEL SAVAŞLARDAN KÜRESEL BUNALIMA

Küresel bunalımın başkenti Washington.

Küresel egemenliğin başkenti de Washington.

Washington, şu günlerde gömlek değiştiriyor.

Gömlek değiştiren “küresel bunalım” mı olacak, küresel egemenlik stratejisi mi değişecek!

Bizim için daha önemli olan, Türkiye, Washington'un gündemine hangi yüzüyle alınacak? Laik, sosyal bir hukuk devleti, bağımsız bir ulus kimliğiyle mi? Sevr haritalarına yansıyan, Ermenileri, Rumları, Kürtleri kesmiş barbarlar kimliğiyle mi?

“Ulusal irademiz”in ve ulus olarak varlığımızın yol haritasını biz mi belirleyecek ve çizeceğiz, yoksa Washington çizmeye devam mı edecek?

Masamıza ve önümüze, 12 Mart yarı-askeri darbesi, 12 Eylül cuntası ve bunların çizmeleri altında Kızılırmak olup akmış kandan kotarılmış menü mü konacak, yoksa ayaklarımızın altına Çekiç Güç ile açılan Kandil ve Ararat ile açılabilen “Yeni-Sevr” haritaları mı serilecek?

Walt Whitman'ın “*Oy Reis Koca Reis*” şiirinde öldürülüşü çığlık-lanan Abraham Lincoln'ün yol haritasında, insanlık, insanlığın demokrasi ülkelerini ve doğal özgürlük susuzluğunu mu soluyacak? Yoksa bu canımız, özümüz, varlığımız, tutsaklığımız ve özgürlüğümüz ülkemiz, yeniden, Aksoy'un başına sıkılan ve Mumcu'nun gövdesini ikiye biçen kurşun ve bombaların karanlığına mı gömülecek?

Bu satırların yazıldığı gün, bugün, 22 Ocak 2009.

Cumhuriyet'te “Dış Haberler” sayfasında bir başlık:

“Obama işe Gitmo'dan başladı”.

Üst başlık: “Yeni ABD Başkanının isteği üzerine Guantanamo tutsaklarını ‘yargılayan’ askeri mahkemeler 120 gün süreyle durduruldu.” “Savunma Bakanı, Başkan'ın emriyle Başsavcıdan, karara bağlanmamış tüm davaların 120 gün ertelenmesini” istemiş.

Evrensel gazetesi ise, Obama'yı “piyasalar”la karşılamış. “Obama'ya kötü karşılama” başlığı altında, “Savaşlar ve ekonomik krizden

yılmış dünyaya umut olarak 'pazarlanan' Barack Obama'yı, piyasaların sert düşüşle karşıladı"ğını yazmış, ABD'de % 5'i aşan düşüşlere, Asya borsalarında %2 civarındaki düşüşler eşlik etmiş.

Clinton, seçildiği zaman ilk olarak, ABD dolarını "dünya altını" yapacağını söylemişti. Belki o zaman dolar dünya altını olmadığı için "para"ydı. Sovyetler Birliği çözülmüştü, ABD, Adriyatik'ten Çin Seddine, Yeşil Kuşaktan - Ilımlı İslama değin bir dizi senaryonun kalbine Türkiye'yi yerleştiriyor, dolar ile petro-doları çiftleştirerek, kan dökerek, can alarak, yakarak ve yıkararak, yeryüzünün yeni altınına, yani altın-dolara ulaşmaya çalışıyordu.

Simyacılık eski bir meslektir. Dolar bir kağıt olarak altın ile değişilse de, doğal ki altın olmayacaktı. Ama bir sabah uyandığı zaman, kendisini böcek olarak bulmuş olan Kafka gibi, dolar da kendini "Tanrı" olarak bulmaya başlamıştı. Şöyle yazmıştım "Barış"ı özleyenlere:

"İlk ve ilkel toplulukların pişmiş topraktan, yontma taştan, oyma ağaçtan yarattıkları putlara insanların binlerce yıl kendilerini kurban etmeleri gibi, insanlığın birikmiş ve gaspedilmiş emeğinden ürettikleri/ yarattıkları dolar da, yalnızca kendini yaratanları buyruğu altına almakla kalmıyor, onları, insanlığı kendisine kurban etmeye hazır robotlara dönüştürüyor.

Yer ve dil değiştiren çağdaş ve o denli acımasız bu savaşların arkasında, doların ve onun emperyalizme dönüşen büyük ailesi sermayenin, yeryüzünün tek ve mutlak tanrısı olma tutkusu yatıyor.

Bu savaş tanrısına insanlık boyun eğdiği/önünde diz çöktüğü zaman yeryüzü büyük bir ahır, insanlık sığır sürüsü olacak. Barış diye bir şey kalmayacak çünkü. Ya da bu kağıttan "tanrı" tarihin logarında yıkandığı zaman bitecek savaş" (*Kan ile Kardeş*, s. 9).

Obama Hüseyin'i borsanın negatif selamlamış olmasından şu sonuca varabiliriz ki, sanal tanrı-dolar, düştten uyanabilir; Guantonama'da 120 gün duruşmaların ertelenmesi, bize, altın olmak için binlerce insanın kanını dökten dolar, bir kağıt parçasından başka bir şey olmadığını bilincine varabilir.

Soru şu: Dolar, Okyanuslardan, Akdenizden ve Basra Körfezinden, üstümüze doğrulttuğu namluların gölgesinde, halkları olduğu kadar emeği ve emekçiyi dize getirmeye, kolları uzuyorsa kırmaya, kafası dikleşiyorsa boynundan koparmaya devam mı edecek, yoksa Abraham Lincon ile kucaklaşan insanlığın "demokratikleşme ülküsü"nü yeşerterek "doğal özgürlük susuzluğu"nu gidermeye mi yönelecek? Binlerce

kilometre katederek Washington'a gelmiş kara, boz, sarı, ak tenleri ve giysileriyle rengarenk coşkulu yığınların, söylenen sözlerin ve çığrılan türkülerin ezgisinde duyulan doğal özgürlük susuzluğu yaşama geçebilecek mi?

Çünkü, ve hiç unutmayalım ki, Amerika, emperyalizmin kanlı ve kirli kimliğinin çelik kafesi içinde solumaya çalışan kocaman bir halkla birlikte Amerika'dır. Lincoln'ün, o Koca Reisin, o özgürlüğün Büyük Babasının dalgın, derin ve kaygılı bakışlarının altında, emperyalizmin ezdiği, çiğnediği yeryüzünün halklarının özlemiyle kucaklaşmayı özleyen kocaman bir Amerikan halkı var.

1974 Helsinki Yurttaşlık Bildirgesiyle, etnik, dinsel, mezhepsel ayrımcılığı, Sovyetler Birliğinin, ardından Yugoslavya'nın önüne koyan ve bu ülkeleri etnik ve dinsel kökenlerine göre ayırtmış bulunanların, Türkiye'yi hedefe aldıklarını, bir zamanların ABD Ankara Büyükelçisi olan Abramowitz'in sözleriyle, "Türkiye'nin ikiye-üç bölüneceğini sanıyordum, beşe altıya bölüneceği için gecikti bölünmesi" diyenleri anımsayalım. Türkiye, beşe altıya bölünememişti ama, ABD, yani Birleşmiş Devletler, "birleşmemiş" devletler olarak, etnik, dinsel, ırksal ayrılmanın eşiğine gelmişti. Ayrılmanın eşiğine gelmiş, Huntington'ın sözleriyle, "küreselleşme, çok kültürlülük, kozmopolitiklik, göçler, alt milliyetçilik ve karşı milliyetçilik, Amerikan bilincini yıpratmış, etnik kimlik, ırk kimliği ve cinsiyet kimliği ön plana geçmiş, ulusal bütünlük ve ulusal kimlik duygusu erozyona uğramış, 2000 yılından önce Amerikan bayrağı yarıya indirilmişti. Diğer bayraklar (yani etnik, dinsel, ırksal bayraklar) Amerikan bayrağının çekildiği gönderde daha yükseklerde dalgalanıyordu."

Yazar, "Ciddi tehditlerle karşı karşıya kalan toplumlar ulusal kimlik duygularını, ulusal hedeflerini, ortak kültürel değerlerini canlandırarak çöküşlerini erteleyebilir, parçalanmalarını sona erdirebilirler. Amerika 11 Eylül'den sonra bunu yaptı" diyor.

Bir başka deyişle, 11 Eylül baskını, Amerika'nın ulusal kimlik duygularını, ulusal hedeflerini, ortak küresel değerlerini canlandırarak çöküşlerini erteleyebilmiş, ve kendi içindeki parçalanmaları sona erdirebilmişti. Aması vardı. Ama, aynı zamanda, 11 Eylül'den (2001) aldığı güçle, ABD, küresel egemenlik yolunda, küresel egemenlik amacının karşısına çıkanları bertaraf ederek, ve bunun için de, hedefteki ülkeleri etnik, dinsel, mezhepsel anlamda paramparça edip lime lime doğruyaarak yol almış, kan tazelemiştir.

Gladyo örgütünü ortaya çıkartan isim olarak bilinen İtalya eski Cumhurbaşkanı Francesco Cossiga'ya göre, *İtalyan merkez solu olmak üzere, Amerika ve Avrupa'nın bütün demokratik unsurları gayet iyi biliyorlar ki, 11 EYLÜL SALDIRILARI, CIA ve MOSSAD tarafından, Arap dünyasını suçlamak ve Batılı güçleri Irak ve Afganistan'a müdahaleye tahrik etmek için planlanmıştı*” (Evrensel, 14 Ocak 2008).

NATO ise, New-York ve Washington'da gerçekleştirilen saldırıları, NATO'yu oluşturan devletlere ve NATO ile korunan sisteme bir saldırı olarak nitelemiş ve bu saldırının terörist bir örgüt ya da örgütler tarafından değil, devlet ya da devletler tarafından yapıldığı görüşünü benimsemiş, NATO-dışı alanlara askeri müdahalenin, NATO ile korunan sistemi korumak olacağı kararına varmıştı.

Afganistan'da NATO, Irak'ta ABD, 11 Eylül'ün çocuklarıydı. ABD, “Çekiç Güç” ile Irak'ta amaçladığı sonuca, 11 Eylül'ün açtığı kulvardan varmıştı. Guantanamo, 11 Eylül'ün çocuğunun çocuğu, yani Bush'un gayrimeşru çocuğuydu. Obama Hüseyin, bu “veledi zina”yı, Beyaz Sarayda kundağa yatıracak mı, yoksa bu mirası reddedecek mi? Çünkü Aksoy da, Mumcu da, katillerini tanımamızı istiyor bizden...

Obama, “Biz bir ulusuz, bir halkız, biriz!” diyor.

Unutulmasın biz de bir ulusuz, daha doğrusu, ABD'den de önce, biz bir ulusuz, bir halkız, biriz.

Burada buluşuyorsak, uzat elini Obama?..

Bizim elimiz, demokratik ülküler elidir, doğal özgürlük tutkusuyla tutuşan insanlığın elidir.

**PROF. DR. HİKMET SAMİ TÜRK İLE ROPÖRTAJ:
“HUKUK VE SİYASET TEMELİNDE
YEREL SEÇİMLER:
Yerel Seçim Sistemi ve Mart 2009 Seçimleri Üzerine
Değerlendirmeler”**

Tekin AVANER*

İl özel idareleri, belediye ve köylerin kişi ve karar organlarının seçimini kapsayan 29 Mart 2009 yerel seçimlerinin hemen öncesinde Prof. Dr. Hikmet Sami Türk ile yapılan bu söyleşide yerel seçimler hukuki ve siyasi açıdan değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, yerel seçim ile ilgili düzenlemelerin tarihsel süreçteki öyküsü ile düzenlemeler açısından gerekli olan değişikliklerin üzerinde durulmuştur. Yerel seçimler öncesinde gündeme oturan seçim çevresi değişiklikleri ve bu bağlamda yerel seçim sistemleri ile yerel ve genel seçim sistemi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Hukuki boyutunun yanında yerel ve genel seçimlerin sonuçları bakımından etkileşimi de değerlendirilmeye alınmış ve Türk siyasal hayatında son dönemde etkili olan kimlik siyaseti ve Sol siyaset açısından yerel seçimler tartışılmış, 29 Mart 2009 yerel seçimlerine dair Türk tarafından dile getirilen öngörülere yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: yerel yönetimler, yerel yönetim seçimleri, Hikmet Sami Türk, Mart 2009 seçimleri.

MSY: Yerel seçimler 29 Mart 2009 tarihinde gerçekleştirilecektir. Bu nedenle Türkiye’de yerel seçimlerin hukuksal ve siyasal yönleri üzerine konuşmak istiyoruz. Genel bir çerçeve çizmek gerektiğinde Türkiye’de yerel seçimlerin gelişimi ve yerel seçimlerle ilgili yasa değişikliklerinin önemi üzerinde neler söylenebilir? Yerel seçim sisteminin evrimi hakkında bizi bilgilendirir misiniz?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Türkiye’de yerel seçimlerde 1963 yılına kadar çoğunluk sistemi uygulanıyordu. Gerek il genel meclisi, gerek belediye meclisi seçimleri, çoğunluk sistemine göre yapılıyordu. Belediye başkanı da, belediye meclisi tarafından kendi içinden ya da dışarıdan seçilme hakkını haiz olanlar arasından seçilirdi.

1963 yılında çeşitli kanunlarda bir dizi değişiklik yapıldı. Bu değişiklikler, sırasıyla şunlardır: 18.7.1963 gün 286 sayılı Köy Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 18.7.1963 gün ve 287 sayılı Şehir

* Arş. Gör., AÜ SBE.

ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair 4541 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kanunların Kaldırılması Hakkında Kanun, 19.7.1963 tarih ve 306 sayılı İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanununda Değişiklik Yapılmasına ve İlgili Bazı Kanunların Kaldırılmasına Dair Kanun ve 19.7.1963 tarih ve 307 sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. 306 ve 307 sayılı Kanunlarla il genel meclisi ve belediye meclisi seçimleri için nispi temsil sistemi getirildi.

Fakat daha sonra 1984 yılında tüm bu kanunların yerine yeni bir kanun getirildi. Bu Kanun, halen yürürlükte olan 18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkındaki Kanun'dur. Bu Kanun'a göre il genel meclisi ve belediye meclisi seçimleri, yine nispi temsil sistemine göre yapılmakla birlikte; seçim çevreleri için bir baraj getirildi. Bundan böyle "kesme baraj" olarak adlandırılan %10 oranında bir baraj uygulanacaktı. "Kesme baraj" denilmesinin nedeni şudur: Bir seçim çevresinde, örneğin bir beldede ya da il genelinde kullanılan toplam geçerli oyların "onda biri", başka bir deyişle, % 10'u oranındaki bir rakam, bütün partilerin aldıkları oylardan ayrı ayrı düşülmektedir. Böylece milletvekili genel seçimlerinde ülke çapında uygulanan % 10 barajdan biraz farklı bir baraj getirilmiş olmaktadır. Burada her partinin oyundan seçim çevresindeki toplam geçerli oyların % 10'u düşülmektedir. Bu, daha çok, küçük partilerin aleyhine etkili bir biçimde işleyen bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Belediye başkanları ise, artık doğrudan doğruya halk tarafından seçilmektedir.

Anayasamızın 127. maddesi, yerel yönetimleri tanımlamakta ve seçimlerini düzenlemektedir. Bu maddede yerel yönetimler, "il, belediye ve köy halkının ortak yerel gereksinmelerini karşılamak üzere, kuruluş ilkeleri kanunla belirtilen ve karar organları yine kanunda gösterilen seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri" olarak tanımlanıyor. Seçimlerinin Anayasa'nın 67. maddesindeki ilkelere göre 5 yılda bir yapılması öngörülüyor. 67. maddede belirtilen seçimlerin klasik genel ilkeleri yanında özellikle iki ilkesini, yani temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini yerel yönetimler seçimleri bakımından da dikkate almak gerekir. Yerel seçimler, bu ilkeler çerçevesinde yapılacaktır.

2007 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikle milletvekili seçimlerinin -eskiden olduğu gibi- yine 4 yılda bir yapılması öngörülmüştür.

Seçim dönemi, 1982 Anayasası döneminde 5 yıla çıkarılmıştı. Şimdi yeniden eski sisteme döndü. Gerçi uygulamada da 5 yıl hiçbir zaman tamamlanamıyordu. Hatta daha önce 4 yıl olduğu zaman da 4 yıl tamamlanamıyordu. Bundan sonra 4 yılın tamamlanıp tamamlanamayacağını önümüzdeki milletvekili genel seçimlerinde göreceğiz.

Anayasa'nın 127. maddesindeki 5 yıllık seçim dönemi, olduğu gibi kaldı. Öyle anlaşılıyor ki buna dokunulmayacak. 2972 sayılı Mahalli İdareler Seçimi Kanunu'nda her seçim döneminin 5. yılındaki 1 Ocak günü, seçimin başlangıç tarihi olarak kabul edilmiş ve aynı yılın Mart ayının son Pazar günü, oy verme günü olarak belirlenmiştir. 2004 yılında yapılan son yerel yönetimler genel seçimi tarihinden bu yana 5. yıl, Mart 2009'da tamamlanıyor. Buna göre 2009 Mart ayının son Pazar günü olan 29 Mart 2009 Pazar günü yerel genel seçimler yapılacak.

Bu arada belediyelerde ve büyükşehir belediyelerinde yeniden yapılanma var. Büyükşehir olarak adlandırılan yerleşim birimlerinde büyükşehir belediye başkanı, büyükşehir sınırları içindeki ilçelerin her birinde ayrıca belediye başkanı seçilecek. Tabii, bu ilçe belediyelerinin belediye meclisleri de oluşturulacak ve büyükşehir belediye meclisi de buralardan gelen temsilcilerle oluşturulacak. İl genel meclisi ise, her ilçede yapılacak seçimlerle oluşturulacak.

Özetleyecek olursak, Türkiye'de belediye başkanlığı ve büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerinde çoğunluk sistemi uygulanıyor. Buna karşılık belediye meclisleri ve il genel meclisleri seçimlerinde nispi temsil sisteminin *d'Hondt* yöntemine göre hesaplanan türü uygulanıyor. *D'Hondt* sistemi, milletvekili seçimlerinde de uygulanıyor. Ama -biraz önce söylediğim gibi- yerel yönetimler seçimleri, % 10 oranında kesme barajlı olarak yapıyor. Bunun milletvekili seçimlerinde uygulanan % 10 oranındaki ülke barajından farkı ise, her seçim çevresindeki geçerli oylar toplamının % 10'un her partinin oyundan ayrı ayrı düşülmesidir. Oysa milletvekili seçimlerindeki % 10'luk ülke barajı, sadece milletvekili çıkarabilmek için bir önkoşul niteliğindedir. Belediye meclisleri ve il genel meclisleri seçimlerinde ise her partinin oylarından seçim çevresindeki toplam geçerli oyların % 10'u düşüldükten sonra kalan oylar üzerinden *d'Hondt* sistemine göre hesap yapılmaktadır. Bu ise, daha çok, küçük partilerin aleyhine bir sonuç veriyor. Dolayısıyla bu, büyük partilerin lehine işleyen bir sistemdir.

MSY: Böylece 1963 ve 1984 yıllarında tarihsel olarak seçim sistemlerinde en önemli değişikliklerin yapıldığı ve dağılık olan mevzuatın bir araya getirildiği anlaşılmaktadır.

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Biraz önce söylediğim gibi, 1963 değişiklikleri ilgili kanunlarda ayrı ayrı yapılmıştı. Ondan önce yerel yönetimler seçimleri, çoğunluk sistemine göre yapıyordu. Zaten 1960 öncesinde ülkemizde milletvekili genel seçimleri de çoğunluk sistemine göre yapılmaktaydı. Nispi temsil sistemi, 1961 Anayasası döneminde önce milletvekili seçimlerinde uygulanmaya başladı. 1963'te de yerel yönetimlerle ilgili kanunlarda bu yönde değişiklikler yapıldı. İşte her kanunda ayrı ayrı yapılmış olan düzenlemeler, 2972 sayılı Mahalli İdareler Seçimi Kanunu'nda birleştirilmiş oldu.

Anayasanın 127. maddesi yollamasıyla 67. maddedeki temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri yerel seçimlerde de uygulanacaktır. 67. maddede seçim hukukunun diğer ilkeleri de var. Hepsini saymaya gerek yok. Benim görüşüme göre, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin ülke koşullarına uygun sentezi, Türk seçim hukukunun en önemli sorunudur.

67. maddede sıralanan seçimlerin genel ilkeleri, yani seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm ilkelerine göre yargı yönetimi ve denetimi altında yapılması, bütün seçimlerin temel ilkeleridir. 1995'te eklenmiş olan temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri, yerel yönetimler seçimleri bakımından da önemle vurgulanması gereken ilkelerdir.

MSY: Anayasanın 67. maddesinin düzenlenmesinde hangi temel saikler rol oynamıştır? 1982 Anayasasının öne çıkan özelliklerinden güçlü hükümet, güçlü yürütme anlayışı burada ne kadar etkilidir?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Sorunu temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri bakımından değerlendirmek gerek. Aslında Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), 1989–1991 yıllarında bir Anayasa Taslağı çalışması yaptırmıştı. Taslağı hazırlayan Anayasa Komisyonu üyeleri arasında ben de vardım. Taslak'ta yer alan bazı hükümler, Doğru Yol Partisi (DYP)-SHP Koalisyon Hükümeti döneminde 1995'te gerçekleştirilen Anayasa değişikliğine girmiştir. Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri de bu hükümler arasındadır.

Seçim hukukunun iki temel ilkesi vardır: Birincisi, fayda ya da yönetilebilirlik ilkesi, ikincisi ise temsilde adalet ilkesidir. Her seçimin amacı, seçmenler arasında bir anket yapmak değil; onların oylarıyla

belirlenen organlara kimlerin seçildiğini ortaya çıkarmaktır. İşte yönetimde istikrar ilkesi, bu organlara seçilecek olan kimselerin olabildiğince güçlü bir biçimde görev yapabilmelerine, örneğin iktidar olabilmelerine; temsilde adalet ise, farklı siyasal eğilimlerin temsiline olanak verilmesidir. Bu, başta TBMM olmak üzere ülke meclislerinde, yani il genel ve belediye meclislerinde farklı siyasal görüşlerin temsiline olanak verilmesidir. Bu iki ilke, aslında zıt yönlü iki ilkedir. Anayasa koyucu, birbiriyle çelişen bu iki ilkenin uyum içerisinde uygulanmasını istiyor.

Bu çerçevede milletvekili seçimlerindeki ülke barajı ile il genel meclisi ve belediye meclisi seçimlerindeki %10 baraj, şimdiye kadar yönetimde istikrar ilkesiyle açıklanmıştır. Oysa temsilde adalet ilkesi, bu %10 barajı fazla bulan bir ilkedir. İleride Türkiye’de daha makul bir oran, örneğin %5 üzerinde bir uzlaşma olabilir.

Fakat işin ilginç yanı şudur: 1961 Anayasası döneminin istikrarsız koalisyon veya azınlık hükümetlerine bir tepki olarak 1982 Anayasası döneminde getirilen % 10 baraj, çok eleştirildi; ama eleştiren partiler, ellerine olanak geçtiği zaman bunu değiştirmeye yanaşmadılar, devamında yarar gördüler. Aslında başka ülkelerde bu ölçüde yüksek bir seçim barajı yoktur. Hele Avrupa ülkelerinde hiç söz konusu değildir. O nedenle ileride bunun daha makul bir düzeye indirilebileceğini tahmin ediyorum.

Biraz önce söylediğim gibi, yerel seçimlerde ise bu baraj biraz farklı biçimde, her seçim çevresindeki oyların % 10’u kesilerek uygulanıyor. Bu, barajın daha etkili bir biçimde sonuç vermesi anlamına geliyor.

MSY: Sizce yerel seçimler, demokratik yaşama genel olarak dünyada ve Türkiye’de ileri sürüldüğü kadar önemli hatta vazgeçilmez olmuştur?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Yerel yönetimler, demokrasinin beşiğidir. Yerel yönetimler, yerel gereksinimleri daha yakından bilir ve çözerler; ülkemizde de hizmete en yakın birimler olarak kurulmuşlardır. Her şeyin Ankara’dan yönetilmesi olanaklı değil. Eğer öyle olsa, aşırı merkezîyetçi hantal bir yapı ortaya çıkar. İşte her beldede, her ilçede belediye başkanları için, belediye meclisleri için, il genel meclisleri için seçim yapılması ve bunun sonucunda yerel organların ortaya çıkması, halkın yerel ortak gereksinmelerinin en iyi biçimde karşılanması bakımından en uygun yöntemdir.

Bir de konu, halkın kendi kendini yönetmesi bakımından önemlidir. Zaten demokrasinin bir tanımı da, halkın, halk için, halk tarafından yönetilmesi olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla yerel yönetimler, demokrasinin yerel düzeyde somutlaştırılmış bir biçimidir.

MSY: Türkiye’de yerel seçimler ile ulusal/genel seçimler arasındaki en temel farklılığın hukuksal (seçim sistemi bazında) ve/veya siyasal nitelikli olduğu söylenebilir mi?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Tabii, iki seçim arasında bazı farklar var. Birisinde parlamento, yani yasama organı seçiliyor. Yasama organı, aynı zamanda genellikle hükümeti kendi içinden çıkaran, her durumda hükümete güvenoyu veren, gerektiğinde hükümeti düşüren organ. Yerel yönetimlerin yetkileri ise sınırlı; görev alanı bir belde ya da il ile sınırlı. Gerçi yerel yönetim birlikleri olarak başka birtakım birimler de var. Bunlar, il sınırlarını aşabilen birimler. Ama esas itibariyle onlar da sınırlı bir mülki/coğrafi alanda etkili.

Tüm ülkedeki yerel genel seçimler göz önüne alındığında; onlarda ortaya çıkan sonuçlar, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da parlamento seçimleriyle mutlaka karşılaştırılır, karşılaştırılacaktır. Çünkü yerel yönetimler seçimleri de, halkın kendisini ifade etmesi fırsatlarından biridir. Nitekim geçmişte bazen yerel seçimler, milletvekili genel seçim sonuçlarından oldukça farklı sonuçlar vermiştir. Bu da halkın örneğin iktidara olan desteğinin zayıfladığı biçiminde yorumlanmıştır. O bakımdan yerel seçimler, her ne kadar halkın yerel gereksinmelerinin karşılanmasında görevli organların seçilmesinde etkili olsa da; ülke düzeyinde ortaya çıkan genel sonuç, aynı zamanda parlamento seçimleriyle de karşılaştırılır. Bunlar arasında özellikle il genel meclisi seçimleri ile parlamento seçimleri, böyle bir karşılaştırma için elverişlidir. Çünkü belediye başkanlığı seçimlerinde belediye başkan adaylarının kişilikleri de çok önemli rol oynar. Örneğin sevilen, halkın benimsediği kimi başkanlar vardır; yıllarca belediye başkanlığı yaparlar. Onlar sevilen insanlar, hizmetleriyle vatandaşlar tarafından takdir edilen insanlardır. Bazen farklı partilerden insanların oyları da, belirli bir adayın kişiliğinde birleşebilir.

Buna karşılık il genel meclisi seçimlerinde seçmenlerin siyasal tercihleri, belirgin bir biçimde sonuca yansır. O nedenle genellikle il genel meclisi seçimleriyle parlamento seçimleri karşılaştırılır. Şimdi 29 Mart 2009 günü yapılacak olan il genel meclisi seçimleri de, kaçınılmaz bir biçimde 22 Temmuz 2007 günü yapılan milletvekili genel seçimi sonuçlarıyla karşılaştırılacaktır. O seçimde % 46.58 oranında oy alan

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarının bu oy oranını ne ölçüde koruduğu, önümüzdeki il genel meclisi seçimlerinden anlaşılacaktır.

Geçmişten bir örnek vermek isterim: Türkiye’de 1982 Anayasası döneminde Anavatan Partisi (ANAP), 1983 milletvekili genel seçimlerinde % 45.15 oy almıştı. 1984 yılında yapılan il genel meclisi seçimlerinde % 41.48, 1987 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde de %36.31 oy almıştı. Fakat aradan 2 yıl geçmeden yapılan 1989 il genel meclisi seçimlerinde ANAP, ancak % 21.82 oy alabilmişti. Çok büyük bir düşme dikkati çekiyordu. Bir önceki seçime göre % 14.49 oy kaybı vardı. O zaman Başbakan ve ANAP Genel Başkanı rahmetli *Turgut Özal*, vatandaşın iktidara bir uyarıda bulunmak istediğini, ama biraz topuzun ucunun kaçmış olduğunu söylemişti. Aslında seçimden önce belli bir oranın altına düşerse çekileceğini söylemişti, ama sonra böyle bir yorumla görevine devam etti.

Son iki dönem milletvekili seçimlerinden birinci parti olarak çıkan ve tek başına iktidar olan, hatta son milletvekili genel seçimlerinde bir öncekine göre oylarını artırarak iktidar olan AKP iktidarı için 29 Mart 2009 yerel genel seçimleri, ciddi bir sınav olacaktır. Çünkü bu yerel seçimler, vatandaşların ülke yönetiminden memnun olup olmadıklarını gösterecektir. 22 Temmuz 2007 milletvekili genel seçiminden bu yana geçen zaman içinde ekonomi, büyük bir durgunluk dönemine girmiştir. Gerçi ekonomik kriz, yalnız Türkiye’de değil, başta ABD olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde yaşanan bir kriz biçimindedir. Küresel ekonominin bir parçası olarak biz de onu yaşıyoruz. Ama bu, seçmenin gözünde bir mazeret değildir.

Öte yandan bugünkü iktidar hakkında çok yaygın kadrolaşma iddiaları var. İktidar, her göreve kendi yandaşlarını, kendi taraftarlarını getirmektedir. Yolsuzluk iddiaları çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Her kademedede çok büyük yolsuzluk iddiaları yaygındır. Kendinden önceki dönemin bakanları hakkında Meclis soruşturmaları açan AKP iktidarı ile ilgili bu yolsuzluk iddiaları da vatandaşlar tarafından ciddiyetle değerlendirilecektir. Bütün bunların sonucunda 29 Mart 2009 günü ortaya çıkacak sonuç herkes için anlamlı bir mesaj olacaktır.

MSY: Yerel seçim sistemi ile ulusal seçimler arasındaki farklılıkları değerlendirmiş olduk böylece. Şimdi de Türkiye’de uygulanan yerel seçimlerin, seçim sistemi temelinde, ulusal seçimler ile paralellik göstermesinin, yerel seçimlerin doğasına ilişkin nasıl veya ne tür bir sonuç çıkarmamızı gerektirdiği üzerinde konuşabiliriz?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Genellikle yerel yönetimlerin Ankara ile uyumlu oldukları takdirde daha başarılı olacakları söylenir. Çünkü yerel yönetimlerin kaynaklarının önemli bir bölümü, genel bütçeden gitmektedir. Dolayısıyla Ankara'nın desteği, tüm yerel yönetimler bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Örneğin yerel yöneticilerin Ankara'ya gelişlerinin en önemli nedeni, kaynak sağlanmasıyla ilgili görüşmelerde, temaslarda bulunmaktır. O nedenle yerel genel seçimlerde ortaya çıkan sonuç da, yerel iktidarlar ve merkezi iktidar arasındaki ilişkiler bakımından önem taşıyabilir. Fakat yerel yönetimlerin genelde farklı partiler tarafından kazanılması durumunda bu, merkezi iktidar tarafından dikkatle değerlendirilmesi gereken, doğru yolda olup olmadıklarını anlamak bakımından dikkate alınması gereken bir nokta olacaktır. O nedenle yerel genel seçimler, milletvekili genel seçimleriyle böyle bir paralellik göstermektedir. Merkezi iktidar, bu sonuçları dikkatle değerlendirmek durumundadır.

MSY: Yerel seçim hukukuna bir giriş yaptıktan sonra bu noktada konuyu biraz daha açmak adına Türkiye'de yerel seçim hukukunun temel sorunlarına gelebiliriz. Biliyoruz ki seçim sistemi üzerine çok çeşitli kesimlerden çok değişik eleştiriler yöneltilmektedir. Siz bu konuda hangi sorunların üzerinde duruyorsunuz?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Yerel yönetimlerin başarılı olabilmesi, öncelikle bir kaynak sorunudur. Bu bakımdan birtakım vergiler, örneğin bina vergisi, arazi vergisi gibi bazı gelir kaynakları, yerel yönetimlere bırakılmıştır. İş yapmak için yeterli kaynak gerekir.

Bundan başka yerel yönetimlerde görev alan insanların, çeşitli birimlerde çalışan memur ve işçilerin ücretleri, aylıkları da, yerel yönetimlerin başarılı çalışması bakımından önemlidir. Kısacası, yerel yönetimler, kendi faaliyet alanlarında halkın beklediği hizmetleri verebilmek için yeterli kaynağa sahip olmak zorundadırlar.

Bu bakımdan başka hangi kaynaklar düşünülebilir? Tabii, yerel yönetimlerin de birtakım ekonomik girişimleri vardır. Merkezi yönetimin elindeki KİT'ler gibi yerel yönetimlerin bir bölümünün elinde de böyle bir takım ekonomik girişimler vardır. En basitinden bir örnek olarak bazı yerlerde şifalı sular vardır; bunların ilgili belediye tarafından işletilmesi, elde edilen gelirlerin iyi kullanılması gerekir. Her belediye veya il sınırları içerisinde böyle kaynaklar vardır.

Son yıllarda gerek iç, gerek dış turizm alanında önemli gelişmeler olmuştur, büyük yatırımlar yapılmıştır. Bütün bunlar, turizm alanında

büyük bir hareketlilik yaratmaktadır. Bu hareketliliğe uygun bir yapılanmaya ihtiyaç vardır. Kaynak sorunlarının çözümünde bu tür yatırımların önemli katkısı olabilir.

Konuya seçim hukuku açısından bakacak olursak, Türkiye’de nispi temsil sisteminden geriye dönüş olamaz. Halkımız bunu benimsemiştir. Halkımız, farklı siyasal görüşlerin başta parlamento olmak üzere, il genel meclisi, belediye meclisi gibi kamusal organlarda adil temsili istemektedir. Dolayısıyla nispi temsil sisteminden dönüş olamaz. % 10 barajın yüksekliği tartışma konusudur; bunun % 5 gibi makul bir düzeye indirilmesi temenni edilir. Bu, farklı siyasal görüşlerin temsili olanağını daha çok artırabilir.

Öte yandan belediye başkanlarının seçimi bakımından iki turlu seçim düşünülmelidir. Halen bizde tek turlu seçim var. Yerel genel seçimlerde sandık başına giden seçmen, il genel meclisi ve belediye meclisleri yanında belediye başkanlarını da seçmektedir. Başkanlar kişi organ, meclisler kurul organlardır. Kurul organların seçimi bakımından nispi temsil sisteminin devam etmesi gerekir. Ancak -biraz önce söylediğim gibi- baraj da % 5 gibi makul bir orana indirilmelidir.

Kişi organların seçiminde bazen % 20’nin dahi altına düşen oyla seçim olabiliyor. Çünkü en çok oyu alan kişi, belediye başkanı veya büyükşehir belediye başkanı seçilebiliyor. Onun arkasına daha güçlü bir çoğunluğu alarak görev başına gelmesi, kendisinin başarılı olması bakımından daha yararlı olur. Bu, onu daha güçlü yapar. İşte bu nedenle belediye başkanlığı seçimlerinin iki turlu olarak yapılması düşünülmelidir. Buna göre ilk turda geçerli oyların % 50’sini aşan adaylar doğrudan seçilmiş olurlar. Eğer bütün adaylar, bu oranın altında kalmışsa; bir hafta veya 15 gün sonra ikinci tur yapılır. İlk turda en çok oy alan iki adayın katılacağı bu ikinci turda en çok oyu alan aday seçilir.

Tabii, bütün seçimlerin tek turda bitirilmesi daha pratik, daha ekonomik. Ama temsil bakımından kişi organ seçimlerinde, yani belediye başkanları ve büyükşehir belediye başkanları seçiminde, sanıyorum ki, iki turlu bir seçim sistemi yararlı olacaktır. Bu, belediye başkanlarına daha güçlü olarak hizmet verme olanağını verir. Bu bakımdan belediye başkanları seçiminde iki tur uygulamasının yararlı olacağını düşünüyorum. Bunlar yeni düzenleme konusu olarak düşünülebilir.

Yeni seçmen kütükleri de yoğun tartışma konusu. Bu kütükler, -eskiden genel nüfus sayımında olduğu gibi- artık bir Pazar günü evlerimize kapatılıp görevlilerce yazılmak yerine, 20 Nisan 1961 tarih ve

298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da geçen yıl 13 Mart 2008 tarih ve 5749 sayılı Kanun'la yapılan değişiklik uyarınca, 25 Nisan 2006 tarih ve 5490 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ile getirilen adres kayıt sistemindeki bilgiler esas alınarak Yüksek Seçim Kurulu'na belirlenen ilkelere göre düzenlendi. Bu, önceki sisteme göre, vatandaş daha az sıkıntıya sokacak ileri bir sistem olarak düşünüldü. Fakat seçmen kütüklerinin yürütme organının etkili olduğu bir sisteme dayanılarak düzenlenmesi, seçimlerin "yargı organlarının gözetim ve denetimi altında" yapılmasını öngören Anayasa'nın 79. maddesi açısından tartışmaya açıktır. Fakat her durumda adres kayıt sisteminin aksayan yönlerinin düzeltilmesi, öncelikli bir sistemdir. Ayrıca seçmen kütüklerinin askıya çıkarıldığı süre içinde siyasi partiler ve seçmenlerce incelenip gerekli düzeltmelerin yaptırılması, önemli bir vatandaşlık görevidir.

Bu arada Türkiye'de hala oy kayıplarından söz edildiğini de unutmamak gerekir. Hemen her seçimden sonra çöplüklerden oy pusulaları çıktığı yolunda haberler basında yer alır. Bu nasıl oluyor? Burada seçim güvenliği, çok önemli bir konu olarak karşımıza çıkıyor. Bu tür olayların önlenmesi için her türlü tedbirin alınması gerekir.

Bir de halk arasında değişik yorumlara konu olan bir sorun var: Şimdi her şey bilgisayara giriyor; açık sayım ve döküm sonucunda adayların ve parti listelerinin aldıkları oylar da bilgisayara yükleniyor. Seçim sonuçları böyle hesaplanıyor. Acaba açık sayım ve döküm sonuçları bilgisayara doğru giriyor mu? Bu, çok önemli. Çünkü bilgisayarda yapılacak ufak bir yanlış bile bazen sonucu değiştirebilir.

Eskiden oylar sayılır, yazılır, tutanak imzalanırdı. Bu tutanakların mutlaka korunması gerekir. Şimdi sonuçların daha çabuk alınması için bilgisayar kullanılıyor. Tabii, bu bir aşamadır. Ama seçim sonuçlarının bilgisayara girerken yapılan yanlışlarla değişmemesi için çok dikkatli olmak gerekir. Dolayısıyla sandık kurullarında görev yapan parti temsilcilerinin, görevlilerin ve gözlemcilerin de seçim sonuçlarının bilgisayar ortamında toplandığını, kesin sonuçlara böyle bir ortamda ulaşıldığını göz önünde tutarak yetiştirilmesi gerekir.

MSY: Türkiye'deki yerel seçim uygulamasında, siyasal iktidarın meşruiyeti üzerinde etkili olan yerel seçim olmuş mudur? Yukarıda Özal örneğine değinmiştiniz...

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Tabii, bu da çok tartışıldı. Vaktiyle rahmetli Turgut Özal Cumhurbaşkanlığına aday olacağı zaman kuru-

cusu ve genel başkanı olduğu ANAP'ın oy oranının 1989 yerel genel seçimlerinde % 20'lere düştüğü, örneğin il genel meclisleri seçiminde Türkiye genelinde % 21.82 oy aldığı gerekçesiyle Cumhurbaşkanı olmayacağı öne sürüldü. Bu, siyasal ortamı geren bir durumdur. Nitekim o zaman da siyasal ortam bir hayli gerilmişti. Sonuçta hiçbir yararı olmayan bir tartışmaydı bu.

Seçimler gizli oy, açık sayım ve döküm ilkesine göre yapılıyor. Fakat biraz önce değindiğim gibi, kullanılan oylar, artık bilgisayar ortamında değerlendiriliyor. O yüzden her adaya ve parti listesine verilen oy sayılarının bilgisayara doğru girmesi çok önemlidir. Hatırlayacaksınız, ABD'de *Bush ve Al Gore* arasındaki başkanlık yarışında oyların sayımı uzunca bir süre tartışma konusu olmuştu. Tek tek oy pusulaları defalarca sayıldı. Bu, önemli bir örnektir. Bizim daha çok dikkatli olmamız gerekir.

29 Mart 2009 günü yapılacak yerel genel seçimlerde AKP iktidarının oy oranı % 30 dolaylarına iner mi? Bunu göreceğiz. Vatandaş, mevcut siyasal iktidarın icraatını nasıl değerlendiriyor? 29 Mart'ta göreceğiz. Sanıyorum ki, 29 Mart 2009 yerel genel seçimleri, siyasal sonuçları bakımından çok tartışılacaktır. Seçim sonuçları ne olursa olsun, günlerce devam eden değerlendirmelere konu olacaktır.

MSY: Bugün Türkiye'de uygulanmakta olan yerel seçim sistemlerinin (özellikle belediye ve il genel meclisi üyeliği) katılım ve demokratikleşme açısından katkı sağlayıcı oldukları ileri sürülebilir mi? Türkiye'de uygulanan yerel seçim sistemlerinin en önemli eksikliği ne olabilir?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: 1982 Anayasası döneminde seçimlere katılmak bir vatandaşlık görevidir. Katılmama durumunda ise para cezası vardır. Bu ceza, son seçimlerde de uygulanmaya başlandı. Eskiden çok sayıda seçime katılmayan olduğu için, ceza kağıt üzerinde kalıyordu. Ama artık uygulanıyor. Tabii, önemli olan, böyle bir ceza tehdidi olmasa dahi seçmenin vatandaşlık bilinciyle sandık başına gidip oyunu kullanmasıdır. Genellikle sosyolojik bakımdan mevcut durumdan memnun olan seçmenler, sandık başına gitmeye fazla önem vermeyebilir. Başka bir deyişle, mevcut durumun devamını benimseyenler, sandık başına gitmeyebilirler. Aynı durumun devam edeceğini düşünürler. Değişikliği isteyen seçmen, daha çok, sandık başına gider ve o değişimi sağlamaya çalışır.

Sanıyorum ki, önümüzdeki yerel genel seçimler, Türkiye'nin içinde bulunduğu kritik durumdan çıkmak bakımından çok büyük önem taşımaktadır. Sandık başına gitmenin, oy vermenin zorunlu olması yanında, ülkenin yerel yönetim kademelerinde daha iyi yönetildiğini görmek isteyen ve bu yoldan ülkedeki genel politikayı etkilemek isteyen seçmenler, vatandaşlık bilinciyle yüksek oranlı bir katılımı sandık başına gideceklerdir.

MSY: Türkiye ve dünyada seçimlere katılım oranı kıyaslandığında Türkiye'de seçimlere katılım oranı oldukça yüksek görünüyor...

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: 1982 Anayasası döneminde katılımın zorunlu olması, önceki dönemlere göre genelde daha yüksek oranlar ortaya çıkarmıştır. Önceki dönemlerde örneğin bir ak devrim niteliği taşıyan 1950 milletvekili genel seçimleri gibi kritik seçimlerde çok yüksek katılım oranları görülmüştür. Fakat bazen, örneğin çift meclisli 1961 Anayasası döneminde bir yanda parlamento seçimleri, öbür yanda yerel seçimler dolayısıyla çok sık sandık kurulması nedeniyle katılım oranlarının düştüğü de görülmüştür. 1982 Anayasası döneminde oy kullanma zorunluluğunun getirilmesi ise, katılım oranlarının yükselmesinde önemli bir etken olmuştur. Fakat genelde seçime katılma oranı, Türkiye'de Avrupa ülkelerinden daha yüksektir. Aslında günümüz demokrasileri, temsili demokrasilerdir. Vatandaşın kendisini temsil edecek, onun adına yasama ve yürütme yetkilerini kullanacak organları seçmesi, 4 yılda bir, 5 yılda bir eline geçen önemli bir fırsattır.

Bir de yeni Anayasa veya Anayasa değişiklikleri için yapılan halkoylamaları var. Nitekim geçen yıl Anayasa'nın çeşitli maddelerinde yapılan değişiklikler için de halk oylaması yapıldı. Bu da, vatandaşın ülke yönetiminde doğrudan söz sahibi olduğu bir oylama. Halkoylamalarında da vatandaşlarımız, oldukça yüksek katılım oranlarıyla oy kullanmışlardır.

MSY: Yerel yönetimlerin yürütme organlarının seçiminde özellikle de belediye başkanlığı seçimlerinde, başkanlık sistemi uygulaması, belediye meclislerinin sistem içindeki rolünü büyük ölçüde kağıt üzerinde mi bırakmaktadır?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Bu izlenim, biraz da basındaki haberlerden kaynaklanıyor. Basın, daha çok, başkanları ön plana çıkarıyor; yapılan işler, onların kişiliğinde somutlaştırılıyor. Fakat bu durum, belediye meclislerinin önemsiz olduğunu göstermez. Ama bizde belediye-lerde başkanlık sistemi kabul edilmiştir. Başkan, günümüzde doğrudan

doğruya halk tarafından seçilmektedir. Başkanın kişiliği, bu bakımdan önemli.

Zaten bir ülkede seçimi kazanan siyasi partinin genel başkanı, çoğu zaman, o ülkenin başbakanı olarak görev yapar. Dolayısıyla o parti liderinin adı, parlamento seçimleri bakımından çok önemlidir. Yerel yönetimlerde de belediye başkanı, büyükşehir belediye başkanı önemli. Tabii, yetkileri de, görevleri de buna paralel olarak geniştir. Belediye meclisleri ve il genel meclisleri ise, karar organlarıdır. Kişi organlar konumundaki belediye başkanları, büyükşehir belediye başkanları ise yürütme organlarıdır.

Nitekim yeni Belediye Kanunu, yeni İl Özel İdaresi Kanunu ile getirilen düzenlemelerde parlamento-hükümet ilişkilerine benzer bir durum görülmektedir. Örneğin il genel meclisinin artık kendi içinden seçilen bir başkanı var. Eskiden vali, hem merkezi hükümetin temsilcisi konumunda yönetici, hem il genel meclisinin başkanı olarak görev yapardı. İl genel meclisi de, parlamentoya benzer bir biçimde bilgi edinme ve denetim yetkisini soru, genel görüşme ve çalışma raporunu değerlendirme biçiminde kullanır. Aynı biçimde belediye meclisi de, bilgi edinme ve denetim yetkisini çalışma raporunu değerlendirme, denetim komisyonu, soru, genel görüşme ve gensoru yoluyla kullanır.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi bakımından konulan hükümlerin organlar arasında çatışmaya meydan vermeden kullanılması gerekir. İl genel meclislerinde veya belediye meclislerinde ilin veya beldenin nüfusu ile orantılı çok sayıda üye vardır. O nedenle bu kurul organlarda üyelerin mensup oldukları siyasi parti de önemli. Buna karşılık kişi organlarda kişinin önemi çok büyük. Belediye veya büyükşehir belediye başkanının kişiliği, şimdiye kadarki görevi, yaptığı hizmetler, seçmenler tarafından değerlendirilir.

MSY: İki turlu seçim sistemi, bu kapsamda, belediye meclislerinin aleyhine olan durumu daha da artırıcı bir özellik taşımaz mı?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: İki turlu seçim, 31.5.2007 tarih ve 5678 sayılı Kanun'la Anayasa'da yapılan değişiklik uyarınca Cumhurbaşkanlığı seçiminde öngörülüyor. Son Cumhurbaşkanı seçimi, 22 Temmuz 2007 milletvekili genel seçiminden sonra TBMM tarafından yapıldı. Ancak bu seçimin daha önce Anayasa'da öngörülen süre içinde gerçekleştirilememesi, hem 23. dönem milletvekili genel seçiminin öne alınmasına, hem 5678 sayılı Kanun'la Cumhurbaşkanlığı seçimi sisteminin değiştirilmesine neden oldu. Yeni sistem henüz uygulanmadı.

Ama bundan sonra Cumhurbaşkanını artık TBMM seçmeyecek, doğrudan doğruya halk seçecek. Anayasa'nın 5678 sayılı Kanun'la değişik 102. maddesine göre, genel oyla yapılacak seçimde geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday, Cumhurbaşkanı seçilecektir. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa iki hafta sonra ikinci oylama yapılacaktır. Yalnız ilk oylamada en çok oy alan iki adayın katılacağı ikinci oylamada en çok oy alan aday, Cumhurbaşkanı seçilmiş olacaktır.

Bazı ülkeler, parlamento ve yerel yönetimler seçimlerini iki turda gerçekleştiriyor. Örneğin Fransa'da tüm seçimler iki turlu yapıyor. Ama Fransa'da nispi seçim sistemi değil, tek adlı çoğunluk sistemi uygulanıyor. Nitekim Milli Meclis seçimleri, her biri tek milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde yapılıyor. Yani orada Milli Meclis üye sayısı kadar seçim çevresi var. Bunların her birinden bir milletvekili seçilip geliyor. Bu sistem, "dar bölgeli çoğunluk sistemi" ya da "tek adlı çoğunluk sistemi" olarak adlandırılır. Böylece seçim çevreleri daraltınca iller itibariyle liste usulü çoğunluk sisteminin bizde de 1960 öncesinde görülen sakıncası, minimize edilmiş olur. Çünkü bu şekilde yüzlerce çevreden milletvekili seçilir. Tek adlı çoğunluk sisteminin beşiği olan İngiltere'de Avam Kamarası için 680'nin üzerinde seçim çevresi var. Orada her seçim çevresi tek milletvekili çıkardığı için seçim çevresi ile milletvekili arasında çok yakın bir bağlantı vardır. Seçmen milletvekili seçtiği kimseyi çok yakından tanır.

Zaman zaman bizde de milletvekili seçimlerinde uygulanması önerilen bu sistemin yararları yanında sakıncaları da vardır. En önemli sakıncası, yerel sorunların ön plana çıkmasıdır. Çünkü o adayların her biri, seçilebilmek için seçmenlere yerel düzeyde etkili olabilecek işler vaat eder. Bugün de milletvekillerinin en önemli işi, vatandaşın isteklerini takip etmektir. Bu çerçevede milletvekilleri iş takipçisidir. Bu, milletvekillerinin kendi kişisel işlerinin takipçisi olduğu anlamında değildir. Her milletvekili, Meclis'in her birleşimine elinde bir yığın zarfla gelir. İlgili bakanı görürse ona ileticek, göremezse telefon edecek ya da makamında ziyaret edecek vs. Bütün bunların ortak konusu, seçmenlerin ona iletmiş işlerdir. O işleri takip eder. Böylece milletvekili, vatandaşla devlet arasında aracı durumundadır. Vatandaşın isteğini devletin yetkili birimlerine iletir, sonuçlandırmaya çalışır.

Yerel yönetimlerde kişi organlar, yürütme organı, -eski terimle- icra organı durumundadır; örneğin belediye başkanları, büyükşehir belediye başkanları doğrudan doğruya yürütme organıdır. Belediye meclisleri ve

il genel meclisleri, -parlamento ile karşılaştırsak- bir anlamda yerel parlamentolardır. Halkın temsilcisi olan üyeleri, vatandaşların ortak isteklerinin karara dönüşmesinde ve uygulamanın denetlenmesinde görev yapan insanlardır.

MSY: Köy ve mahalle muhtarlığı seçimlerinde siyasal partilerin aday göstermesi uygulamasının olmaması bir eksiklik midir?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Bunun Türkiye koşullarında isabetli olduğunu söyleyebilirim. Aslında bu, 1960 öncesinde Türkiye’de yaşanan olaylardan kaynaklanmaktadır. 1960 öncesinde maalesef DP iktidarının son zamanlarında ülkede büyük bir kutuplaşma olmuştu. DP iktidarı, “Vatan Cephesi” adıyla kendi taraftarlarını bir yanda toplamak istedi. Ülkemiz insanları arasında, bazı yerlerde kahvelerin, bazı köylerde mezarlıkların dahi ayrılması sonucunu doğuran uygulamalar oldu. O dönemde partilerin mahalle ve köylerde ocak ve bucak örgütleri vardı. Bunlar, 27 Mayıs 1960 Devrimi’nden sonra kaldırıldı. Bugün köylerde ve mahallelerde partilerin sadece temsilcilikleri vardır. Köy örgütleri yoktur, mahalle örgütleri yoktur, ama temsilcilikleri vardır. İşte bu konudaki sınırlandırmalar, 1960 öncesinde köy ve mahallelerin aşırı derecede politize edilmesinin bir sonucu ve ona karşı bir tepki olarak, bir çeşit depolitizasyon tedbiri olarak getirilmiştir.

Muhtarlar, mahalle ve köylerde tanınan, mahalle ve köyün işlerini takip eden insanlardır. Belli konularda belge veren, örneğin ikametgah belgesi, iyi hal kağıdı düzenleyen bir organdır. Onların halk tarafından, parti kimliği gözetilmeksizin seçilmesi önemlidir. Muhtar, parti farkı gözetmeksizin, bütün vatandaşlara eşit hizmet götürmek durumundadır. Şüphesiz, bireysel olarak onların da siyasal eğilimleri vardır. Ama partilerin mahalle düzeyinde, köy düzeyinde muhtarlık için siyasal mücadeleye girmeleri doğru değildir. Siyasal mücadelenin bu alt birimlere kadar inmesi doğru değildir.

Biraz önce söylediğim gibi; bu uygulama, 1960 öncesinde yaşanan olaylara tepki olarak doğmuştur. Zaten partilerin o düzeyde örgütleri yoktur. 2972 sayılı Mahalli İdareler Seçimi Kanunu’nda da muhtarlar bakımından adaylık usulü kabul edilmemiştir.

Muhtarla birlikte çalışan köy ihtiyar meclisi, mahalle ihtiyar heyeti gibi kurullar vardır. Bu kurullar için de adaylık usulü yoktur. Bu kurullarda üye olarak görev yapmak isteyenler, birey olarak aday olurlar ve vatandaşlar da onların seçimi için oylarını kullanırlar. Mevcut düzenin devamında bir sakınca görmüyorum.

MSY: Mart ayında yapılacak olan yerel seçimlerde, kimi belediyelerin köy yapılması gibi uygulamaları “gerrymandering” olarak değerlendirebilir miyiz? Bu kapsamda, Türkiye’de hem ulusal hem de yerel seçimler bakımından dar bölge sisteminin uygulanabilirliği üzerine neler söylenebilir?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: “*Gerrymandering*”, aslında adını ABD’de 1810–1812 yıllarında Massachussets Valisi, Başkan *James Madison* döneminde Başkan Yardımcısı olarak görev yapan *Elbridge Gerry*’nin adından alan bir uygulama. Bu Vali, seçim çevresinin sınırlarını kendisi için avantajlı olacak biçimde çizmiş; bunun sonucunda seçim çevresi, kendisine oy verecek seçmenlerin çoğunluğu oluşturduğu “*salamander*” (semender) benzeri bir alan olarak ortaya çıkmıştı. Bu uygulama, siyasi literatüre “*Gerry*” ve “*salamander*” sözcüklerinin birleştirilmesiyle türetilen “*gerrymandering*” olarak girdi.

Bizde de 1950’li yıllarda muhalif partilere oy veren bazı il ve ilçelerin cezalandırılması, örneğin Malatya’nın Malatya-Adıyaman olarak ikiye bölünmesi, Kırşehir’in önce ilçe, sonra tekrar il yapılması, bu arada Nevşehir’in il olması, Abana ilçesinin bucak yapılması gibi birtakım uygulamalar yaşanmıştır. Nevşehir’in il olması dışında bu uygulamaların hepsinden daha sonra dönülmüştür. Yasama organınca ya da Anayasa Mahkemesi kurulduktan sonra Yüksek Mahkeme kararıyla dönülmüştür.

3.7.2005 tarih ve 5393 sayılı yeni Belediye Kanunu ile yeni bir uygulama getirildi. Eskiden bir yerde belediye kurulabilmesi için 2000 nüfus aranıyordu. Yeni Belediye Kanunu ile 5000 nüfus koşulu getirildi. Üç yıl sonra çıkarılan 6.3.2008 tarih ve 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un geçici 1. maddesi ile ekli 44 sayılı listede yer alan ve nüfusları 2000’in altına düşmüş olan 862 belediyenin ilk yerel yönetimler genel seçiminden geçerli olmak üzere köye dönüştürülmesi öngörüldü.

Fakat Anamuhalefet Partisi CHP Meclis Grubunun başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi, 5747 sayılı Kanun’un geçici 1. maddesinin 1. fıkrasını 44 sayılı listede yer alan belediyelerden belirli nitelikleri taşıyanlar bakımından iptal etti. Anayasa Mahkemesi’nin 31.10.2008 tarih ve E. 2008/34, K. 2008/153 sayılı Kararına göre bu belediyeler şunlardır:

1. Türkiye İstatistik Kurumu'nca gerçekleştirilen adrese dayalı nüfus sayımı sonuçlarına karşı yasal süresi içinde iptal davası açanlar;
2. 5747 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği 22.3.2008 tarihinden önce 5393 sayılı Kanun'un 8. maddesi uyarınca yapılan katılma işlemi ile nüfusu 2.000'in üzerine çıkanlar;
3. "Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın önerisi ve Bakanlar Kurulu kararı ile ilan edilmiş turizm bölge, alan ve merkezleri ve kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri" kapsamında kalanlar ile "Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca saptanan 2008 yılı turizm öncelikli yöreler" listesinde yer alanlar.

Karar, sözü edilen belediyeler bakımından 5747 sayılı Kanun'un geçici 1. maddesi 1. fıkrasının uygulanmaması demektir. Dolayısıyla bu belediyelerin tüzel kişilikleri devam etmektedir. Önümüzdeki 29 Mart 2009 yerel yönetimler genel seçiminde bu belediyeler için de oy kullanılacaktır. Nitekim Danıştay 8. Dairesi ve Yüksek Seçim Kurulu kararları da bu yöndedir.

Anayasa Mahkemesi Kararında sözü edilen adres kayıt sistemi ise, şu bakımdan da önem taşıyor: Son seçmen kütükleri, adres kayıt sistemindeki bilgiler esas alınarak hazırlandı. Bu sisteme göre Türkiye'nin nüfusu, -biraz önce söylediğim gibi- daha çağdaş bir yöntemle, belirli bir süre içinde, fakat insanları bir Pazar günü evlerine hapsetmeden yazılacaktı. Geçen yıl 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'da 5749 sayılı Kanun'la yapılan değişiklik uyarınca seçmen kütüklerinin adres kayıt sistemine dayanarak düzenlenmesi kabul edildi. Kimlerin seçmen listesine gireceği, bu sistemdeki bilgilere göre belirlendi. Yüksek Seçim Kurulu, adres kayıt sisteminden 18 yaşını dolduranları seçmen kütüğüne aldı. Fakat bu listelere çok itirazlar yapıldı.

Daha önce genel nüfus sayımı sonuçlarına daha çok belediyeler ilgi gösterirdi. Şimdi bireysel olarak vatandaşlar da listelerde yazılı olup olmadıklarına baktılar. Bazı yerlerde mahallelerin yazılmadığı, bazı yerlerde de apartmana hiç uğranılmadığı gibi iddialar var. Bu iddialar çok önemli. Çünkü dürüst bir seçimden söz edebilmek için önce seçmenlerin doğru olarak saptanması gerekir. Seçmeni olmayan seçim olmaz. Seçmen listesinin de seçme hakkını kazanmış tüm vatandaşları kapsamaması gerekir. Dolayısıyla bu listelerdeki eksikler son derece önemli.

Bir de şu var: Yeni sisteme göre seçmen kütükleri düzenlenince askıya çıkarıldı; şimdi de 29 Mart 2009 yerel genel seçimleri dolayısıyla tekrar askıda. Vatandaşların en önemli siyasal haklarından biri olan seçme hakkının kullanılabilmesi için o listede yer almak gerekir. Dolayısıyla herkesin gidip kendi semtinin listesini incelemesi gerekiyor. Yani listede yer alıyor mu, almıyor mu? Bunu kontrol etmesi, listeyi incelemesi gerekir. Yoksa seçim günü adının listede bulunmadığını görüp hayal kırıklığına uğrayabilir. O nedenle bunu bir vatandaşlık görevi olarak benimsemek gerekir.

Eğer seçmen kütüklerinin düzenlenmesinde uygulanan yeni sistem başarılı olmazsa, tekrar eski sisteme dönmek gerekecektir. Hem genel nüfus sayımı bakımından bir Pazar günü evde oturacağız, hem seçmen kütüklerinin düzenlenmesi bakımından evde bekleyeceğiz. Yeni baştan bunları yaşayacağız.

Fakat yeni sistem, başlangıçta çağdaş bir sistem olarak kabul edildi. Meclis'teki görüşmelerde muhalefetin de bir itirazı yoktu. İtirazlar, uygulamaya geçince geldi. Umuyorum ki, süresi içinde yapılan itirazlarla seçmen kütükleri, olabildiğince eksiksiz düzenlenmiştir.

Burada bir şeyi daha eklemek gerekir: Yeni seçmen kütüklerinde vatandaşlık kimlik numarası gibi mükerrer yazılmayı önleyecek bir unsur var. Bu, mükerrer oy kullanımını önleyen bir etken olacaktır. Çünkü ilk kayıta vatandaşlık kimlik numarasını yazdığınız zaman, ikinci kayıt girişiminde otomatik olarak sistemin bunu reddetmesi gerekir. Bilgisayar sistemine geçmenin böyle yararları da var. Vatandaşların bu listelerde yer alıp almadıklarını dikkatle kontrol etmeleri, bu açıdan da önem taşımaktadır.

MSY: Mart ayında yapılacak olan seçimlerin karakteristiği olarak, kimlik siyaseti ağırlıklı olacağı ileri sürülebilir mi? Bu tür bir siyasetin, Türk siyasal yaşamı bakımından etkileri neler olabilir?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Kimlik siyaseti, maalesef ülkemizde son zamanlarda siyasal görüşlerden, siyasal çizgilerden, siyasal ideolojilerden farklı olarak bir etnik kimlik sorunu olarak ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Bunun yanında tarikat kimliği de siyasette kullanılmaktadır. Tarikatların Türkiye'deki siyasal yaşamda büyük etkisi vardır. Bunu da göz önünde tutmak gerekir. Etnik kimlik gibi o da çok önemli bir sorun. Tabii, tarikatların bu kadar etkili olduğu bir ortamda sağlıklı bir siyasal yapılanma gerçekleşebilir mi? Bu, hem parlamento, hem yerel yönetimler bakımından düşünülmesi gereken bir konu.

Ülkemizde Cumhuriyet'in ilk yıllarında İslamcı ve Kürtçü ya da İslamcı/Kürtçü ayaklanmalar oldu. Şimdi de 1984'den beri bölücü terör örgütü 5000'den fazla askerimizi şehit vermemize, 30.000'den fazla insanımızı kaybetmemize neden oldu. Bugün Türkiye'de en önemli sorunların başında bu var. Konu, yerel yönetimler bakımından da büyük önem taşıyor.

Türkiye Cumhuriyeti, vatandaşları arasında hiçbir biçimde, hiçbir nedenle, yani ne etnik kimlik nedeniyle, ne dini inanç nedeniyle bir ayırım yapmadığı için; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki vatandaşlarımız, 29 Mart 2009 günü yapılacak seçimlerde de diğer vatandaşlarımızdan farksızdır. Onlar hangi adaylara, hangi partilere oy verirlerse, seçimi onlar kazanmış olurlar.

Fakat son zamanlarda üzüntü verici bazı durumlar görülüyor. Maalesef Güneydoğu Anadolu'da bazı belediyelerimizde etnik kimliği ön plana çıkaran uygulamalar dikkati çekmektedir. Bu durum, vatandaşlar arasında genel bir rahatsızlık yaratmaktadır. Örneğin Güneydoğu Anadolu'da bir şehrimizin belediye başkanı, "Kürtçe TV'yi kabul ettirdik, bölgenin adını da ileride kabul ettireceğiz" diyebiliyor. Oysa Anayasa'mıza göre Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. O bütün içerisinde farklı kimlikleri öne çıkarmak ve onun siyasal mücadelesini yapmak yanlıştır. Bu, ülkeyi bölünmeye götürür.

Şüphesiz, her bölge, her yöre halkının kültürel özellikleri vardır; o kültürel özelliklerin bastırılması, inkar edilmesi söz konusu değil. Bu, ülkemizin kültürel zenginliğidir. Ama etnik kimlik temelinde bir politika yaparak Türkiye'yi parçalanmaya götürecek bir süreci de hiç kimse kabul edemez.

Türkiye'nin Irak'la uzun bir sınırı vardır. Maalesef ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra gelişen olaylar, bu bakımdan ülkemizin konumunu son derece hassas bir duruma getirmiştir. Irak'ın kuzeyinde bir Kürt özerk bölgesi ortaya çıkmıştır. Bu özerk bölgenin bir bağımsız devlet olma yolunda gelişmeye çalışması, bölücü akımın benzeri bir oluşumu Türkiye'de de meydana getirme heveslerine kapılmasına neden olmaktadır. Bunu biz -yakın tarihimizde daha önceki ayaklanmaları bir tarafa bırakacak olursak- 1984'den beri ülke gündemini birinci derecede meşgul eden bir olay olarak yaşamaktayız.

Bu ülkenin bütün insanların birlik içerisinde yaşaması, hepsinin ortak yararı, ortak refahı, ortak gelişmesi, birlikte kalkınması bakımından çok önemli bir unsurdur, çok önemli bir dayanaktır. Buna aykırı

hareketler, bu bütünlüğe zarar verir. O nedenle bir yandan silah kullanan bölücü örgüte karşı aynı biçimde silahla karşılık verirken; diğer yandan bu bölge halkının Türkiye'nin genel kalkınmasından pay alabilmesi için her türlü kültürel, ekonomik, eğitsel tedbirlerin alınması, uygulanması gerekir. Zaten hükümetler bunu yapmak istiyor, yapıyor da. Nitekim Türkiye'nin en büyük barajları bu bölgededir. Örneğin Atatürk Barajı'nı gördüğünüz zaman heyecan duymamak mümkün değildir. Bu bölge için değil, bütün Türkiye için böyledir. Bunlar ortak varlıklarımızdır.

Türkiye Cumhuriyeti içerisinde hiçbir etnik ayrım gözetmeksizin, hiçbir dini inanç farkı gözetmeksizin bütün insanlarımızı kucaklayan bir anlayış vardır. Anayasamızda da "Atatürk milliyetçiliği" olarak adlandırılan anlayış budur. Bizi hem bölgemizde güçlü bir ülke olarak, hem dünyada güçlü bir devlet, güçlü bir millet olarak ayakta tutacak olan ancak böyle bir anlayıştır. Buna hepimizin sahip çıkması gerekir.

MSY: 29 Mart yerel seçimlerinin, Türkiye'de sol siyaset açısından ne tür bir anlamı olabilir?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Yakın tarihteki seçimlere bakarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; 29 Mart 2009 yerel genel seçimlerinden AKP'nin yine birinci parti olarak çıkabileceği, ikinci partinin CHP, üçüncü partinin MHP olacağı, DTP'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da belli yerlerde yine seçim kazanabileceği söylenebilir. DSP, önemli olarak bazı yerlerde, örneğin Eskişehir gibi bazı büyükşehir belediyelerinde, Ordu, Bartın gibi bazı belediyelerde şanslı görünmektedir.

Aslında Sol'un işbirliği yapması gereken en önemli seçimler, yerel seçimlerdir. Ama öyle anlaşılıyor ki, 22 Temmuz 2007 milletvekili genel seçiminde yapılan işbirliği iki partiyi de memnun etmemiştir. Örneğin DSP memnun olmamıştır. Gerçi 13 milletvekili, DSP milletvekili olarak, seçim işbirliğinin bir sonucu olarak parlamentoya girmiştir. Bu, küçümsenecek bir rakam değildir. Aslında daha iyi olabilirdi. 22 Temmuz 2007 seçimi, her iki partinin seçimlerde aktif olarak çalışmasını sağlayacak bir işbirliği çerçevesinde yürütülebilirdi. Örneğin her ilde CHP listelerinde DSP adaylarına da yer verilebilirdi. Genel olarak bunların sırası önemli değil. Ama 20 milletvekili kazanabilecek, yani Meclis'te bir grup kurabilecek sayıda DSP adaylarına CHP listelerinde uygun sıralarda yer verilmesi biçiminde bir işbirliği yapılabilirdi. Eğer böyle yapılmış olsaydı, 22 Temmuz 2007 seçimlerinde DSP örgütü de

her ilde bu seçim çalışmalarına aktif olarak katılırdı. Oysa bu gerçekleşmedi. 13 aday çeşitli yerlerde kazanılacak sıralara yerleştirildi; ama seçim mücadelesini CHP götürdü. İki partinin işbirliği tam olarak gerçekleşmedi. Eğer söylediğim biçimde olsaydı, yani 81 ilde aday gösterilse ve 20 yerdeki listelerde kazanma şansı olan sıralara DSP adayları konsaydı, bugün Meclis'te iki sol parti grubu olurdu. Fakat bu gerçekleşmedi. Öyle anlaşılıyor ki hem CHP, hem DSP sonuçtan çok memnun değil.

O nedenle de yerel seçimlerde bir işbirliği düşünülmedi. Ama fiilen bazı yerlerde, örneğin Ankara'da *Murat Karayalçın* üzerinde bir uzlaşma var. Oysa bu, daha geniş çapta olabilirdi. Çünkü çok sayıda belediye var, çok sayıda belediye meclisi, il genel meclisi var. Milletvekili seçimleri gibi sadece 550 kişinin seçimi ile ilgili değil, yerel yönetim seçimlerinde binlerce kişinin seçimi söz konusu. Burada sanıyorum ki Türkiye haritasını ortaya koyup iki partinin, hangisinin nereden seçime gireceği, hangisinin nerede destek vereceği konuşulabilir ve iyi bir işbirliği yapılabilirdi. Aksi takdirde önümüzdeki seçimlerde Sol'un oyları, -CHP ve DSP ayrı ayrı seçime girdikleri için- yine tek çatı altında toplanamayacak. Belki Ankara gibi birkaç yerde bu gerçekleşebilir. Bunun dışında sol oylar bölünecektir. Sonuç itibarıyla bu, ülke genelinde AKP'nin, Güneydoğu Anadolu'da DTP'nin lehine işleyecektir. Keşke bu seçimlerde CHP-DSP işbirliği gerçekleşmiş olsaydı.

MSY: Son olarak bir de geleceğe bakalım isterseniz. Üniter devlet yapısında aşınmaya neden olan yeni yerel yönetim anlayışı ve etnik ve dini unsurların ağırlıklı olduğu Türk siyaseti göz önüne alındığında ve Türkiye için bir yerel seçim sistemi modellemesi yapmak gerektiğinde hangi ilkeler yeni modelde baskın olmalıdır?

Prof. Dr. Hikmet Sami Türk: Biraz önce bu soruya kısmen cevap vermiştim. Seçim sisteminde kesme barajın kaldırılması, onun yerine barajın daha makul ölçüler içine konması, örneğin doğrudan doğruya milletvekili seçiminde uygulanan baraj gibi, bir partinin belediye meclisleri ve il genel meclisleri seçimlerinde üyelik kazanabilmesi için belde veya ilde geçerli oyların % 5'ini veya % 7'sini alma zorunluluğu gibi düzenleme yapılabilir.

Kişî organlar, yani belediye başkanları ve büyükşehir belediye başkanları seçimlerinde iki turlu çoğunluk sisteminin uygulanması uygun olur. İki turlu sistemde başkanlar, daha güçlü bir biçimde seçilme olanağını bulabilirler.

Buna karşılık kurul organlar bakımından nispi temsil sistemi sürdürülmelidir. Yerel meclislerde % 5 veya % 7 gibi daha makul bir barajla çeşitli görüşlerin il genel meclislerinde ve belediye meclislerinde temsil edilmesi sağlanabilir. Bu, aynı zamanda bütünleştirici olabilir. Bunu aramak zorundayız. Bunu bütün vatandaşlarımızı kucaklayıcı bir anlayışla yapmak zorundayız. Bu, farklı siyasal görüşlerin yerel meclislerde de temsil edilmelerini sağlamakla olur. Önümüzdeki yerel seçimler, bu bakımdan önemli bir fırsattır.

Aslında yerel genel seçimler, her açıdan çok önemli. 29 Mart 2009 yerel genel seçimleri, ülkenin içinde bulunduğu siyasal ortam bakımından, ortaya çıkacak sonuçlarla genel politikayı da etkileyebilecek bir seçim olacaktır. Yani yerel seçimin ötesinde bir anlam taşıyacaktır. Bu bakımdan Anayasamızda milletvekili seçimleriyle yerel seçimlerin birleştirilmesi olanağı var. 127. maddeye göre, eğer bir yıl içinde milletvekili genel seçimleri ile yerel genel seçimler yapılacaksa bunların birleştirilmesi gerekir. Bu, şimdi söz konusu değil. Geçmişte hepsinin bir arada yapıldığı seçim de oldu. Önümüzdeki ilk milletvekili genel seçimi, -eğer bir erken seçim olmazsa- Temmuz 2011'de yapılacaktır. Fakat şimdi vatandaş için özellikle il genel meclisi seçimleri, ikinci dönem AKP iktidarının iki yıllık icraatının değerlendirilmesi için iyi bir fırsat olacaktır. Bu seçimlerin ülkemiz ve milletimiz için hayırlı olmasını dilerim.

MSY: Çok teşekkür ederiz.

28 MART 2004 YEREL YÖNETİMLER SEÇİMLERİ

Erol TUNCER*

Yerel yönetim seçimlerinde, bilindiği gibi, il özel idareleri ve belediyeler ile köy ve mahalle muhtarlıklarının yürütme ve karar organları seçilmektedir. Bu yazıda, 28 Mart 2004 tarihinde yapılmış olan il genel meclisleri ile belediye başkan ve meclisleri üyelerinin seçim sonuçları ele alınmaktadır. Muhtarlık seçimleri çalışmanın dışında tutulmuştur. Bu seçimlerle ilgili olarak, şu hususlar ele alınmıştır: *Uygulanan seçim sistemleri, seçilecek il genel meclisi üye sayısı ile belediye başkanı ve meclisi üye sayıları, seçime katılan siyasi partiler, siyasi partilerin elde ettikleri oy oranları ile kazandıkları temsilci sayıları.* Yazının sonunda 2004 seçimlerine ilişkin bir genel değerlendirme bölümüne yer verilmiştir.

Anahtar sözcükler: 2004 Yerel Yönetim Seçimleri, yerel yönetimler, seçim, belediye, il genel meclisi.

Kamu yönetimi, bilindiği gibi, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerden oluşmaktadır. Merkezi yönetim Anayasanın 126'ncı, yerel yönetimler ise 127'nci maddesinde tanımlanmaktadır. Anayasanın, mahalli idareler başlıklı, 127'nci maddesinin 1'inci fıkrasına göre; "Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir." Aynı maddenin 2'nci fıkrasında da "Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkilerinin yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenleneceği" belirtilmektedir. Anayasada bu suretle tanımlanmış olan yerel yönetimler, "İl Özel İdareleri, Belediyeler ve Köy İdareleri"nden oluşmaktadır.

- İl Özel İdaresinin karar organı *İl Genel Meclisi*, yürütme organı ise *Vali*'dir. İl Genel Meclisleri seçimle, Valiler atama ile göreve gelmektedir.
- Belediyelerin karar organı *Belediye Meclisi*, yürütme organı ise *Belediye Başkanı*'dır. Her iki organ da seçimle belirlenmektedir.

* TESAV (Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı) Başkanı. Bu çalışmada yer alan sayısal bilgiler için "Tuncer, Erol, *Seçim 2004 – 28 Mart 2004 İl Genel Meclisi ve Belediye Seçimleri Sayısı ve Siyasal Değerlendirme*, TESAV yayınları, Ankara 2004" adlı kitaptan yararlanılmıştır.

- Köy İdaresinin karar organı *Köy İhtiyar Meclisi*, yürütme organı *Köy Muhtarı*'dır. Gerek *Köy İhtiyar Meclisleri* gerekse *Muhtarlar* seçimle iş başına gelmektedir.
- Yerel seçimlerde *Mahalle Muhtarlıkları* ve *Mahalle İhtiyar Heyeti* seçimleri için de oy kullanılmaktadır.

Bu çalışmamızda yalnızca il genel meclisi ile belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri seçimleri ele alınacaktır.

Seçim Süreleri

1980 yılına kadar yerel yönetim seçimlerinin 4 yılda bir yapılması hususu kanunlarla belirlenmiştir. Ne var ki, 1946-1977 yılları arasındaki seçimler, her zaman 4 yıllık aralarla yapılamamıştır (1946, 1950, 1955, 1963, 1968, 1973 ve 1977). Söz konusu seçim süreleri, 1980 sonrasında 5 yıla çıkarılmıştır. Bu husus, 1982 Anayasasının 127'nci maddesinin 3'üncü fıkrasında yer almaktadır. Yerel yönetimler seçimleriyle ilgili hususlar, 18 Ocak 1984 tarih ve 2972 sayılı *Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun*'da belirtilmektedir.¹ Söz konusu kanunun, *Amaç ve Kapsam* başlıklı 1'inci maddesi şöyledir:

“Bu Kanun mahalli idareler organlarının seçimlerine ilişkin esas ve usulleri düzenler. Bu amaçla:

- a) İl genel meclisi üyelerinin,*
- b) Belediye başkanı ve belediye meclisi üyelerinin,*
- c) Köy ve mahalle muhtarları ile ihtiyar meclisi ve ihtiyar heyeti üyelerinin,*

seçim sistemi, usul, dönem ve zamanlarına ait esaslarla seçim çevrelerine, aday olabilmek ve seçilmek için hükümleri kapsar.”

İl Genel Meclisleri Üye Sayıları

2972 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesinde, *“il genel meclisi üyeleri seçimi için her ilçenin bir seçim çevresi”* olduğu hükme bağlanmıştır. Aynı Kanunun 5'inci maddesine göre de, seçilecek üye sayısı, *“Her ilçe için en az 2 üye olmak üzere”*, ilçelerin nüfusuna göre belirlenmektedir. 2004 yerel seçimlerinde ülke düzeyinde 3.208 il genel meclisi üyesi seçilmiştir. İl genel meclisi üye sayısının en çok olduğu il İstanbul, en az olduğu il ise Bayburt'tur. [*İl Genel Meclisi üyesi en çok olan 11 il:*

¹ Kanun, 18 Ocak 1984 günlü ve 18285 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

İstanbul (225), İzmir (123), Ankara (115), Konya (112), Bursa (76), Balıkesir (63), Manisa (63), Antalya (62) Ordu (59), Erzurum (58), Trabzon (58). *İl Genel Meclisi üyesi en az olan 11 il:* Bayburt, (8), Kilis (11), Bartın (12), Iğdır (12), Ardahan (14), Hakkari (15), Yalova (15), Gümüşhane (16), Karabük (17), Karaman (17), Tunceli (17).]

Belediye Sayıları

2972 sayılı Kanun'un 3'üncü maddesine göre; *"Belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri seçimi için, her belde bir seçim çevresidir."* 2004 Yerel Seçimlerinin başlangıç tarihi olan 1 Ocak 2004 tarihinde ülkedeki belediye sayısı 3.225'tir. Bu belediyelerin statülerine göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Statülerine Göre Belediye Sayıları (1 Ocak 2004 itibarıyla)

Statü	Sayı	Oran (%)
Büyükşehir Belediyesi	16	0,5
Büyükşehir İlçe Belediyesi	58	1,8
Büyükşehir Alt Kademe Belediyesi	31	1,0
İl Merkezi Belediyesi	65	2,0
İlçe Belediyesi	792	24,5
Belde Belediyesi	2.263	70,2
T o p l a m	3.225	100,00

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü.

Belediye Meclisi Üye Sayıları

Belediye meclisi üye sayıları, belediyelerin nüfuslarına göre, 9 ila 55 arasında değişmektedir. 2004 seçimlerinde, büyükşehirler dışındaki 3.209 belediyede toplam 34.537 belediye meclisi üyesinin seçilmesi öngörülmüştür. Büyükşehir belediyeleri için ayrıca belediye meclisi üyeliği seçimi yapılmamaktadır. 2972 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesinin (a) bendine göre, *"Büyükşehir belediye meclisleri, belediye hudutları içinde kalan ilçe seçim çevreleri için tespit edilen belediye meclisleri üye sayısının her ilçe için beşte biri alınmak suretiyle bulunacak toplam sayı kadar üyeden teşekkül etmektedir."*

Uygulanan Seçim Sistemleri

2972 sayılı Kanun'un 2'nci maddesine göre, belediye başkanlığı seçimleri *çoğunluk sistemine* göre yapılmaktadır. İl genel meclisi ve

belediye meclisi üyeliklerinin seçimlerinde ise “*Onda birlik baraj uygulamalı nispi temsil istemi*” uygulanmaktadır. Söz konusu sistem, 2972 sayılı Kanun’un 23’üncü maddesinde şöyle açıklanmaktadır:

“Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy toplamının onda birine tekabül eden sayı, bütün partilerin ve bağımsız adayların aldıkları oy sayısından ayrı ayrı çıkarılmakta, bu çıkarmadan sonra geriye oyu kalmayan siyasi partiler ve bağımsız adaylar üye tahsisinde hesaba katılmamaktadır. Meclis üyelikleri; yapılan çıkarmadan sonra geriye oyu kalan siyasi partiler ve bağımsızlar arasında, d’Hondt esaslarına göre, paylaşılmaktadır.”

Belediye meclisi üyelerinin seçiminde kontenjan adaylığı uygulamasına yer verilmiştir. 2972 sayılı Kanun’un 10’uncu ve 23’üncü maddelerine göre “*Siyasi partiler, belediye meclislerinde, üye sayısına bağlı olarak, 1 ila 6 adet kontenjan adayı göstermekte ve bir seçim çevresinde geçerli oyların en çoğunu almış olan siyasi partinin kontenjan adayları, belediye meclis üyeliğini kazanmış olmaktadır.*”

SEÇİM DÖNEMİNDE SİYASİ PARTİLER

Seçimlerin başlangıç tarihi olan 1 Ocak 2004’te siyasal yaşamda bulunan parti sayısı 46’dır. Bu sayı seçimlerin yapıldığı 28 Mart 2004 tarihinde 48’e çıkmıştır.

Seçimlere Katılma Hakkını Elde Eden Siyasi Partiler

Seçime katılma hakkını elde eden siyasi parti sayısı Yüksek Seçim Kurulunca 22 olarak belirlenmiş, ancak bu partilerden DEHAP ve ÖTP, daha sonra Yüksek Seçim Kuruluna başvurarak seçimlerden çekildiklerini açıklamış; seçime 20 siyasi parti katılmıştır. Seçime katılma hakkını elde eden siyasi partiler ile seçime katılan partiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Seçime Katılma Hakkını Elde Eden / Seçime Katılan Siyasi Partiler

AKP (*)	Adalet ve Kalkınma Partisi	GP	Genç Parti
ANAP	Anavatan Partisi	İP	İşçi Partisi
ATP	Aydınlık Türkiye Partisi	LDP	Liberal Demokrat Parti
BTP	Bağımsız Türkiye Partisi	MP	Millet Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi	MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
CHP (*)	Cumhuriyet Halk Partisi	ÖTP (**)	Özgür Toplum Partisi
DP	Demokrat Parti	ÖDP	Özgürlük ve Dayanışma Partisi
DEHAP (**)	Demokratik Halk Partisi	SP	Saadet Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti	SHP	Sosyal Demokrat Halk Partisi
DYP (*)	Doğru Yol Partisi	TKP	Türkiye Komünist Partisi
EMEP	Emeğin Partisi	YTP	Yeni Türkiye Partisi

Kaynak:

- (1) 29 Aralık 2003 günlü ve 1312 No'lu YSK Kararı (31 Aralık 2003 günlü ve 25333 sayılı Resmi Gazete).
 - (2) 2 Ocak 2004 günlü ve 1 No'lu YSK Kararı (4 Ocak 2004 günlü ve 25336 sayılı Resmi Gazete).
- (*) Seçim döneminde TBMM'de temsil edilen partiler.
(**) Seçime katılma hakkını elde eden bu iki parti, 2004 yerel seçimlerine katılmamıştır.

Seçimde İşbirliği Yapan Siyasi Partiler

2004 seçiminde bazı partiler arasında seçim işbirliği gerçekleştirilmiştir. Seçime katılma hakkını elde eden partilerden SHP ile DEHAP, ÖDP, ÖTP ve EMEP işbirliği yapma kararını almış, ancak DEHAP ve ÖTP seçime katılmaktan vazgeçtikleri için söz konusu 6 partiden yalnızca 3'ü (SHP, ÖDP, EMEP) seçimlere katılmıştır. Seçime katılma hakkı olmayan Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP) de bu işbirliği içinde yer almıştır. “*Demokratik Güçbirliği*” adı altında bir araya gelen bu partiler, ‘*İl Genel Meclisi seçimlerinde tek liste oluşturulması, Belediye Seçimlerinde ise alan boşaltması*’ usulünün uygulanması konusunda görüş birliğine varmışlardır.

İL GENEL MECLİSİ SEÇİMİ SONUÇLARI

20 siyasi partinin ve bağımsızların katıldığı seçimlerde, ülke düzeyindeki 3.208 il genel meclisi üyeliği, seçime katılan partilerden 12'si ile bağımsızlar arasında paylaşılmış, 8 parti hiçbir ilde il genel meclisi üyesi çıkaramamıştır. Seçimlerde AKP % 40 düzeyini aşarken CHP % 20 düzeyinin altında kalmıştır. MHP çok küçük farkla da olsa % 10

ülke barajının üzerine çıkmış, DYP ise yine çok küçük bir farkla, ülke barajı sınırının altında kalmıştır. SHP'nin (*Demokratik Güçbirliği*) oy oranı ise % 5,15 olmuştur. 28 Mart 2004 seçimlerinde siyasi partilerin aldıkları oylar ve oy oranları, Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: İl Genel Meclisi Seçimi Sonuçları

Oy Oranı (%)		Oy Oranı (%)		Oy Oranı (%)	
AKP	41,67	ANAP	2,50	YTP	0,25
CHP	18,23	DSP	2,12	EMEP	0,06
MHP	10,45	BBP	1,16	ÖDP	0,04
DYP	9,97	BAĞIMSIZ	0,73	MP	0,03
SHP	5,15	BTP	0,48	DP	0,02
SP	4,02	TKP	0,26	ATP	0,01
GP	2,60	İP	0,25	LDP	0,00
				T o p l a m	100,00

Kaynak: 11 Mayıs 2004 günlü ve 2002 sayılı YSK Kararı (12 Mayıs 2004 günlü ve 25460 sayılı Resmi Gazete).

İl Genel Meclisi Üyeliklerinin Siyasi Partilere Dağılımı

Oyların % 41,67'sini alan AKP, il genel meclisi üyeliklerinin % 70,95'ini kazanmıştır. İkinci sıradaki CHP ise il genel meclisi üyeliklerinin ancak % 12,22'sini alabilmiştir. Üyeliklerin % 14,43'ünü MHP, DYP ve SHP kazanmış, % 2,40'ını ise diğer 7 siyasi parti ile bağımsızlar paylaşmıştır. AKP bütün illerde il genel meclisi üyesi çıkarmış, CHP ise illerin ancak dörtte üçüne yakın bir bölümünde (58 il) üye çıkarabilmiştir. MHP 49, DYP 53, SHP ise 20 ilde üyelik kazanmıştır. İl genel meclisi üyeliklerinin siyasi partilere dağılımı, Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: İl Genel Meclisi Üyeliklerinin Siyasi Partilere Dağılımı

	Üye Çıkarılan İl Sayısı	Üye Sayısı	Temsil Oranı (%)		Üye Çıkarılan İl Sayısı	Üye Sayısı	Temsil Oranı (%)
AKP	81	2.276	70,95	DSP	6	9	0,28
CHP	58	392	12,22	BAĞIMSIZ	9	9	0,28
MHP	49	178	5,55	BBP	3	7	0,22
DYP	53	156	4,86	GP	4	4	0,13
SHP	20	129	4,02	DP	1	2	0,06
ANAP	20	26	0,81	EMEP	1	1	0,03
SP	11	19	0,59	Toplam		3.208	100,00

Kaynak: 11 Mayıs 2004 günlü ve 2002 sayılı YSK Kararı (12 Mayıs 2004 günlü ve 25460 sayılı Resmi Gazete).

İllerde Birinci Sırayı Alan Siyasi Partiler

AKP illerin yaklaşık % 90'ında (71 ilde) birinci sırayı almıştır. Diğer 10 ildeki birinci sıralar ise SHP, CHP ve MHP arasında paylaşılmıştır. SHP Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki 6 ilde (Batman, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Mardin, Şırnak); CHP Ege, Trakya ve Doğu Anadolu'daki 3 ilde (İzmir, Kırklareli, Tunceli); MHP ise 1 ilde (Mersin) 1'inci sırayı almıştır.

Bölgelerde Birinci Sırayı Alan Siyasi Partiler²

AKP, bütün bölgelerde 1'inci sıraları alırken, CHP 8 Bölgede, SHP ise 2 Bölgede (Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da) 2'nci sıraları almıştır.

- AKP'nin bölgesel ortalamaları % 27,65 (Trakya) ile % 48,01 (Orta Anadolu) arasında değişmektedir. Parti Trakya, Ege ve

² TESAV Vakfının çalışmalarında Türkiye'deki klasik coğrafi bölgeler ayırımına göre bazı değişiklikler yapılmış, bölgelerin içerdiği illerin belirlenmesinde, oy kullanma eğilimindeki özellikler dikkate alınmıştır. Bu bağlamda; İstanbul ili, seçmen sayısının büyüklüğü ve ilin kendisine özgü toplumsal, ekonomik, siyasal koşulları nedeniyle başlı başına bir bölge olarak kabul edilmiş, Trakya ayrı bir bölge olarak ele alınmıştır. Karadeniz, Ege ve Akdeniz bölgelerindeki kıyı şeritleri ile iç kısımlar birbirinden ayrılmıştır. Karadeniz Bölgesi'nin iç kesiminde bulunan Çorum, Amasya, Tokat illeri Orta Anadolu Bölgesine katılmış; Ege Bölgesi'nin iç kesiminde yer alan Denizli, Afyon, Kütahya, Uşak ile Akdeniz Bölgesi'nin iç kesimindeki Isparta ve Burdur illeri, İçbatı Anadolu Bölgesi olarak tanımlanmış; Akdeniz Bölgesi'nin iç kesiminde yer alan Kahramanmaraş ili ise Güneydoğu Anadolu Bölgesine dahil edilmiştir.

Akdeniz’de diğer bölgelerdekinden daha düşük düzeyde oy almıştır.

- CHP’nin bölge ortalamaları ise % 8,78 (*Doğu Anadolu*) ile % 28,07 (*Ege*) oranları arasında değişmektedir. Ege, Trakya, Akdeniz Bölgelerinde ve İstanbul’da % 20-30 arasında oy alan CHP’nin diğer bölgelerdeki oy oranları % 8,78 ile % 16,65 arasında değişmektedir.
- SHP en yüksek oy ortalamalarını Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da gerçekleştirmiştir. Parti diğer bölgelerde bir varlık gösterememiş, oy oranları % 0,45 ile % 5,83 arasında kalmıştır.

2004 seçimlerinde siyasi partilerin coğrafi bölgelerdeki ortalama oy oranları, 5 no’lu Tablo’da gösterilmiştir.

Tablo 5: Siyasi Partilerin Bölgelerdeki Oy Oranları

Bölgeler	Oy Oranı (%)				
	AKP	CHP	MHP	DYP	SHP
İstanbul	42,44	25,79	5,37	4,27	4,93
Trakya	27,65	26,39	8,90	16,43	0,92
Marmara	44,06	16,65	9,11	11,97	1,74
Ege	34,23	28,07	8,83	12,56	3,46
İçbatı Anadolu	45,86	15,32	14,06	14,25	0,45
Akdeniz	34,41	21,03	17,31	10,85	5,83
Karadeniz	45,94	14,02	11,02	12,06	1,14
Orta Anadolu	48,01	14,60	13,94	7,61	3,06
Doğu Anadolu	38,93	8,78	9,88	10,37	13,13
Güneydoğu Anadolu	38,89	11,47	4,83	11,57	18,50
Ülke Geneli	41,67	18,23	10,45	9,97	5,15

Kaynak: Tuncer, s. 79.

BELEDİYE BAŞKANLIĞI SEÇİMİ SONUÇLARI

Büyükşehir belediye seçimlerinde yalnızca başkan seçimi yapılmakta; büyükşehir dışında kalan belediyelerin seçimlerinde ise belediye başkanları ve belediye meclisi üyelerinin belirlenmesi için oy kullanılmaktadır. Bu seçimlerde 16 büyükşehir belediyesi ile 3.209 büyükşehir ilçe ve büyükşehir alt kademesi ve il, ilçe ve belde belediye başkanlarının seçimi için oy kullanılmıştır.

Ülke düzeyinde 3.209 belediye için seçim yapılmış, ancak 3 ilçe ve 12 beldede yapılan başkanlık seçimleri ile 1 ilçe ve 4 beldede yapılan belediye meclisi üyeliği seçimleri, itiraz üzerine iptal edilmiştir. Bir beldede ise hem başkanlık hem de belediye meclisi üyeliği seçimlerine yapılan itiraz sonuçlanmadığı için bu beldenin sonuçları, Yüksek Seçim Kurulunun kesin sonuçları açıklayan tebliğinde yer almamıştır. O nedenle belediye seçimlerine ilişkin sonuçlar, 3.193 belediye başkanlığı ile 3.203 belediyedeki meclis üyelikleri seçimini kapsamaktadır.

Siyasi Partilerin Belediye Seçimine Katıldıkları Seçim Çevreleri

Siyasi partilerin hiçbirisi seçim çevrelerinin tümünde belediye başkanı aday göstermemiştir. Aday gösterilemeyen belediye sayısı CHP’de 1.174, DYP’de 972, MHP’de ise 792’dir. AKP sadece 24 seçim çevresinde aday göstermemiştir. Siyasi partilerin aday gösterdikleri / göstermedikleri seçim çevrelerinin sayısı, Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Siyasi Partilerin Belediye Seçimine Katıldıkları / Katılmadıkları Seçim Çevreleri

		Büyükşehir Belediye Başkanlığı	İl Belediye Başkanlığı	İlçe Belediye Başkanlığı	Belde Belediye Başkanlığı
AKP	Katıldığı	16	62	847	2.276
	Katılmadığı	-	3	3	18
CHP	Katıldığı	15	65	697	1.274
	Katılmadığı	1	-	153	1.020
MHP	Katıldığı	16	65	731	1.621
	Katılmadığı	-	-	119	673
DYP	Katıldığı	16	63	699	1.475
	Katılmadığı	-	2	151	819
SHP (*)	Katıldığı	12 ⁽¹⁾	32 ⁽²⁾	212 ⁽³⁾	213 ⁽⁴⁾
	Katılmadığı	4	33	638	2.081

Kaynak: Tuncer, s. 120.

(*) Tabloda yalnızca SHP’nin aday gösterdiği seçim çevreleri sayısı gösterilmiştir.

Demokratik Güçbirliği içinde yer alan diğer partilerden;

(1) EMEP, 2 büyükşehir belediyesinde seçime katılmıştır.

(2) EMEP, 2 İl Merkezi belediyesi, ÖDP 6 İl Merkezi belediyesinde seçime katılmıştır.

(3) EMEP, 8 İlçe, ÖDP 12 İlçe belediye seçimine katılmıştır.

(4) EMEP ve ÖDP’nin seçime katıldığı / katılmadığı belde sayısı hakkında bilgi edinilememiştir.

Büyükşehir Belediye Başkanlık Seçimi Sonuçları

Büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerine katılan 20 siyasi partiden 16'sı belediye başkanı çıkaramamış, başkanlıklar 4 siyasi parti (*AKP, CHP, SHP ve DSP*) arasında paylaşılmıştır. Başkanlıkların 12'si AKP, 2'si CHP, 1'i SHP, 1'i de DSP tarafından kazanılmıştır.³ Kazanılan başkanlık sayısı açısından AKP'nin ezici üstünlüğü vardır. Oyların % 46,07'sini alan AKP, başkanlıkların % 75'ini elde etmiştir.

Ülke düzeyindeki oy oranları % 5 düzeyinde kalan DYP ve MHP büyükşehir belediye başkanlığı kazanamamış, buna karşılık % 2,26 oranında oy alan DSP bir başkanlık kazanmıştır.⁴

Ülkedeki 16 büyükşehir belediye başkanlığı için yapılan seçimlerde, siyasi partilerin ülke düzeyindeki oy oranları ile başkanlıkları paylaşan 4 siyasi partinin kazandığı başkanlık sayıları Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7: Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimi Sonuçları

Parti Adı	Oy Oranı (%)	Başkanlık Sayısı	Parti Adı	Oy Oranı (%)	Başkanlık Sayısı
AKP	46,07	12	İP	0,18	-
CHP	24,46	2	TKP	0,17	-
SHP	7,35	1	BAĞ.	0,16	-
DYP	5,40	-	ATP	0,11	-
MHP	5,11	-	YTP	0,10	-
SP	4,04	-	MP	0,06	-
GP	3,03	-	EMEP	0,01	-
DSP	2,26	1	DP	0,00	-
ANAP	0,78	-	LDP	0,00	-
BBP	0,44	-	ÖDP	0,00	-
BTP	0,27	-	Toplam	100,00	16

Kaynak: 11 Mayıs 2004 günlü ve 2002 sayılı YSK Kararı (12 Mayıs 2004 günlü ve 25460 sayılı Resmi Gazete).

³ AKP: Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmit, Kayseri, Konya, Sakarya, Samsun. CHP: İzmir, Mersin SHP: Diyarbakır DSP: Eskişehir.

⁴ CHP'nin katılmadığı Eskişehir büyükşehir belediyesi seçimini, CHP'li seçmenlerin de desteğiyle DSP kazanmıştır.

AKP, CHP ve SHP'nin büyükşehirdeki oy oranları, il genel meclisi seçimlerindeki oy oranlarından, sırasıyla, 4,40 - 6,23 - 2,20 puan yüksektir. MHP ile DYP'nin il genel meclisi seçimlerindeki oy oranları ise büyükşehirlerde yarıya inmiştir.

Büyükşehirler Dışındaki Belediye Başkanlık Seçimi Sonuçları

Belediye başkanlıkları, 14 siyasi parti ve bağımsızlar arasında paylaşılmış, belediye başkanlıklarının % 54,81'i AKP tarafından kazanılmıştır. Kazanılan belediye başkanlık sayıları açısından ilk 4 sırayı AKP, CHP, DYP ve MHP almıştır. ANAP 5'inci, SHP ve SP ise 6'ncı ve 7'inci sıralarda yer almıştır. Siyasi partilerin kazandıkları Belediye başkanlığı sayıları, Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Büyükşehirler Dışındaki Belediye Başkanlık Seçimi Sonuçları

	Oy Oranı (%)	Başkanlık Sayısı	Temsil Oranı (%)		Oy Oranı (%)	Başkanlık Sayısı	Temsil Oranı (%)
AKP	40,19	1.750	54,81	DSP	1,95	30	0,94
CHP	20,72	467	14,63	BAĞ.	1,04	52	1,63
MHP	10,14	247	7,74	BBP	0,62	10	0,31
DYP	9,42	388	12,15	BTP	0,32	1	0,03
SP	4,77	63	1,97	YTP	0,22	5	0,16
SHP	4,69	64	2,00	ÖDP	0,10	2	0,06
ANAP	2,96	100	3,13	DP	0,02	1	0,03
GP	2,42	13	0,41	T o p l a m	100,00	3.193 (*)	100,00

Kaynak: 11 Mayıs 2004 günlü ve 2002 sayılı YSK Kararı (12 Mayıs 2004 günlü ve 25460 sayılı Resmi Gazete).

(*) Seçim yapılan 3.209 belediyeden, seçim sonuçları kesinleşmiş olan 3.193 belediye seçiminin sonuçlarını içermektedir.

AKP, CHP, MHP, DYP ve SHP'nin belediye seçimlerindeki oy oranları, il genel meclisi seçimlerindeki oy oranlarına yakındır.

Siyasi Partilerin İlçelerdeki Durumu

AKP 4 ilin (*Artvin, Kilis, Muş, Şırnak*) hiçbir ilçesinde belediye başkanı çıkaramamıştır. Buna karşılık SHP 71, MHP 42, DYP 31, CHP ise 28 ilde yer alan ilçelerin hiçbirinde belediye başkanlığı kazanamamıştır. CHP'nin hiçbir ilçesinde belediye başkanı çıkaramadığı 28 ilin 12'si Doğu ve Güneydoğu Anadolu, 9'u Orta Anadolu ve İçbatı Anadolu, 5'i Karadeniz, 2'si de Marmara Bölgelerinde yer almaktadır.

SHP'nin yalnızca 10 ilde ilçe belediye başkanlığı vardır. Bu illerden 9'u Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yer almaktadır. Diğer 1 il ise Ege Bölgesinde yer almaktadır (*İzmir-Dikili*).

Siyasi Partilerin Kazandığı Belediye Başkanlıkları

14 siyasi parti ile bağımsızların kazandığı belediye başkanlıklarının, belediyelerin statülerine göre dağılımı Tablo 9'da görülmektedir.

Tablo 9: Siyasi Partilerin Kazandıkları Belediye Başkanlıklarının, Statülerine Göre Dağılımı

	B.Şehir Belediyesi	B.Şehir İlçe	B.Şehir Alt Kademe	İl Merkezi	İlçe	Belde	Toplam
AKP	12	43	20	46	425	1.216	1.762
CHP	2	14	4	6	111	332	469
SHP	1	-	3	4	28	29	65
DSP	1	-	-	2	5	23	31
MHP	-	-	2	4	70	171	247
DYP	-	-	2	1	87	298	388
BGZ	-	-	-	1	17	34	52
SP	-	-	-	1	12	50	63
ANAP	-	1	-	-	26	73	100
GP	-	-	-	-	3	10	13
BBP	-	-	-	-	3	7	10
ÖDP	-	-	-	-	1	1	2
DP	-	-	-	-	1	-	1
YTP	-	-	-	-	-	5	5
BTP	-	-	-	-	-	1	1
Toplam	16	58	31	65	789	2.250	3.209 (*)

Kaynak: 11 Mayıs 2004 günlü ve 2002 sayılı YSK Kararı (12 Mayıs 2004 günlü ve 25460 sayılı Resmî Gazete).

(*) 3 İlçe ve 12 Beldede başkanlık seçimi YSK tarafından iptal edilmiş, 1 Beldede itirazlar incelenmekte olduğu için toplama dahil edilmemiştir.

Belediye Meclisi Üyeliği Seçim Sonuçları

Ülke düzeyindeki 3.209 belediyede toplam 34.537 belediye meclisi üyesi bulunmaktadır. 28 Mart 2004 yerel seçimlerinde, 1 ilçe ve 4 beldede yapılmış olan belediye meclisi üyeliği seçimleri, yapılan itiraz üzerine iptal edilmiş, 1 beldedeki seçim sonuçları da incelemeye

alınmıştır. Söz konusu 6 belediye'deki meclis üyeleri seçimi, sonuçlara dahil edilmemiştir. Böylece, ülke düzeyinde seçim sonuçları kesinleşen 3.203 seçim çevresinde (*belediyede*) 34.477 belediye meclisi üyesi seçilmiştir. AKP'nin belediye meclislerindeki temsil oranı % 50 sınırına yaklaşmış, buna karşılık CHP'nin temsil oranı % 15 dolayında kalmıştır. Oy oranları % 10 dolayında olan partilerden DYP, MHP'den daha yüksek bir temsil oranına sahip olmuştur. Söz konusu belediye meclisi üyeliklerinin partilere dağılımı Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Belediye Meclisi Üyeliklerinin Siyasi Partilere Dağılımı

Parti Adı	Oy Oranı (%)	Belediye Meclisi Üye Sayısı	Temsil Oranı (%)	Parti Adı	Oy Oranı (%)	Belediye Meclisi Üye Sayısı	Temsil Oranı (%)
AKP	40,32	16.637	48,26	YTP	0,24	48	0,14
CHP	20,56	5.631	16,33	BAĞ.	0,17	17	0,05
MHP	10,46	3.401	9,86	İP	0,14	5	0,01
DYP	9,57	4.747	13,77	ÖDP	0,12	21	0,06
SHP	5,04	1.067	3,09	EMEP	0,12	13	0,04
SP	4,65	961	2,79	MP	0,05	3	0,01
ANAP	2,85	1.105	3,21	TKP	0,05	-	0,00
GP	2,54	183	0,53	ATP	0,03	-	0,00
DSP	2,03	385	1,12	DP	0,02	11	0,03
BBP	0,76	215	0,62	LDP	0,00	4	0,01
BTP	0,28	23	0,07	Toplam	100,00	34.477 (*)	100,00

Kaynak: 11 Mayıs 2004 günlü ve 2002 sayılı YSK Kararı (12 Mayıs 2004 günlü ve 25460 sayılı Resmi Gazete).

(*) 6 belediyede, itirazlar nedeniyle, kesin sonuçlar alınmadığı için 3.203 belediye'deki 34.477 meclis üyeliği seçimine ilişkin sonuçları içermektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu bölümde yapılan değerlendirmelerde, il genel meclisi seçimlerinde % 5 oranının üzerinde oy alan partilere yer verilmiştir.

Seçime Katılma Oranları

28 Mart 2004'te yapılan yerel yönetimler seçimlerinde, 1980 sonrasının en düşük katılma oranları gerçekleşmiştir. 1984-2004 yılları arasında yapılan seçimlere katılma oranları, Tablo 11'de görülmektedir.

Tablo 11: Yerel Yönetimler Seçimlerine Katılma Oranları (%)

	1984	1989	1994	1999	2004
İl Genel Meclisi	91,1	81,5	92,2	86,9	76,3
Büyükşehir Belediyeleri	85,4	72,5	89,3	84,1	70,6
Belediyeler	85,6	78,0	90,5	85,2	73,3
Belediye Meclisi Üyeliği	85,6	78,0	90,3	84,9	73,3

Kaynak: Tuncer, s. 154.

Siyasi Partilerin Büyükşehirlerdeki Oy Oranları

AKP, CHP ve SHP'nin büyükşehir belediye seçimlerindeki oy oranları, diğer iki seçimdeki oy oranlarından yüksektir. MHP ve DYP'de ise durum tersine dönmüş, bu partilerin büyükşehirlerdeki oy oranları düşmüştür. Durum Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12: 2004 Yerel Yönetimler Seçimlerinde Siyasi Partilerin Oy Oranları (%)

	AKP	CHP	MHP	DYP	SHP
İl Genel Meclisi	41,7	18,2	10,5	10,0	5,2
Belediye Başkanlığı	40,2	20,7	10,1	9,4	4,7
Büyükşehir Belediye Bşk.	46,1	24,5	5,1	5,4	7,4

Birinci ve İkinci Sıradaki Partiler Arasındaki Farklar

Birinci ve ikinci sıradaki partiler arasında büyük güç farkları oluşmuş, AKP, en yakın izleyicisi olan CHP ile arayı büyük ölçüde açmıştır.

İl Genel Meclisi Seçimleri

Birinci ve ikinci sırayı alan partiler arasındaki farkların en büyüğü, görüldüğü gibi, 2004 seçimlerinde yaşanmış ve bu fark 23,5 puana ulaşmıştır. AKP'nin oy oranı, ikinci sıradaki CHP'nin oy oranının 2,3 katıdır. 1980 sonrasında yapılan il genel meclisi seçimlerinde birinci ve ikinci sıradaki partilerin oy oranları ile bu oranlar arasındaki farklar, Tablo 13'de görülmektedir.

Tablo 13: İl Genel Meclisi Seçimlerinde 1. ve 2. Sıradaki Partilerin Oy Oranları Arasındaki Farklar

	1. Sıra (%)		2. Sıra (%)		Fark (%)
1984	ANAP	41,5	SODEP	23,4	18,1
1989	SHP	28,7	DYP	25,1	3,6
1994	DYP	21,4	ANAP	21,0	0,4
1999	DSP	18,7	MHP	17,2	1,5
2004	AKP	41,7	CHP	18,2	23,5

Kaynak: Tuncer, s. 156.

Birinci ve ikinci partilerin temsil oranları arasındaki farkların en büyüğü, 2004 seçimlerinde yaşanmış, bu fark 58,7 puana ulaşmıştır. AKP'nin temsil oranı, 2'nci sıradaki CHP'nin temsil oranının yaklaşık 6 katıdır. 1980 sonrasında yapılan seçimlerde birinci ve ikinci sıradaki partilerin temsil oranları ile bu oranlar arasındaki farklar, Tablo 14'te görülmektedir.

Tablo 14: İl Genel Meclisi Seçimlerinde 1. ve 2. Sıradaki Partilerin Temsil Oranları Arasındaki Farklar

	1. Sıra (%)		2. Sıra (%)		Fark
1984	ANAP	61,6	SODEP	21,9	39,7
1989	SHP	33,3	DYP	32,7	0,6
1994	DYP	36,0	ANAP	24,7	11,3
1999	DSP	19,6	MHP	23,4	- 3,8 (*)
2004	AKP	70,9	CHP	12,2	58,7

Kaynak: Tuncer, s. 157.

(*) 2. sıradaki MHP'nin temsil oranı 1. sıradaki DSP'den yüksek olmuştur.

Belediye Başkanlığı Seçimleri

Belediye seçimlerinde de, 1'inci ve 2'inci sıradaki partiler arasındaki farkların en büyükleri 1984 ve 2004 seçimlerinde gerçekleşmiştir. 1984'te 18,4 puan olan fark, 2004 seçiminde 19,5'e çıkmıştır. 1'inci ve 2'nci sıradaki partilerin 1980 sonrası belediye başkanlığı seçimlerinde oy oranları ile bu oranlar arasındaki farklar, Tablo 15'te görülmektedir.

Tablo 15: Belediye Başkanlığı Seçimlerinde 1. ve 2. Sıradaki Partilerin Oy Oranları Farkı

	1. Sıra		2. Sıra		Fark (+ / -)
1984	ANAP	43,2	SODEP	24,8	18,4
1989	SHP	32,8	ANAP	23,7	9,1
1994	ANAP	22,8	DYP	19,0	3,8
1999	FP	18,4	ANAP	17,4	1,0
2004	AKP	40,2	CHP	20,7	19,5

Kaynak: Tuncer, s. 298 ila 302.

Birinci ve ikinci partilerin temsil oranları arasındaki farkların en büyüğü, görüldüğü gibi, 2004 seçimlerinde yaşanmış ve 42,6 puana ulaşmıştır. Buna en yakın fark, 1984 seçiminde 35,2 olarak gerçekleşmiştir. AKP'nin temsil oranı, ikinci sıradaki CHP'nin temsil oranının 4,5 katıdır. 1'inci ve 2'nci sıradaki partilerin 1980 sonrası belediye başkanlığı seçimlerinde temsil oranları ile bu oranlar arasındaki farklar, Tablo 16'da görülmektedir.

Tablo 16: Belediye Başkanlığı Seçimlerinde 1. ve 2. Sıradaki Partilerin Temsil Oranları Arasındaki Farklar

	1. Sıra		2. Sıra		Fark (+ / -)
1984	ANAP	51,9	SODEP	16,7	35,2
1989	SHP	33,0	ANAP	28,6	4,4
1994	ANAP	29,3	DYP	32,7	- 3,4
1999	FP	15,2	ANAP	24,4	- 9,2
2004	AKP	54,8	CHP	12,2	42,6

Kaynak: Tuncer, s. 157.

SONUÇ: AKP, TBMM'den Sonra Yerel Yönetimlere de Ağırlığını Koymuştur

AKP, kuruluşundan 14.5 ay sonra katıldığı 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçimlerinde % 34,3 oranında oy alarak birinci parti konumuna gelmiş ve seçim sisteminin sağladığı avantajdan yararlanarak, TBMM'de yaklaşık üçte iki oranında temsil gücüne (363 milletvekilliği) kavuşmuştur. AKP, yine ilk kez katıldığı 2004 yerel yönetimler seçimleri sonucunda; il genel meclisi üyeliklerinin % 71'ini, büyükşehir belediye başkanlıklarının % 75'ini, il merkezi belediye başkanlıklarının % 80,2'sini, diğer belediye başkanlıklarının ise % 54,8'ini, elde

ederek TBMM'den sonra yerel yönetimlerde de çok önemli bir ağırlığa sahip olmuştur.⁵

AKP'nin 2004 seçimleri sonucunda yerel yönetimlerde elde ettiği bu güç, 2007 milletvekili genel seçimlerinde ulaşacağı başarıyı hazırlayan etkenlerin başında gelmiştir. 1960 sonrasında yapılan yerel seçimlerde iki parti, AKP'nin 2004'teki başarısına yakın sonuçlar elde etmiştir.

⁵ 1968'de AP il genel meclisi üyeliklerinin % 61,0'ını, belediye başkanlıklarının % 56,0'ını kazanmıştır (Tuncer, s. 295). 1984'te ANAP il genel meclisi üyeliklerinin % 61,6'sını, belediye başkanlıklarının % 51,9'unu kazanmıştır (Tuncer, s. 298).

YÖNETİŞİM, DEMOKRASİ VE YEREL SEÇİMLER

Ayşegül SABUKTAY*

Bu yazı, yerel yönetimlerin hukuksal, toplumsal ve siyasal dayanaklarını dikkate alarak, yerel seçimlerde kimlerin seçilmiş konumuna gelebileceğini, özellikle bunun demokrasi açısından anlamını tartışmaktadır. Yalnızca kamusal hizmet sağlayan birimler olarak görülemeyecek olan, arazi ve altyapı olanakları sağlayarak, küresel sermayenin yer tutma sürecinde inisiyatif alacak biçimde roller oynayabilen yerel yönetimlerdeki seçimler, yerel ölçekte ve hukuki yapıyla sınırlı olarak tartışılmayacak bir konudur. Yerel seçimlere; seçilebilme kısıtı, seçilmişlerin özlük hakları ve seçim sistemi açısından baktığımızda, düzenleyici kurullar, bölge kalkınma ajansları düzeyindeki karar alma süreçlerinde hakim olan sermaye sahiplerinin temsilinin desteklendiği, diğer kesimlerin temsilinin sınırlandığı söylenebilir. Toplumsal mücadelelerle kurulan kapitalizm-demokrasi birikteliği, temsil sisteminde somutlaşan pek çok sorun içerir. Ancak yerel seçimlere ilişkin analizin gösterdiği gibi, bugün bu sorgulamaya açık temsil sistemi de yönetim düşüncesine uygun olarak bozulmaya uğramaktadır.

Anahtar sözcükler: Yerel yönetimler, yerel seçimler, yönetim, demokrasi.

Bu yazı, yerel yönetimlerin hukuksal, toplumsal ve siyasal dayanaklarını dikkate alarak, yerel seçimlerde kimlerin seçilmiş konumuna gelebileceğini, özellikle bunun demokrasi açısından anlamını tartışmayı amaçlıyor. Hukuki çerçeve açısından bakabileceğimiz temel noktalar; seçim sistemi, seçilebilme kısıtı ve seçilmişlerin huzur haklarıdır. Ancak yerel seçimler hakkında fikir üretmek için, hukuki çerçeveye sınırlı kalmayıp, toplumsal ve siyasal faktörleri de dikkate almak gerekir. Hukuki yapı toplumsal ve siyasal ilişkiler içinde anlam kazanır ve bu ilişkiler içinde yeniden biçimlenir. Bu nedenle, hukuki çerçeveyi mutlak belirleyici saymadan nasıl bir çerçeve sunduğu dikkate alınmalıdır. Bu yazıda; hukuki, toplumsal ve siyasal temeller göz önünde bulundurularak, belediye ve il özel idarelerinde kimlerin seçilmiş konumuna gelebileceği ve bu durumun demokrasi açısından ne ifade ettiği tartışılacaktır.

Bunun için; yerel yönetimlerin hukuksal, toplumsal ve siyasal rolleri ile yerel seçimlere ilişkin hukuki çerçeve yerel seçimlerin muhtemel sonuçları açısından değerlendirilecek ve demokrasi açısından tartışılacaktır.

* Dr. TODAİE.

SİYASAL HAKLAR TEMELİNDE VATANDAŞLIK VE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ

Bugün genellikle kabul gören liberal paradigmaya göre, seçimle göreve gelmenin temelinde, siyasal iktidarın temsile dayalı meşrulaştırması vardır. Bu nedenle, seçimlerle ne ölçüde “temsil” sağlandığı sorgulanır. Yerel yönetimlerde seçimlerle işbaşına gelinebilmesi; vatandaşlığın siyasal haklar temelinde tanımlanması, yani belirli bir devletin vatandaşlarının siyasal karar alma süreçlerine eşitler olarak, temsilcilerini seçerek katılması hakkına ve siyasal gücün bu temsille sağlanan demokratik süreçle meşrulaştırılması kabulüne dayanır. Liberal demokrasi düşüncesinde ulus devletin sınırları içinde kullanılan kamu gücünün, eşit siyasal haklara sahip vatandaşların temsilcileri dolayısıyla oluşturulmasına katıldıkları demokratik süreçlerle meşrulaştırıldığı varsayılmıştır. Bu bakış açısında; devletin kullandığı gücün anayasa ve seçmenlerin iradesi dolayısıyla haklılaştırıldığı varsayılır.¹ Böylece, halk egemenliği, anayasanın ve yasamanın önceliğine ve siyasal iktidarın yasamadan kaynaklanması ilkesine dayandırılmıştır.² Bu sistemde ulusal egemenliği sağlayan, yani belirli bir coğrafyada geçerli olacak siyasetin üretilmesini ve uygulanmasını sağlayan dolaşım; vatandaşlığın siyasal haklar boyutudur. Demokratik vatandaşlık, vatandaşlığın içeriğinin medeni haklarla ve/veya sosyal haklarla sınırlandırılmamasını ve siyasal hakları da içermesini ifade eder.³ Siyasal temsil sistemine, siyasal kurumlara, ifade ve örgütlenme özgürlüğüne ilişkin muhtemel bütün sorunlara rağmen bu sistem belirli bir bütünlük içerir ve yasamadan kaynaklanan, bu anlamda da hiyerarşik olarak örgütlenmiş siyasal gücü, demokratik yollarla meşrulaştırma iddiasında bir iktidar kullanımını gerektirir.

Yerel yönetimlerin bu silsile içindeki yeri, ülkelerin siyasal sistemlerinin tarihi içinde farklı biçimde gelişmiştir. Türkiye’deki duruma bakacak olursak, yerel yönetimler, yürütme gücü içerisinde, idarenin

¹ Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Morality*, Translated by William Rehg, Oxford: Polity Press, 1996.

² Ne ölçüde gerçekleştiğinden bağımsız olarak temsil sisteminin kendisi de sorgulanabilir. Örneğin Carl Schmitt liberal demokrasinin temsil düşüncesinin kendisini eleştirmiştir. Bakınız: Carl Schmitt, *The Crisis of Parliamentary Democracy*, Çev. Ellen Kennedy, MIT Press, Cambridge, 1992. Ancak, bu yazı temsil aracılığıyla meşrulaştırmayı sorgulamıyor.

³ Fred Twine, *Citizenship and Social Rights: The Interdependence of Self and Society*, Sage, 1994, London, Newbury Park, New Delhi, s. 85.

bir parçası ve çoğunlukla “yer olarak yerinden yönetim”, “yerel halkın yerel ortak hizmetlerini sağlayan idareler” olarak tanımlanmıştır. Gözübüyük ve Tan’dan izlersek, “yer olarak yerinden yönetim denildiğinde, aslında sosyolojik bir gerçek olarak ortaya çıkmış olan yerel topluluklara tüzel kişilik kazandırılarak, ortak ihtiyaçlarını giderecek bir idareye sahip olmaları anlatılmaktadır”.⁴ Bu mantık gereğince, yerel seçimlerde belirli bir yerleşimde (belediye, köy) ya da alanda (il özel idaresi) yaşayan, seçmen niteliğine sahip vatandaşların eşit bireyler olarak oy kullanıp, temsilciler seçmesi formüle edilmiştir. Belediye örneğinde, yerel seçimlerle yerel yönetimlerin hukuki durumu arasındaki mantıksal dizge şöyle özetlenebilir:

“Belediyelerin, genel amaçlı hizmet örgütü olmaları, yönetimlerinin de, seçime dayalı olarak yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü, belediyeler, yerel nitelikli genel görevleri yürütmenin bir zorunluluğu olarak, hizmet alanları ile ilgili önemli kararlar almakta ve belli miktarda kaynağı yönetmektedirler. Belediyelerin aldıkları kararlar, kişilerin haklarına ya da mali konularına ilişkin olduğundan, yerel temsil yoluyla meşruiyet kazandırılmaları gerekmektedir. Liberal demokrasi paradigması, bu tip kararları veren kurumların karar organlarının seçim yoluyla oluşturulmasını öngörür. Böylece, siyasal bir irade açıklamasının ürünü olarak, söz konusu kararların belli bir meşruluğa dayanacağı varsayılır.”⁵

Ancak hukuki tanımlar ve gerisindeki meşruiyet kurgusu yerel yönetimler ve yerel seçimler hakkında pek az şey söyler. Yerel yönetimleri; “yerel halkın ihtiyaçlarını karşılayan idareler” olarak görmek, yerel yönetimleri bir “hizmet birimi” olarak görüp, siyasal karakterinden soyutlamak anlamına gelebilir mi? Bu soruyu yerel yönetimlerde karar organlarının seçimle işbaşına gelmesinden dolayı yerel yönetimlerin “siyasal” nitelikli olduğunu söyleyerek cevaplamak olanaklıdır. Ancak bu cevapla yetinmek yerel yönetimlerin öneminin eksik değerlendirmesine yol açabilir. Yerel yönetimleri, anayasal tanımıyla, “yerel halkın ihtiyaçlarını” karşılamak üzere kurulmuş hizmet sağlayan idareler olarak görmekle yetinemeyiz. Aksi takdirde yerel yönetimler üzerinde söyleyecek fazla sözümüzün olmaması, bu hizmet sağlama birimlerinin yöneticilerinin ve karar alıcılarının kimler olacağının da bu

⁴ Şeref Gözübüyük ve Turgut Tan, *İdare Hukuku: Genel Esaslar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001, s. 145.

⁵ Örsan Ö. Akbulut, “Belediye Yönetimi: Belediye Meclisi, Belediye Encümeni ve Belediye Başkanı”, *Belediye Yönetimi* (Ed. Ayşegül Sabuktay), TODAİE Yayınları, Ankara, 2007, s.89.

kadar önemli olmaması gerekirdi. Yerel yönetimleri örgütsel-hukuksal yaklaşıma hapsedmeden değerlendirmek gerektiği yolundaki uyarıları dikkate almak durumundayız. Birgül Ayman Güler, “yerel kurumlaşmanın bir örgütsel-yönetimsel sorun olmaktan önce toplumsal ve siyasal bir sorun olduğunu”⁶ belirtmiş ve örgütsel-yönetimsel açıklamaları, “kurumun ekonomik sistemle ilişkilerini” yok saydığı, siyasal kuramla ilişkilerini de, “siyasal katılma” kavramına hapsettiği için eleştirmiştir.⁷ Yerel toplumsal gruplarla yönetim arasındaki ilişkiye odaklanan “topluluk yapısı açıklamasını” ise, kısmen daha az sınırlayıcı, ancak yetersiz bulmuştur. Zira bu açıklama da örgütsel açıklama gibi, “bir kavramsal çerçeve ya da bir model geliştirme aşamasına yükselememiş, belki de bundan kaçınmıştır.” Güler bu bakış açılarının kaçırdığı temel noktanın devlet tartışmaları olduğunu belirtir. Devletin işlevi ve doğasına ilişkin tartışmalardan kaçınan bu yaklaşımlar zımni olarak devleti nötr bir alan olarak kabul ederler. Yerel yönetimler de bu nötr alanın bir parçası olarak görülür. Oysa, “yerel yönetimlere ilişkin can alıcı soru”, “yerel yönetim kurumunun sosyo-ekonomik sistem içindeki işlevlerinden ötürü hangi konumda bulunduğu”⁸ Güler’in takip ettiği çizgi, Cynthia Cockburn tarafından geliştirilmiş olan “yerel devlet” perspektifidir. Cockburn, yerel devlet yaklaşımını geliştirerek, yerel yönetimlerin sınıf ilişkileri üzerinden tahlil edilmesi olanağını yaratmıştır.⁹ Cockburn’e göre, yerel yönetimler de, “kapitalist devletin temel parçasıdır.”¹⁰ Güler’e yerel yönetimlerin sınıfsal analizi açısından kulak verirse, yerel devlet olarak yerel yönetimler; “kendisine verilen sosyo-ekonomik işlevi, ikincil bölüşüm ekseninde üstlendiği rol aracılığıyla yerine getirmektedir. İkincil bölüşüm ilişkileri sermaye grupları ile toplumsal ara tabakaları sahneye çıkarır.”¹¹ Yerel devlet, yeniden üretim maliyetlerini sosyalleştirerek, işgücünün yeniden üretilmesini sağladığı gibi, sermaye için temel altyapıları sağlayarak da sermaye birikim sürecine destek

⁶ Birgül Ayman Güler, *Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*, 2. baskı, TODAİE Yayınları, Ankara, 1998, s.101.

⁷ a.k., s. 120.

⁸ a.k., s.121-122.

⁹ Cynthia Cockburn, *The Local State: Management of Cities and People*, Pluto Press, London, 1980. Yerel yönetimlere ilişkin “yerel devlet” saptaması ilgili yazında yer bulmuştur. Örneğin bakınız: Simon Duncan ve Mark Goodwin, *The Local State and Uneven Development: Behind the Local Government Crisis*, Polity Press, 1988.

¹⁰ a.k., s.41.

¹¹ Güler, a.g.k., s. 5, 6.

olur.¹² Yerel yönetimlerin bu işlevlerini yerine getirirken ilişkiye girdiği kesimler, “mal ve hizmet alımı yoluyla doğrudan kaynak aktarılması” ya da “sermaye açısından ‘ödenmemiş maliyet’ olan dolaylı kaynak aktarılması” ve “toprak rantının paylaşımı”yla yerel yönetimlerin öncelikli olarak ilişki olduğu kesimlerdir. Ayrıca toprak rantı da “ait olduğu toplumsal sınıfa bakmaksızın ‘taşınmaz sahipliği’ ortak paydasında buluşan sosyolojik açıdan şekilsiz (amorf) bir kesim”le yerel yönetimlerin ilişkisi için zemin oluşturur.¹³

Yerel yönetimleri anlamak için “yerel” olana bakmak yetmez, ekonomik-toplumsal ilişkilerin bütününe dair bir perspektife sahip olmak gerekir.¹⁴ Devleti dikkate aldığımızda, “temel niteliğini ekonomik politikaların belirleyicisi ve icracısı olması işleviyle kazanan bir kurumla” karşılaşırız.¹⁵ Güler genel “devlet” yapısı içinde yerel yönetimin özelliğinin yeniden üretimle ilişkilenmiş olması olduğunu belirtir.¹⁶ Kurumsal yapıları ancak sosyo-ekonomik, siyasal ilişkilerde konumlandıran bir çerçeve, genel devlet yapısı içinde yerel yönetimlerin yerini ve önemini ortaya koyabilir. Güler’in tahliline göre, “yerel unsur, bölgesel-ulusal-hatta uluslararası büyüklükteki sermaye gruplarına ve üst düzeylerde belirlenen tercihlere bağımlıdır.”¹⁷ Bu saptamayı yapmak, yerel yönetimleri ikincil bölüşüm ilişkilerinin ötesinde, yeni ulusüstü sermayeyle bağı içinde değerlendirmeyi gerekli kılar. Yerel yönetimler, yatırımlar için arazi tahsisi yapılması, altyapı sağlanması gibi yollarla farklı ölçeklerdeki sermayelerin faaliyetlerinde önemli rol sahibi olmaktadır, ayrıca büyük altyapı yatırımları için borçlanarak yeni sermaye yatırım alanları açma potansiyeline sahiptirler. Dikkate alınması gereken bir başka nokta da, kent toprağının yerel halkın yaşam alanı olarak görülemeyecek ölçüde dünya çapında yatırım aracı haline

¹² Cockburn, *a.g.k.*, s. 54-64.

¹³ *a.k.*, s. 5, 6.

¹⁴ Güler, *a.g.k.*, s.122; Duncan ve Goodwin, *a.g.k.*, s. 45-89.

¹⁵ Güler, *a.g.k.*, s.128.

¹⁶ *a.k.*, s.129.

¹⁷ *a.k.*, s.122.

gelmesi¹⁸ ve Harvey'in "mülksüzleşme yoluyla birikim"¹⁹ olarak açıkladığı bir sermaye birikim stratejisine de konu olabilmesidir.

Bu çerçeveyi akılda tutarak, bu yazının sınırları içinde yerel yönetimlerde kimlerin seçileceği sorusunu, ya da belirli coğrafi sınırlar içinde de olsa yerel yönetimlerde kimlerin karar alıcı pozisyonlara, -bir anlamda hizmet birimi olarak görülen yerel yönetimlere yakıştırılmayan- "iktidara" geleceği sorusunu, hukuksal durumu, toplumsal-siyasal durumla ilişkisi içinde değerlendirerek cevaplamak için seçilebilme kısıtına, seçilmişlerin huzur haklarına ve seçim sistemine bu gözle bakmak gerekecektir.

SEÇİLEBİLME KISITI, SEÇİLMİŞLERİN HUZUR HAKLARI VE SEÇİM SİSTEMİ

Yerel Seçimler, 1984 tarihli, 2972 Sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'la düzenlenmiştir. Kanun seçilebilme kısıtı konusunda, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 11. maddesine gönderme yapmıştır. Bu maddeye göre, 25 yaşını doldurmak, en az ilkokul mezunu olmak, askere gitme yükümlülüğünü gerçekleştirmekle ilgili bir sorunu olmamak, zihinsel yeterliliğiyle ilgili bir sorunu olmamak, belirli suçlardan ceza almamış olmak, kamu hizmetine girmeye engel bir durumu olmamak aday olmak için yeterlidir. Memurların aday olabilmeleri 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda iki ayrı madde ile düzenlenmiştir (madde 18, 19).²⁰

¹⁸ Bu konuda bakınız: A. Haila, "Real Estate in Global Cities: Singapore and Hong Kong as Property States", *Urban Studies*, Nov. 2000, Vol. 37, Issue 12 (2241-2256).

Capital Dergisi'nden Türkiye'deki durumu özetleyen bir alıntı:

"Türkiye'de emlak projelerine yatırım miktarı trmıyor. 1 milyar dolar ve üzerinde 7 dev emlak yatırımı mevcut. 50'yi aşkın emlak projesinin yatırımı 100 milyon doları geçiyor. Üstelik bu projeler sadece İstanbul'da da değil. Ankara, İzmir, İzmit ve Bursa gibi iller de büyük emlak yatırımlarından paylarını alıyor. ...İstanbul, yabancı emlak devlerinin son gözde projelerinin ortak noktası olduğundan oldukça gündemde. Dubaili Emaar, Hollandalı Corio gibi dev emlak şirketleri İstanbul'da büyük emlak projelerine soyunuyor. Yabancıların bu ilgisi İstanbul'un gelecekte daha da parlayacağına göstergesi. Yabancı emlak şirketlerinin bu ilgisi sonucu Türk inşaat şirketleri de, 100 milyon doların üstünde projelere start veriyor." Cirik, Elçin, "Dev Projeler Daha Fazla Kazandırıyor", *Capital*,

http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=4727&KTG_KOD=29; 12.01.2009.

¹⁹ D. Harvey, "'Yeni' Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim", *Praksis*, s. 11, Yaz (23-48) 2004

²⁰ Madde 18- (Değişik : 27/10/1995 -4125/10 md.) Hakimler ve Savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yüksek öğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu, Radyo Televizyon Üst Kurulu üyeleri, kamu kurumu ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri,

Buna göre, memurların aday olabilmeleri için istifa etmeleri zorunludur. Bu düzenlemelerde memurlar dışında, mesleki ya da sosyo-ekonomik düzeyle ilgili bir kısıt getirilmemiştir. Dolayısıyla, seçilebilme yeterliliği açısından toplumun farklı kesimlerinden kişilerin aday olmasını bekleyebiliriz. Ancak, seçilebilme kısıtına bakmak bize kimlerin seçileceğine ilişkin pek fazla bir şey söylemez. “25 yaşın üzerinde, zihinsel yeterliliğiyle ilgili bir sorunu bulunmayan, belirli suçlardan ceza almamış, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları seçilebilirler” ifadesi oldukça geniş bir grubu tanımlar. Toplumun farklı kesimlerinden kişilerin aday olmalarının önünde engel olmaması, bu kişilerin aday olabilmelerinin mümkün olduğu anlamına gelmez. Liberal demokrasinin sağladığı, siyasal haklar açısından eşit vatandaşlık, toplumsal ilişkiler açısından eşitsiz bir yapı üzerine kuruludur. Örneğin bir EGO şöförünün belediye meclis üyeliğine aday olabilmesi için meclis üyesi olduktan sonra da yasal yollardan hayatını idame ettirebilmesine olanak tanınmış olması gerekir. Bu nedenle seçilebilme yeterliliği kadar seçilmişlerin huzur hakları maddi olanakları da önemlidir. Daha belirgin bir grubu tanımlamak için bir adım daha atıp, seçilenlerin hayatlarını nasıl sürdüreceklerine, yani çalışma koşullarına; huzur ve izin haklarına bakabiliriz. Böylece, en azından kimlerin aday olabileceği ortaya konmuş olacaktır.

Çalışma koşullarına baktığımızda, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 20. maddesine göre, belediye meclisi, her ay, bütçe görüşmeleri sırasında en çok yirmi gün, diğer toplantılarda en çok beş gün toplanır. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 12. maddesine göre, il genel meclisi de benzer koşullarda toplanır. Ücretli olarak çalışan birinin bu kadar uzun sürelerle işten izin alması düşünülemez.²¹ Huzur hakkına baktığımızda, belediye meclisi (madde 32) üyelerine meclis ve komisyon toplantılarına katıldıkları her gün için, belediye başkanına ödenmekte olan aylık brüt ödeneğin günlük tutarının üçte birini geçmemek üzere meclis tarafından belirlenecek miktarda huzur hakkı ödeneceği belirtilmiştir.²²

aday olmak isteyen belediye başkanları ve subaylar ile astsubaylar, aday olmak isteyen siyasi partilerin il ve ilçe yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile belediye meclisi üyeleri, il genel meclisi üyeleri, genel ve ara seçimlerin başlangıcından bir ay önce seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde yenileme kararının ilanından başlayarak yedi gün içinde görevlerinden ayrılma isteğinde bulunmadıkça adaylıklarını koyamazlar ve aday gösterilemezler.

19. Madde ise, memurların aday olmaları için görevden ayrılma koşullarını düzenler.

²¹ Benzer bir analiz için bakınız: Oya Çitci, *Yerel Yönetimlerde Temsil: Belediye Örneği*, TODAİE, Ankara, 1989, s. 100.

²² Bu miktar örneğin küçük bir belediye olan Bekeilli Belediyesi'nde 20 TL olarak belirlenmiştir. http://www.bekeilli.bel.tr/belediye_karar2.asp?id=62

İl genel meclisi üyelerine ise, (Madde 24) meclis toplantılarına katıldıkları her gün için; il genel meclisi başkanına 2600 gösterge, diğer meclis üyelerine 2200 gösterge rakamının, memur aylıklarına uygulanan katsayı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarda huzur hakkı ödenir. Bu rakam Ocak 2009'da il genel meclisi başkanı için 140 lira, meclis üyesi için 117 liradır. Bu koşullarda emekliliğe hak kazanmamış olup, işlerinden istifa eden memurların geçimlerini sürdürmesi beklenemez. Memurların istifa ederek meclis üyesi olabileceğini düşünürsek, benzer sorun ücretli kesimler için de geçerlidir. Belediye meclisi ve il genel meclisi üyeleri için ücretli olarak bir işte çalışmak zor olduğu gibi, işlerinden istifa ederek çalışmadan geçinmek de zordur.

Partilerin aday olanlardan tahsil ettiği miktar ve bağımsız adaylık başvurusu için gereken ücret ve kampanya giderleri düşünülürken, başka bir geliri yoksa ücretlilerin büyük bir bölümünün yeterli geliri bulunmamasından ötürü aday olmayı düşünmelerinin mümkün olmayacağı somutlaşır.²³ Seçilenlerin maddi hakları açısından baktığımızda, açıkça dışlayıcı bir mekanizma ile karşılaşırız. Belirlenen huzur hakları çerçevesinde yerel siyasetin seçildikten sonra hayatını idame ettirebilecek olanların, yani varlıklı kesimlerin alanı olacağı söylenebilir. Dolayısıyla, memurların yanısıra, işçilerin ve sınırlı gelire sahip diğer toplum kesimlerinin örneğin belediye meclisinde ya da il genel meclisinde yer alması hemen hemen olanaksızdır.

Ayrıca, adaylık koşulu açısından son dönemde yapılan düzenlemelere baktığımızda, bu mekanizmalara ek olarak, sermaye sahiplerinin temsilini genişletici ve güçlendirici nitelikte iki yeni değişiklik görürüz. 2004 tarihinde kabul edilen Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu'yla²⁴ 1959 tarihli Kanun yürürlükten

²³ Mart 2009 yerel seçimlerinde; "CHP'den aday adaylığı başvurusunda bulunanlardan büyükşehir belediye başkanlıkları için 7 bin 500, nüfusu 100 bin ve üzeri il ve ilçe belediye başkanlıkları için 3 bin 750", "büyükşehir sınırları içindeki ilçelerde belediye meclisi ve il genel meclisi üyeliği için bin 500 TL istenmektedir. AKP ise, büyükşehir belediye başkan adaylarından 7 bin 500 TL, İl Belediye Başkan Adaylıklarından nüfusu 100 bin ve daha az olan illerde, bin 500 TL. Büyükşehirlerdeki il genel meclisi ve belediye meclisi aday adaylarından 750 TL talep etmiştir.

İki parti de aday gösterilmeyenlerin yatırdıkları paraları geri istemeyeceğine dair taahhütname talep ediyor. Bağımsız adaylık için de "en yüksek derecedeki devlet memurunun bütüt aylığı kadar para(nın)" geri istenmemek üzere yatırılması gerekmektedir (2972 sayılı Kanun, madde 13). <http://www.nethaber.com/Politika/84588/CHPDE-ADAY-ADAYLIGI-BASVURULARI-BASLADI-Aday-adayi>; <http://www.akparti.org.tr/secimisleri/belge.asp>

²⁴ 5174 sayılı kanun.

kaldırılmıştır. Yaklaşık dokuz ay sonra 5290 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile ilginç değişiklikler yapılmıştır. Birinci değişiklik, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu'nun 81.maddesinin son fıkrasına ilişkindir. Bu fıkra, milletvekili, belediye başkanı, belediye meclisi üyesi ve il genel meclisi üyesi seçilenler ile siyasi parti organlarında görevli olanların oda, borsa ve birlik organlarındaki görevlerinin kendiliğinden sona ereceğini düzenlemekteydi.²⁵ Yapılan değişiklik milletvekili veya belediye başkanı olarak seçilenlerin oda, borsa ve birlik organlarındaki görevlerinin kendiliğinden sona ereceğini belirtip, belediye meclisi ve il genel meclisi ve siyasi parti organlarında görevli olanların oda borsa ve birlik organlarındaki görevlerinin süremesine olanak tanımıştır. Böylece, sanayi ve ticaret burjuvazisinin siyasal alana katılımının oda ve borsalardaki görevleriyle birlikte yürütülmesine olanak sağlanmıştır. Önemli bir diğer değişiklik de TOBB üyesi olmayı düzenlemektedir. TOBB üyesi olmak için görevi kötüye kullanma suçundan ceza almamış olma koşulu gerekirken bu durum değişiklikle 6 ay ceza almamış olma koşulu olarak değiştirilmiştir. Böylece, daha önce dışarıda bırakılan bazı kesimlerin (görevi kötüye kullanma suçu işlemekten ceza alanlar) kapsam içine alınarak TOBB tabanının genişlemesine olanak tanınmıştır. Bu değişikliklerle, “yönetişim” paradigması içinde burjuvazinin doğrudan yönetimde yer almasını öngören yaklaşıma uygun olarak, siyasal alan düzenlenmektedir. Kalkınma ajanslarında uluslararası sermaye ile ilişki içine girmesi için uygun koşullar sağlanan sanayi ve ticaret odalarının yönetiminde bulunanlar, bu ilişkiyi belediye meclislerinde ve il genel meclislerinde de sürdürme ve arazi tahsisi, altyapı yatırımları gibi kararları almak için gerekli zemine sahip olacaktır.

Kimlerin seçilmesinin desteklendiğini sorguladığımızda bakılması gereken önemli bir etken de seçim sistemidir. Seçim sistemiyle getirilen sınırlamalar, çoğunluk sistemine yakın bir sistemin getirdiği sınırlılıklardır. İl genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için yapılan seçimlerde, onda birlik baraj uygulamalı nispi temsil sistemi, belediye başkanlığı seçiminde ise çoğunluk sistemi uygulanır. Seçim sistemi yerel nüfusun temsiline ilişkin olarak sunduğu olanaklara, nispi temsil

²⁵ Söz konusu fıkra 5290 sayılı Kanun ile şu şekilde değiştirilmiştir: “Milletvekili veya belediye başkanı olarak seçilenlerin oda, borsa ve birlik organlarındaki görevleri kendiliğinden sona erer.”

sisteminin uygulaması onda birlik baraj²⁶ ve kontenjan adaylığı uygulamaları ile zayıfladığından çoğunluk temsiline yaklaşan bir sistem geçerlidir.²⁷ Barajı düzenleyen madde şöyledir: “Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy toplamının onda birine tekabül eden sayı, bütün partilerin ve bağımsız adayların aldıkları oy sayısından ayrı ayrı çıkarılır. Bu çıkarmadan geriye oyu kalmayan siyasi partiler ve bağımsız adaylar üye tahsisinde hesaba katılmaz”.²⁸ Sabuncu bu koşulun “baraj” olarak tanımlanmasına karşı çıkmış ve bu sistemi “%10 oy eksiltmeli sistem” olarak tanımlamıştır. Sabuncu, bu sistemin, “partilerin oylama sonucu ortaya çıkan ve üyelik kazanmada önem taşıyan “oy oranlarını” değiştirdiği için herhangi bir barajdan çok daha kabul edilmez sonuçlar” doğurduğunu belirtmiştir.²⁹ Sabuncu’nun verdiği örnekte, “bu sistemin”, “ülkenin ikinci partisinin bile yerel yönetim meclislerinden tasfiye edilmesi sonucunu verebileceği” vurgulanmıştır.³⁰

Dolayısıyla, yerel nüfusun sınırlı bir bölümünün temsili mümkünken, siyasal tercih açısından önemli bir kesimin temsili son derece sınırlıdır. Bu sistemin somut olarak ürettiği seçilmişler 2009 yerel seçimleriyle ortaya çıkacaktır. Ancak yönetim mekanizmasını destekleyen TOBB Kanunu’nda yapılan değişiklikten önce de, yerel seçimlerde seçilenlere baktığımızda hukuksal, toplumsal ve siyasal yapının sanayi ve ticaret burjuvazisinin temsilinin güçlü olduğu öngörüsünü destekleyen sonuçlarla karşılaşırız. Büyükşehir belediyeleri ve belediye meclislerinin yapısına bakıldığında, ulusal temsile göre yerel nüfusa daha yakın, daha az seçkin bir kesim temsil gücüne sahip görünmekle birlikte, yine de yerel nüfusun eğitim, meslek ve cinsiyet açısından temsili sınırlı kalmaktadır.³¹ Çitci’nin belirttiği gibi belediye meclisle-

²⁶ Yavuz Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, *Anayasa Yargısı* 23 (2006) 191-197, s. 191, dipnot 1. İl genel meclisi seçimlerine ilişkin önemli bir başka hususa dikkat çekmiştir: “İl Genel Meclisleri üye sayısı ilçeler temel alınarak saptanmakta ve bu nedenle nüfusun bu meclisler içindeki temsili -küçük ilçeler lehine olmak üzere- adaletsiz bir biçimde gerçekleşmektedir. İl yönetimlerin yetkilerinin ve mali kaynaklarının artmasıyla birlikte, bu temsil biçiminin demokrasiye uymayan boyutları daha açık bir biçimde ortaya çıkacaktır.”

²⁷ Oya Çitçi ve diğerleri, *Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999* (Ed. Oya Çitçi), TODAİE Yayınları, Ankara, 2001, s.3; Ö. Örsan Akbulut, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemlerinin Evrimi”, *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Birgül Ayman Güler ve Aysel Sabuktay), TODAİE Yayınları, Ankara, 2002, (s. 47-65), s.58.

²⁸ Çitçi ve diğerleri, *a.g.k.*, s.138.

²⁹ Sabuncu, *a.g.k.*, s.191.

³⁰ *a.k.*

³¹ Çitçi, *Yerel Yönetimlerde Temsil...*, s. 236, 237.

rinde “hizmetten yararlananlar” değil, “hizmeti üretenler” egemendir.³² Çitci'nin araştırmasına göre Türkiye’de belediye meclisi üyeliğinde nüfusu temsil etme durumu çiftçilerin ekonomik olarak etkili nüfustaki paylarının çok altında, ücretlilerin (kamu görevlileri ve işçiler) sembolik düzeyde; esnafın ekonomik olarak etkin nüfus içindeki oranının çok üstünde, tüccarların, sanayicilerin, uzman meslek sahiplerinin ekonomik olarak etkin nüfus içindeki paylarının çok üstündedir.³³ Cinsiyet açısından bakıldığında, kadınların temsili parlamento oranlarının da altındadır.³⁴ Seçilenler arasında işsiz birinin olduğu ise düşünülemez. Ülke nüfusunun ve seçmenlerin oldukça önemli bir kesimini işsizlerin oluşturduğunu düşündüğümüzde, bu sistemde işsizlerin temsiline mümkün olmadığını dikkate almak gerekir.

Sonuç olarak, seçilebilme kısıtı, seçilmişlerin huzur hakları ve seçim sistemine baktığımızda, toplumsal kesimler açısından sanayi ve ticaret burjuvazisinin temsiline desteklendiği, diğer kesimlerin temsiline sınırlandırıldığı söylenebilir. Bu kesimlerin düzenleyici kurullar, bölge kalkınma ajansları düzeyindeki karar alma süreçlerindeki etkilerinin, il genel meclisi ve belediye meclisi düzeyinde de sürmesinin zemini hazırlanmıştır. Yerel yönetimler; işlevleri yerel halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı olmayan, dünya çapında sermayenin mekan tutmasında rol oynayabilen, kapitalist devletin bir parçası olan yapılar-
dır. Bu durum demokrasi tartışmaları açısından nasıl yorumlanabilir?

DEMOKRASİ TARTIŞMALARI YÖNETİŞİM VE YEREL SEÇİMLER

Yerel seçimlerle ilgili olarak görüldüğü gibi, demokrasi çoğunlukla “liberal demokrasi” ve temsile dayalı siyasal sitemle özdeş olarak tanımlanmaktadır. Temsili demokrasinin krizinden söz edildiğinde ise, temsil sistemi, temsile dayalı meşrulaştırma iddiasında da olmayan yönetim mekanizmalarıyla değiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum, tarihsel süreçte liberalizm ile demokrasinin özdeş görülmediğini, tersine çatışan öncelikler olarak anlaşıldığı dönemleri hatırlatır. Siyasal temsil süreçlerinin eşit siyasal haklara sahip vatandaşlar temelinde toplumun yetişkin kabul edilen kesimine yayılması bütün dünyada yakın dönemde gerçek-

³² Çitci, *Yerel Yönetimlerde Temsil...*, s.103; Çitci, “Temsil, Katılma...”, s. 9.

³³ Çitci, “Temsil, Katılma...”, s.8, 9.

³⁴ *a.k.*, s. 9.

leşmiştir. Köker'in ne kadar zorlu süreçlerle gerçekleştiğini aktardığı liberalizm-demokrasi birlikteliğinin inşasından sonra, bu iki vurgunun örtüştüğü ve demokrasinin mümkün olması için serbest pazar mekanizmalarının güvence altına alınmasının zorunlu olduğu da iddia edilir hale gelmiştir.³⁵ Çelişkili öncelikler olarak ortaya çıkan liberalizm ile demokrasinin örtüştüğünün kabulü, kapitalizm-demokrasi bağlantısının kurulmasını da sağlamıştır. Bugün demokrasi adına eleştirilere konu olan liberalizm ile demokrasinin bu “zoraki” birlikteliğidir.

Oysa, bugün genellikle demokrasi olarak adlandırılan ve kapitalizmin eşitsizlikleri temel alan yapısıyla işleyen, yerel seçimlerle ilgili tartışmalarımızın sınırlarını belirleyen liberal demokrasi, demokrasiye ilişkin yegane proje değildir. Liberal demokrasinin eleştirisine dayanan bir başka demokrasi düşüncesi de uzun süredir insanlığın ufkundadır. Gülnur Savran'ın, Marx'a referansla aktardığı bu eleştiri, kapitalizmde ekonomik ilişkilerle siyasal ilişkilerin ayrı alanlarda yer almasıyla sağlanan liberalizm demokrasi örtüşmesini “devlet ile toplum arasındaki ayrımın doruğu” olarak tanımlar.³⁶ Savran liberalizm-demokrasi beraberliğinin eşitler arasında temsil yoluyla kurulmasının, yani, siyasal alanın ayrılmış olmasının ve ekonomik, toplumsal alanda farklı ve eşitsiz konuma sahip olanların siyasal alanda eşitler olarak temsil edilmesinin devletin bütün toplumu ve tek tek bireyleri temsil ediyor görünmesini sağladığını belirtir.³⁷ Mevcut kurumları ve işleyişiyle temsil sistemi ise ekonomik ve toplumsal alana ilişkin farklı iradelerin temsil süreçlerinden geçerek, belirlenmiş bir çerçeveye içinde -anayasa ve kurumlarla şekillenen çerçeve ile- toplumsal hayata yansıtılmasını öngörür. Savran, bu haliyle liberal demokrasinin “siyasal” nitelikte

³⁵ Levent Köker, “Liberal Demokrasi ve Eleştirileri”, *Onbirinci Tez* 6, 1987, s.67-88. Siyasal düşüncede demokrasi ile ekonomik sistemin bağlantısını inceleyen Köker, “liberalizmi yalnızca bir siyasal doktrin olarak” tanımlayanların bu “kavramı liberal demokrasi ile özdeş” olarak kullandıklarını söylüyor. Buna göre, “liberalizm, kısaca bireysel özgürlüğün en temel değer olduğu ve bu özgürlüğün toplumdaki herkes için istendiği ve güvence altına alındığı bir toplumsal-siyasal örgütlenme tarzının savunusunu üstlenmiş bir doktrin” olarak tanımlanmaktadır. Köker “liberalizmi daha çok bir iktisadi politika olarak” tanımlamanın “daha güçlü bir eğilim” olduğunu söylüyor. Köker'i izlersek: Bu açıdan liberalizm, iktisadi yaşamda devlet müdahalesini en aza indirmeyi, tüm ekonomi içinde kamu sektörünün payını azaltmayı ve böylece iktisadi ilişkileri kendi “yasaları”na tabi kılmayı öngören bir programın adı olmaktadır. Bkz: Köker, *a.g.k.*, s. 69.

³⁶ Gülnur Savran, “Marx'ın Düşüncesinde Demokrasi: Siyasetin Eleştirisi”, *Onbirinci Tez* 6, 1987, (s.52-66), s 55. Benzer görüşleri Woods'da bulabiliriz: Ellen Meikins Wood, *Kapitalizm Demokrasie Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, İletişim, 2003.

³⁷ Savran, *a.g.k.*; Woods, *a.g.k.*

olduğunu, ancak toplumsal yaşamın demokratik temelde örgütlenmiş olmadığını vurgular. Savran'ın ifadesiyle burjuva demokrasininin siyasal demokrasi olma niteliği, eşitsizlikler ve tahakküm ilişkileri üzerine kurulu olan toplumsal ilişkilerin siyasal alana "vatandaşların" eşitler olarak katılmasıyla sağlanır.³⁸ Temsille kurumsallaşan ve siyasal alanın ekonomik alandan ayrılması ilkesine dayanan; siyasal alanın, ekonomik ve toplumsal alandaki eşitsizliklere rağmen, eşit olmayanların eşit temsili yoluyla kurulmuş olması durumu; toplumsal alanın bütününün, yani üretim ve tüketim alanlarının demokrasi temelinde örgütlenmesi durumundan farklıdır.³⁹ Savran'ın sözettiği liberal demokrasiden ayrılan demokrasi düşüncesi, ekonomik ve toplumsal hayatın parçası olanların, parçası oldukları hayata ilişkin iradelerinin bu hayatın biçimlenmesinde belirleyici olması ilkesine dayanır.⁴⁰ Yani siyasal alanla sınırlı kalmayıp, ekonomik alanda da geçerli olan genişlemiş bir demokrasi öngörür.

Oysa bu projeden neredeyse hiç söz edilmediği gibi, demokratiklik açısından liberal demokrasinin demokratik vatandaşlık düşüncesinden de geriye düşen bir durumla karşı karşıya kalırız. Toplumsal mücadeleler sürecinde gündeme gelen, Marshall'ın "medeni", "siyasal" ve "sosyal" haklar temelinde vatandaşlık olarak özetlediği birbiriyle bağlantılı olarak gelişen alanlar, kapitalizmin eşitsizliklerle süren yapısını, siyasal sitemde sağlanan eşitlik alanıyla dengeleyecek bir açılım olarak tanımlanmıştır.⁴¹ Tarihsel olarak, siyasal alandaki biçimsel eşitlik ile ekonomik alandaki sınıf ayrımının birarada sürdürülmesi sorununa liberal bir yanıt olarak sosyal haklara dayalı vatandaşlık temelinde, refah devleti çerçevesi içinde, "sosyal vatandaşlığa" dayanan bir bakış açısı üretilmiştir.⁴² Bu bağ, Marshall'ın ünlü sınıflandırmasındaki sosyal ve siyasal haklar temelinde vatandaşlık tanımlarını gevşetip, medeni vatandaşlık düzeyine geri çekilmektedir. Bugün liberalizm ile demokrasi arasındaki zoraki birliktelik çözülme sürecindedir. Zaten belirli sınırlar içinde işleyen temsili demokrasinin, sermaye sahibi kesimlerin doğrudan siyasal iktidarda yer alabileceği biçimde şekilleniyor olması ve sermaye birikim sürecinde rol alanlarla siyasal-

³⁸ Savran, a.g.m., s.55.

³⁹ Köker, a.g.m. s. 55.

⁴⁰ a.k.

⁴¹ Marshall, aktaran Turner, a.g.k., s. 6.

⁴² a.k.

yönetmel süreçlerde doğrudan yer alanların özdeşliğinin desteklenmesi (belediye meclis üyesi, il genel meclisi üyesi olarak seçilenlerin oda, borsa ve birlik organlarındaki görevlerinin sürmesine olanak sağlanmasıyla) bu genel çerçeve içinde değerlendirilebilir. Kapitalizmin eşitsizlikler üreten yapısı ile liberal demokrasinin eşit siyasal özneler öngören yapısı arasındaki bağlar çözülmekte; eşit olmayanların eşit temsili düşüncesi de yerini eşit olmayanların eşit olmayan temsili düşüncesine bırakmaktadır.

SONUÇ

Yalnızca kamusal hizmet sağlayan birimler olarak görülemeyecek olan, kapitalizmin ikincil bölüşüm ilişkileri içinde de önemli bir yeri olan, arazi ve altyapı olanakları sağlayarak, küresel sermayenin yer tutma sürecinde inisiyatif alacak biçimde roller oynayabilen yerel yönetimlerde, kimlerin karar alıcı pozisyonlara seçileceği, yerel ölçekte ve hukuki yapıyla sınırlı olarak tanımlanamayacak bir konudur. Zoraki bir birliktelik olan kapitalizm-demokrasi birlikteliği temsil sistemiyle somutlaşan pekçok sorun içermektedir. Ancak kapitalizmin yarattığı eşitsiz toplumsal yapı ile hukuksal olarak eşitler arasında geçmesi öngörülen siyasal yarış, güçlülerin örgütlenmesini ve temsil edilmesini güçlendirecek şekilde değiştirilmektedir. Unutulan nokta, toplumsal yapıdaki eşitsizliklere rağmen, Hobbes'un yüzyıllarca önce, birbirini öldürme kapasitesi olarak tanımladığı siyasal potansiyelleri açısından toplumu oluşturanların birbirlerine eşit olduğudur.

KAYNAKÇA

- Adalet ve Kalkınma Partisi, <http://www.akparti.org.tr/secimisleri/belge.asp>, 05.01.2009.
- Akbulut, Ö. Örsan, "Belediye Yönetimi: Belediye Meclisi, Belediye Encümeni ve Belediye Başkanı", *Belediye Yönetimi* (Ed. Ayşegül Sabuktay), TODAİE Yayınları, Ankara, 2007, s.89-124.
- Akbulut, Ö. Örsan, "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemlerinin Evrimi", *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Birgül Ayman Güler ve Ayşegül Sabuktay), TODAİE Yayınları, Ankara, 2002, s. 47-65.
- Cirik, Elçin, "Dev Projeler Daha Fazla Kazandırıyor", *Capital*, http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=4727&KTG_KOD=29, 12.01.2009.
- Cockburn, Cynthia, *The Local State: Management of Cities and People*, Pluto Press, London, 1980.
- Çitci, Oya, *Yerel Yönetimlerde Temsil: Belediye Örneği*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1989.
- Çitci, Oya, "Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 5, Sayı 6, Kasım 1996, s. 5-14.

- Çitci, Oya ve diğçerleri, *Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999* (Ed. Oya Çitci), TODAİE Yayınları, Ankara, 2001.
- Duncan, Simon ve Goodwin, Mark, *The Local State and Uneven Development: Behind the Local Government Crisis*, Polity Press, 1988.
- Göler, Birgöl Ayman, *Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*, 2. baskı, TODAİE Yayınları, Ankara. 1998.
- Habermas, Jürgen, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Morality*, Çev. William Rehg, Oxford: Polity Press, 1996.
- Haila, Anne, “Real Estate in Global Cities: Singapore and Hong Kong as Property States”, *Urban Studies*, Nov. 2000, Vol. 37 Issue 12, 2241-2256.
- Harvey, David, “‘Yeni’ Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim”, *Praksis*, s. 11, Yaz (23-48) 2004.
- Köker, Levent, “Liberal Demokrasi ve Eleştirileri”, *Onbirinci Tez* 6, 1987, 67-88.
- Net Haber, <http://www.nethaber.com/Politika/84588/CHPDE-ADAY-ADAYLIGI-BASVURULARI-BASLADI-Aday-adayi>, 05.01.2009.
- Sabuncu, Yavuz, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”, *Anayasa Yargısı* 23, 2006, 191-197.
- Savran, Gülnur, “Marx’ın Düşüncesinde Demokrasi: Siyasetin Eleştirisi”, *Onbirinci Tez* 6, 1987, 52-66.
- Schmitt, C., *The Crisis of Parliamentary Democracy*, Çev. Ellen Kennedy, MIT Press, Cambridge, 1992.
- Turner, Bryan S., “Contemporary Theories in the Theory of Citizenship”, *Citizenship and Social Theory* (Ed. Bryan S. Turner), London, Sage Publications, London, Thousands Oaks, New Delhi, 1993.
- Twine, Fred, *Citizenship and Social Rights: The Interdependence of Self and Society*, Sage, London, Newbury Park, New Delhi, 1994.
- Wood, Ellen Meikins, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*, İletişim, 2003.

YENİ LİBERAL POLİTİKALAR, KENT ve MEKAN Çankaya’da (Ankara) Yapılaşmanın Çözümlemesi, 1985-2000

Kübra CİHANGİR ÇAMUR*

Yirminci yüzyılın son yirmi yılını oluşturan ve “80 Sonrası” olarak belleklere yerleşen yeni liberal dönem artık billurlaştı. Bu makalenin üretildiği doktora tez çalışması 1995 sonrasında yapılmış ve 2000 yılında savunulmuştur. Bugünden bakıldığında açıkça görülen çoğu oluşumun henüz olgunlaşmadığı o yıllarda süreç, takip edilmesi güç bir hızla işletiliyor, gelişme eğilimleri, kentsel mekana ilişkin talepler ve gerekli yasal düzenlemeler de ardi ardına gerçekleştiriliyor. Sermaye, politika ve planlama (aslında planlamama) üçgeni “yeni bir kent ve kentleşme pratiğini” bu süreçte tanımladılar. Aşağıdaki çalışmada anılan döneme ait bir mekansal çözümleme ile kent, kentleşme ve planlama boyutunda söylenebilecekler Çankaya-Ankara örneği üzerinden ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kent planlama, yeni liberal politikalar, Çankaya-Ankara, 1980 sonrası, yapılaşmış çevre.

Türkiye’de pazar ekonomisine geçiş dönemi olarak niteleyebileceğimiz 1980li yıllar ve pazar ekonomisinin egemenliğinde geçen 1990lı yıllar, kentleşme çalışmaları ve planlama disiplini açısından önem arz eden ve mekandaki farklılıklaşmanın somut verilerle ortaya konulabileceği anlamlı bir zaman kesiti oluşturmaktadır. Yirminci yüzyılın son 20 yılını oluşturan bu dönemde sermaye, teknoloji ve iletişimdeki gelişmelere paralel ekonomik eylem alanını önündeki engelleri kaldırarak genişletmiş, bu yeniden yapılanma sürecinde mekanı da dönüştürmüştür. Yeni liberal politika ve stratejiler, klasik liberalizmin temel ilkesi “bırakınız yapsınlar ve bırakınız geçsinler”i gerçekleştirmeye yönelik küçültülmüş devlet, özelleştirme, yerelleşme ile “yeni dünya düzeni”ni (bu çalışma kapsamında kentleşmenin dinamiklerini ve kentsel mekânın oluşumunda etkili aktörleri dönüştüren biçimde) Türkiye’ye 1980li yıllardan başlayarak ihraç etmiştir.

YENİ LİBERALİZM, YENİ DÜNYA DÜZENİ, KÜRESELLEŞME VE MEKAN

Piyasa ekonomilerinin kamu müdahalesi ve girişiminden, dünya çapında arındırılması; güçlü ulus devletin yetki ve sorumluluklarının bu

* Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, MMF, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ccamur@gazi.edu.tr.

arındırmayla eş zamanlı yerele devredilmesi ve böylece akışkan kapitalin önündeki tüm engel ve sınırların kaldırılmasının tüm dünya tarafından kabulü olarak tanımlayabileceğimiz yeni dünya düzeni, 1970li yılların sonu-80li yılların başında ABD başkanı Reagan ve İngiltere Başbakanı Muhafazakar Parti Başkanı Thatcher'in yeni liberal politikalara dayalı deregülasyonu¹ uygulamaya koymalarıyla, gelişmiş ülkelerin gündemine girmiştir.

Yeniden yapılanma politik süreçten bağımsız olmasa da, politik eğilimlerin ve kişisel ilgilerin sınırlarını aşarak gelişmektedir. 1980ler'de yeniden yapılanma, Amerika'da Reagan ve İngiltere'de Thatcher'in yeni liberal politikalarıyla açık olarak ortaya konmasına karşın; Fransa'da sosyalist hükümetin 1981-83 arasında uyguladığı geleneksel politikaların, kapitalizmin parametrelerine göre, başarısızlığa uğraması sonucu gündeme girmiştir. Yeniden yapılanma, Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda ve Pasifik Kıyısı ülkelerde ekonominin uluslararasılaşmasına paralel gerçekleşmiştir. Üçüncü dünya ülkelerinde, bundan farklı olarak, uluslararası finansman kuruluşlarının seçmeye olanak tanımayan, emredici yaklaşımlarıyla uygulamaya sokulmuştur.² Bu yeniden yapılanma süreci ve programları, ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik koşullarına bağlı olarak özgün yanlar taşımakla birlikte çoğu benzer politika ve benzer uygulama araçlarıyla bu ülkelere benimsetilmiştir.

Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve benzer kuruluşlar, kredilendirme ve proje finansmanı yoluyla, bu yıllarda ekonomik darboğazdaki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri de, "yeni liberal politikalar ağırlıklı değişim programı" içine almıştır.

Özellikle 1980li yıllarla birlikte yeni liberalizm, yeni sağ, küreselleşme, yerelleşme ve ulusötesi/ çokuluslu sermaye kavramlarıyla gündeme giren yeni dünya düzeni üzerine oluşan yazının büyük bölümü, 1989'da Sol Blok'un, 1991'de de SSCB'nin dağılmasıyla, tek kutuplu bir dünya ekonomik sistemine gidiş süreci yaşadığını vurgulamakta-

¹ Deregülasyon, *Dictionary of Human Geography*'de (R. Johnston, Gregory, D., Smith, D.M. (eds.), *The Dictionary of Human Geography*, 3rd ed., Oxford: Blackwell, 1994, s.127) devletin ekonomik alandan çıkartılması veya rolünün azaltılması olarak tanımlanmakta, ancak özelleştirme ile karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedir. Tekeli ise deregülasyonu, ortamı izin verici hale getirme, aşırı kural ve düzenlemelerin engelleyici olmaktan çıkarılması biçiminde ortaya koymaktadır (İlhan Tekeli, *Modernite Aşılırken Siyaset*, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, s.17).

² Manuel Castells, *The Informational City*, Oxford: Blackwell, 1989.

dır. Sürecin değerlendirilmesinde teknoloji algılı-yüzeysel³ ve tarihsel-eleştirel olarak tanımlayabileceğimiz iki farklı yaklaşım biçimi belirmektedir. Birincisi, yeni dünya düzenini küreselleşmeyle bir tutarak, son yirmi yılda ortaya çıkan, iletişim teknolojisindeki gelişmenin “kaçınılmaz bir sonucu” ve “dışında kalınmaz bir değişim süreci” olarak görmektedir.⁴ Diğer görüş ise, yaşanan sürecin, kapitalizmin kendini yeniden üretmekteki krizini aşmaya yönelik stratejilerinin bir sonucu olduğunu ve birikim sürecinden bağımsız ele alınamayacağını belirtmektedir. Buna göre, sermayenin küreselleşme baskısı, gereksinilen teknolojik ilerlemeye ulaşmayı sağlamıştır ve değişim bu boyutuyla, ihtiyatla yaklaşılması gereken bir içerik kazanmaktadır.⁵ İki farklı bakış, ulus devlet ile sermaye arasındaki ilişkileri değerlendirme/yeniden yorumlamada ve kentleşme ve mekandaki değişime yaklaşımları açısından birbirinden ayrılmaktadır. Birinci bakış açısını benimseyenler, yeni dünya düzeninin yeni fırsatlar içerdiğini; iletişim teknolojisindeki gelişmelerin sermayeye sağladığı olanakların bu fırsatların belirleyicisi olduğunu; yeni düzende ulus devletin “sermaye” ile “mekan” arasında gereksiz bir basamak olduğunu; geleceği sermaye ve sermayeyi kendisine çekebilen coğrafyaların belirleyeceğini, bu yarışta geri kalanların dünya düzeninden dışlanacağını, geri kalmışlığa mahkum olacaklarını belirtmektedirler. Birinci görüşte olanlardan Albert, yeni dünya düzenini küreselleşmeye indirgemekte ve kapitalizmin gelişmesini üç evreye ayırarak değerlendirmektedir:

³ Bu yaklaşımın benimsenmesinde, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Fukuyama (*Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev.Z.Dicleli, İstanbul: Simavi Yayınları, 1994) tarafından savunulan “ideolojik farklılıklar açısından tarihin son bulduğu” tezi de etkili olmuştur.

⁴ Michel Albert, *Kapitalizme Karşı Kapitalizm*, çev.Cemil Oktay ve Hüseyin Dilli, İstanbul: Afa Yayınları, 1992; Çağlar Keyder, *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul: Metis Yayınları, 1993; İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Türkiye ve Avrupa Topluluğu II, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993.

⁵ Samir Amin, Gunder Frank Andre, *Düşük Yoğunluklu Demokrasi: Yeni Dünya Düzeni ve Yeni Politik Güçler*, çev.Ahmet Fethi, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1994; Samir Amin, *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, çev.V. Erenus, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999; Korkut Boratav, “Emperyalizmin Yeni Masalı-2”, Yazı Dizisi, I.Kansu, 27 Şubat, Ankara: Cumhuriyet, 1996; Birgül Ayman Güler, *Yeni Sağlık ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları*, Ankara: TODAİE, 1996; David Harvey, “On Planning the Ideology of Planning”, *Readings in Planning Theory*, eds. Campbell S., Fairstain, S., Oxford: Blackwell, 1996, s.176-197; Gülten Kazgan, *Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor?, Ne Götürüyor?, Nereye Gidiyor?*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1997; H. Tarık Şengül, *Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi*, Basılmamış Çalışma, 1999; Emre Kongar, *21.Yüzyılda Türkiye: 2000li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.

“Birinci evre, devlete karşı kapitalizm evresi olup, 18.yy’ın sonlarından itibaren başlamış... İkinci evre devlet denetimindeki kapitalizm evresi olup, 19.yy’ın sonlarından başlamış... Üçüncü evre ise, devletin yerine kapitalizm evresi olup 20.yy’ın sonlarından itibaren kendisini derinden hissettirmeye başlamıştır. Üçüncü evredeki ideolojinin hem felsefi arka planı hem de araçları o denli güçlüdür ki, bugün bu ideolojiye karşı çıkmak adeta çağ dışı olmayı peşinen kabul etmek anlamına gelmektedir. Artık kimse gelirler politikasına, sosyal yardım programlarına, güçlülere karşı zayıfların korunmasına ve bunun gibi eşitlikçi görüşlere rağbet etmemekte ve genelde herkes “malum güç haklıdır” deyişine inanmaktadır. Fırsatları değerlendirebilenler onlardan yararlanır; değerlendiremeyen ise kendi ortalama yeteneğinin karşılığını alır; çünkü, fertler optimize eder ve bu nedenle hükümet müdahaleleri ancak optimizasyondan sapmaya neden olur.”⁶

Aynı dönemde, küreselleşme ve mekan ilişkisini değerlendirirken, iletişim teknolojisindeki gelişmenin sağladığı olanakların, “yer”e özgü değerleri ön plana çıkarabileceğini belirten Tekeli⁷, bu yolda gereken adımların atılmaması durumunda sistemin dışında kalılabileceği uyarısını yapmaktadır. Aynı görüşte olanlardan Keyder’in⁸ sermaye-kentsel mekan ilişkisine vurgu yapan değerlendirmesine göre, ulusal kalkınmacılık döneminde, ancak ulusal ekonomik modeldeki konumlarıyla önem kazanan şehirler; küreselleşmeyle birlikte önem ve güce global sermayenin gereksinimlerine yanıt verdiği ölçüde kavuşabileceklerdir. Yeni teknolojilerin sağladığı olanaklarla, bu teknolojik altyapıya sahip kentler göreceli daha büyük bölgelere hizmet verebilecek duruma gelecek ve sermaye ile bütünleşmede ulusal devletlerin rolü azalırken, kentler ön plana çıkacaktır. Keyder ve Öncü⁹, İstanbul ve Dünya Kentleri adlı çalışmalarında, yeni dünya düzeninin bir parçası olmak isteyen kent yöneticilerinin kentlerine küresel sermayeyi çekebilmeye yönelik tavır almaları gerektiğini, İstanbul bağlamında jeopolitik özelliklerinin dünya kenti olabilmesinde gerekli, ancak yeterli olmadığını savunmaktadır. Oysa, Kongar’a göre, küreselleşme sürecinin sadece liberal ekonominin ve kapitalist düzenin rakipsiz egemenliği ve mükemmel

⁶ Kongar, *a.g.k.*, s. 413’den Albert, 1992.

⁷ İlhan Tekeli, *Modernite Aşılırken Siyaset*, Ankara: İmge Kitabevi, 1999.

⁸ Keyder, *Ulusal Kalkınmacılığın...*

⁹ Çağlar Keyder, Ayşe Öncü, *İstanbul and the World Concept of Cities*, İstanbul: Frederick Ebert Vakfı, 1993.

işleyişi olduğu biçimindeki görüşün kısırlığı, hatta yanlışlığı bir yana, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler açısından pek çok ekonomik sorunu da birlikte getirdiği açıktır.¹⁰

Küreselleşme üzerine tartışmaların sağlıklı bir temel üzerinde geliştiğini söylemenin olanaksızlığına değinen Şengül¹¹ bu sağlıksızlığın ardında yatan temel nedenin küreselleşme olgusunu kapitalist sermaye birikim süreçleriyle ilişkilendirip, bu çerçevede kazananları ve kaybedenleri olan bir siyasal süreç olarak kavramak yerine, teknolojik gelişmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmesi olduğunu belirtmektedir. Bir kez teknolojik gelişmenin sonucu olarak kavrandığında ise küreselleşme önünde durulamaz bir süreç olarak sunulmakta, bu yeni yapılanma ile en iyi nasıl eklemlenilebileceği temel kaygı haline gelmektedir.

Daha önce dünya savaşlarıyla değişen sınırlar ve yönetim biçimlerinin artık yeni dünya düzenine uyum ya da tepkiyle belirlendiği süreçte teknoloji devriminin haberleşmede yarattığı olağanüstü hızlanma ve alan genişlemesi ekonominin her kesiminde yeni olanaklar ve üretim biçimlerine, aynı zamanda da küreselleşmeye yol açarak serbest piyasa ekonomisi-serbest dış ticaret-serbest sermaye hareketlerinin gelişmiş, yarı gelişmiş, gelişmemiş ne kadar ülke varsa, hepsini kapsamak üzere yola çıkmaktadır.¹² Ülke sınırlarını sermaye için ortadan kaldıran, devletleri küçülterek şirketlerin egemenliğini kurmayı hedefleyen ve bürokratik her türden engeli yok etmeye çalışan bu yeni düzen mekanı da hedeflerinin uygulama alanı olarak görmektedir.

Yeni dünya düzenini radikal bir karşı duruş geliştirerek küresel sömürgecilik olarak niteleyen Güler, dünya düzeninin yakın geçmişini dönemler arasında belli bir düzeyde geçirgenlik olduğunu belirttiği üç döneme ayırmaktadır:

“İlk dönem 1870-1930 arasında kalan ve tarihe ‘klasik sömürgecilik’ adıyla geçen dilimden oluşur. Açık askeri işgallere dayanan klasik sömürgecilik tam anlamı ile İkinci Dünya Savaşı sonunda çökmüştür... İlk on beş yılı oluşum süresi olmak üzere, 1930-1970 yılları arasında yaşanan ikinci dönem ‘yeni sömürgecilik’ olarak adlandırılmıştır. Bu dönem Bretton Woods olarak bilinen sistemin¹³ 1971 yılında kurumsal yıkılışı başlangıç alınırsa, 1970li yıllarda

¹⁰ Kongar, *a.g.k.*

¹¹ Şengül, *a.g.m.*

¹² Kazgan, *a.g.k.*

¹³ Bretton Woods Para Sistemi doların altın/döviz standardına bağlı olduğu sistemdir. 1970li yılların başında, dünya pazarlarında para altın ve hammaddeler üzerinde büyük spekülasyonlar ile başlayan sarsıntı, Ağustos 1971’de doların altın/döviz standardına bağlı olmaktan çıkmasıyla

açık değişme sürecine girmiştir. Yeni dünya düzeni henüz kurulmamış olsa da temel özelliklerinin açıklığa kavuştuğu söylenebilir. Üçüncü dönemi temsil eden dünya düzeni küresel sömürgecilik adı alabilecek nitelikleri ile hızla belirginleşmektedir.”¹⁴

İkinci Dünya Savaşı yılları sonrasında ilk kurumsal yapılanma çalışmaları başlayan yeni dünya düzeni, o günün koşullarının belirleyiciliğinde;¹⁵ savaş sonrası üretim ve tüketim olanaklarının genişliğiyle, vahşi kapitalizmin sınırlandırılmasına koşut ön plana çıkmamış/çıkamamıştır. Serbest piyasa ekonomisinin 1930 krizi, yüksek oranlara ulaşan işsizlik, yoksulluk ve kötü yaşam koşulları ve o yıllarda merkezi planlı sosyalist ülkelerin ekonomide gösterdikleri ilerlemeler, kapitalizmin vahşileşmesinin önünde engel oluşturmuş; fordist üretim tekniğinin sağladığı olanakla, sermaye üretken yatırımlara yönlendirilmiştir. Böylece, süreç, 1970li yılların ortasında petrol şokuyla ortaya çıkan ekonomik krize kadar, Keynesci ekonomik gelişme üzerine kurgulanmış, ulus devlet- sosyal refah devleti çerçevesinde gelişmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında göreceli demokratik ilişkiler, gelişmekte olan ülkelerin Birleşmiş Milletlerde, öngörülenden fazla etkin olmaya başlamasıyla Kuzey-Güney görüşmeleri başlatılmış ve petrol krizini kendi olanaklarıyla aşamayan ülkelerin (Türkiye de dahil) büyük miktarlarda borçlanmaları, 1980 ve 90lar’ın dünya düzeninin önemli bir girdisini oluşturmuştur. “Yapısal uyum politikaları” adı altında gelişmekte olan ülkelere kabul ettirilen ekonomik paketlerle, gelişmiş ülkelerin akışkan kapitalinin daha fazla kar hedefini gerçekleştirmesinin önü açılmıştır ve bu süreç devam etmektedir. Dünya Bankası’nın 1997 Gelişme Raporları’na göre, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 2/3’ü ağır ve orta derecede dış borç sorununa çözüm bulmak adına borçlanmayı sürdürmektedir.

Gelinen noktada, demokratikleşme, yerelleşme, katılımcılık, bireysel özgürlük, dünya vatandaşlığı vb karşı durulamayacak yeni kavramlar, yeni düzenin olduğu gibi değil, gösterildiği gibi algılanmasının zeminini oluşturmaktadır. Yeni dünya düzeninde sermaye, tam rekabet görüntüsü altında, sınırları henüz tanımlanamayan bir tekelleşmeyi

çökmüştür.

¹⁴ Güler, *a.g.k.*, s.14.

¹⁵ Yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerin kapitalizmden farklı sistem arayışlarına girmiş olması ve klasik sömürgeciliğin uygulanabilir olmaktan çıkması, savaş sonrasında yeni gücü ABD’nin, planlar ve kalkınma programları ve bunların idaresini sağlayan yeni kurumlar üzerine kurulu farklı bir yaklaşımla gerçekleştirmiştir.

gizlemeye çalışmaktadır. Dünya çapında ve büyük şirketler arasında gerçekleştirilen birleşmeler (şirket evlilikleri), bilinçli olarak, birleşme öncesi markaları değiştirmeyerek “rekabet ortamı”nın sürdüğü izlenimini vermeyi sağlamaktadırlar.

30 Kasım-3 Aralık 1999 tarihlerinde, ABD’nin Seattle kentinde toplanan Dünya Ticaret Örgütü’nün (WTO),¹⁶ 3 yıl süren Millennium Round kapsamında yaptığı ilk “Doruk” toplantısı, hem yeni düzeni savunanlar hem de bu düzene karşı koymaya çalışanlar açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Toplantının gündemini, ülkelerarası ticareti zorlaştıran sınırları (sermaye için) tamamen kaldırmak; mal, hizmet, nakit para, hisse senedi, döviz altın vb görüntüsündeki finans kapital olarak kullanılan akışkan sermayenin, yerkürede istediği serbestlikte “dolanımı” ve “çökmesi”¹⁷ni engelleyen sınırlamaları kaldırmak oluşturmuştur. Yeni düzenin yasal dayanağını oluşturması beklenen, ancak OECD¹⁸ bünyesinde ele alınarak üzerinde uzlaşılamayan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)¹⁹ yerine konulmak üzere, Yatırımlar İçin Çok Taraflı Çerçeve (MFI)²⁰ bu toplantı ile Dünya Ticaret Örgütü bünyesine taşınmıştır. Aynı zamanda, Millennium Round’da tartışmaya açılan anlaşmaların içerikleri, yeni dünya düzeni ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. Tarımda serbestlik kapsamında devlet desteğinin kaldırılması; hükümet alımlarında, yerli ve yabancı sermaye ayırımına gidilmesinin denetlenmesi böylece tam rekabet koşullarına hükümet alımlarında da geçilmesi ve hizmetler sektöründe tam rekabet koşullarının oluşturularak, özel yatırıma kapalı olan bu sektörün de yabancı sermayeye açılması, üzerinde durulan önemli başlıklardır. Ancak, toplantı sırasında dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen karşı eylemlerin yoğunluğu istenen sonuçlara ulaşılmasını ve radikal kararların alınmasını engelleyen bir ortam oluşturmuştur. Devletlerin sorumluluk/görev alanının, sermayenin istemleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesi olarak yorumlayabileceğimiz bu düzeni pekiştirmek üzere, Temmuz

¹⁶ World Trade Organization

¹⁷ Yeni dünya düzeni ve küreselleşme üzerine oluşan yazın, haklı olarak, akışkan sermayenin “serbest dolanımı” üzerinde durmakta ancak, “çökme” yani mekan/yer boyutu ihmal edilmektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgilenme için David Harvey’in çalışmaları önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

¹⁸ Organization for Economic Cooperation and Development

¹⁹ Multilateral Agreement for Investments

²⁰ Multilateral Framework for Investments

1999’da kabul edilen Anayasa deęişikliği²¹ ve alınan karar ile ulusötesi şirketlerle anlaşmazlıklarda ulusal yargı yerine “Uluslararası Tahkim Kurulu’nun kararlarına uyulması” kuralı getirilmiştir.²²

Yeni dünya düzeni devletin üzerindeki ekonomik ve sosyal görevlerini piyasanın tam rekabetçi koşullarında üretilmek üzere özel sektöre devrederek küçülmesinin gerekliliği üzerinde durmakta, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi Bretton Woods²³ kurumlarının yapısal uyum programları ve kredilendirmeleriyle bu süreci hızlandırmaktadır.

Küresel sermayenin 2000li yıllar için tasarladığı düzen, dolaşım ve çökelme (mekan/yer bağlamında) serbestisini sağlamaya yönelik engelleri aşmak üzere, ekonomi boyutunu “yeni liberalizm, küreselleşme ve yerelleşme”; kültürel boyutunu “postmodernizm”; kentleşme ve mekan boyutunu ise bütüncül planlamadan uzaklaşarak “dönüşüm ve parçacı yaklaşımlar” ile yeniden kurgulamaktadır.

KENTSEL MEKAN VE DEğİŞİM: ÇANKAYA (ANKARA) ÖRNEğİ

“Bilindiği gibi yeni dünya düzeninin söylemi küreselleşmenin iki ayağı var: siyasal ve ekonomik. Ekonominin vahşi kapitalizme bırakıldığı bu düzen, “neo” ile makyajlanarak öne sürülmüş liberalizmden başka bir şey değildir aslında. Yeni dünya düzeninin siyasal ayağı, yeni demokrasi olarak isimlendirilen ve alt kimlikleri ve yerel güçleri ön plana çıkartan, ulus devletin zayıflatılması üzerine kurulu bir demokrasi. Böyle bir yapı, özellikle az gelişmiş ülkelerin hızlı kentleşme süreçlerinde büyük bir rant kaynağı oluşturan “imar”ın (planlamanın da gündemden düşürüldüğü bir dönemde) her türden suistimale açık hale gelmesine yol açmıştır. Yerelde oluşturulup, daha iyi

²¹ Bu değişiklikle, imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde Danıştay’ın ön inceleme yetkisi kaldırılmış böylece zararlı yatırımlara toplumsal muhalefetin önü kapanmıştır. Aynı zamanda, kamu hizmeti alanında ortaya çıkacak anlaşmazlıklarda Uluslararası Tahkim Kurulu’na gidilmesi karara bağlanmıştır.

²² Bergama’da siyanürle altın araması duyarlı sivil eylemler sonucu, ulusal yargı ile yasaklanan Eurogold şirketi, çalışmalarına yeniden başlamanın hukuki zeminini böylece oluşturmuştur.

²³ 1944 yılında, İkinci Dünya Savaşı’ndan büyük bir çöküntü ile çıkan Avrupa’nın yeniden inşasının yöntem ve finansmanına yönelik ABD’nin Bretton Woods (New Hampshire) kentinde yapılan toplantıda alınan kararlar doğrultusunda kurulan kurumların genel adıdır. 1947 ve 1948 yıllarında sırasıyla Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (o zamanki adıyla IBRD) kurulmuştur. Anlaşmaya göre, IMF ulus devletlere gerektiğinde kredi açacak; Dünya Bankası da özel girişimin desteklenmesine yönelik, merkez bankası, kalkınma Bankası vb ile özel sektörün gelişmesini destekleyecektir. Ülkemizde, bu bağlamda, 1950 yılında Sınai Kalkınma Bankası Amerikan destekli olarak kurulmuş ve Dünya Bankası kredilerinin özel sektöre teşvik olarak kullanılmasına aracılık etmiştir.

çalışması umut edilen demokrasi, dar çıkar çevrelerinin elinde tutsak kalmıştır. Planlamanın yanlışları, bina ölçeğindeki hatalarla (tasarım, inşaat kalitesi vd) birleşmiş ve Türkiye ölçeğinde sağlıklı kentsel çevreler ve bina stoku oluşturulmuştur” (kaynak bulunamadı).

Yukarıda ideolojik, ekonomik ve mekansal bileşenlerine değinilen “1980 sonrası süreç” kentsel alanların gelişmesi ve dönüşümünde önemli paradigma / yaklaşım değişikliklerine yol açmıştır. Yerel yönetimler ve imarla ilgili mevzuattaki değişiklikler dizisi orta ve uzun vadede kentsel mekanda yansımalarını göstermiş, etkileri günümüze uzayan sonuçlar üretmiştir. Bu kapsamda aşağıda analize tabi tutulan Çankaya İlçe Belediyesi’nin 1980 sonrasında geçirdiği değişimin ürettiği sonuçlar geleceğe yönelik benimsenmesi gereken tutumlara açılım sağlamasıyla önemlidir.

Çankaya İlçe Belediyesi 1980 sonrası Türkiye’de yerel yönetim sisteminin dönüştürülmesi kapsamında önerilen ve Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında 3030 Sayılı Kanun’un²⁴ 1984 yılında yürürlüğe girmesiyle kurulmuştur. Ankara Büyükşehir Belediyesine bağlı sekiz ilçe belediyesi içinde özel bir sosyo-ekonomik yapıya ve “yapılmış kentsel çevre”ye sahiptir. Ankara’nın başkentlik işleviyle ilgili kullanımlarının (TBMM, Cumhurbaşkanlığı Köşkü, bakanlıklar, elçilikler vb) Çankaya İlçesinde olması; bürokrasiye ve yüksek gelir gruplarına ait konut alanlarının, ticari, sosyal ve kültürel kullanımların da zaman içinde Çankaya’da gelişmesini sağlamıştır. Hızlı nüfus artışıyla birlikte yasal konut alanlarının etrafını saran gecekondu mahalleleri de (Yıldız, Dikmen, Çukurca, vd) ilçenin 1980 sonrası ıslah imar planları ile dönüşerek yoğunlaşmasında önemli etkisi olan oluşumlardır.

Nüfus yapısı incelendiğinde Çankaya’nın, Ankara’dan farklı ancak Türkiye ile paralel gelişme eğiliminde olduğu görülmektedir. 1985–1997 arasında Türkiye nüfusu toplam ve kentsel nüfus olarak artarken, yıllık artış hızları her ikisinde de önemli oranlarda düşmüştür. 1985–1990 arasında, Ankara ve Çankaya İlçesi’ndeki toplam yıllık nüfus artış hızı Türkiye geneline ait binde 21.95 ile karşılaştırıldığında, Ankara’nın (binde 21.5) Türkiye ortalamasına çok yakın olduğu; Çankaya İlçesi’nde ise nüfusun yıllık artış hızının 1985’den günümüze kadar geçen sürede

²⁴ Bu Kanun 9.7.1984 Gün ve 18453 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 15.7.1984 Gün ve 18459 Sayılı Resmi Gazete’de düzeltilmesi vardır.

Türkiye ve Ankara ortalamasının oldukça altında (binde 13.69), ancak Türkiye'ye paralel seyrettiği görülmektedir (bkz. tablo 2 ve grafik 1).

Tablo 1. Türkiye, Ankara ve Çankaya'da nüfus gelişimi (1985–1997)

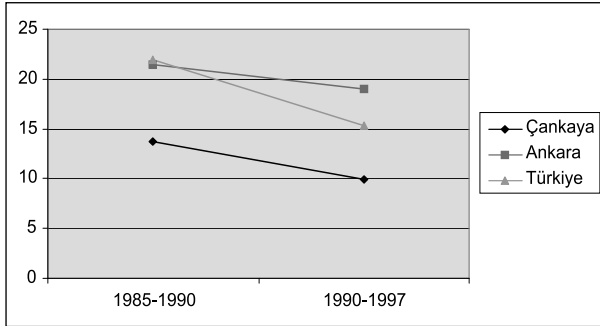
	Toplam Nüfus			Kent Nüfusları ve Toplam Nüfus İçindeki Oranları					
	1985	1990	62 865 574 ²⁵ 1997	1985		1990		1997	
				Nüfus	%	Nüfus	%	Nüfus	%
Türkiye	50 664 458	56 473 035		26 865 757	53.0	33 326 351	59.0	40 882 357	65.0
Ankara	2 909 946	3 236 626	3 693 390	2 512 036	86.3	2 836 719	87.6	3 294 220	89.2
Çankaya	667 351	714 330	765 354	665 128	99.7	712 304	99.7	759 167	99.2

Kaynak: DİE

Tablo 2. Yıllık nüfus artış hızları (%) (1985–1997)

	Toplam Nüfus'a Göre			Kent Nüfusu'na Göre		
	1985–1990	1990–1997	1985–1997	1985–1990	1990–1997	1985–1997
Türkiye	21.95	15.43	18.14	44.04	29.62	35.60
Ankara	21.50	19.03	20.06	24.60	21.59	22.84
Çankaya	13.69	9.90	11.48	13.80	9.14	11.08

Kaynak: DİE nüfus verilerinden ($r = \text{antilog}(\log(P_n/P_o)/n - 1)$ formülü ile hesaplanmıştır.

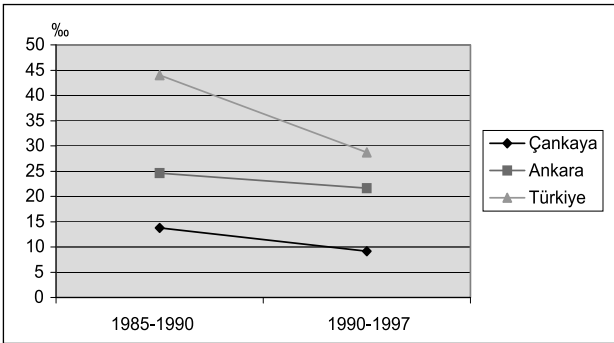
Grafik 1. Toplam nüfus yıllık artış hızları (1985-1997)

1990–1997 arasında ise Ankara, Türkiye ve Çankaya'ya oranla daha hızlı büyüyen bir nüfus gelişimi sergilemiştir.

Türkiye'de yıllık kentsel nüfus artış hızı, 1985–90 arasındaki binde 44.04'ten, 1990–97 arasında artış hızında yüzde 67'lik bir düşüş göstererek, binde 29.62'ye düşmüştür. Aynı dönemde, Ankara'da kentsel

²⁵ Nüfus tespit gününde Türkiye'de 62.865.574 nüfus sayılmıştır. Bu nüfusun 62.810.111'inin daimi ikametgahı Türkiye olarak belirlenmiştir. Türkiye'de sayılan nüfus ile ikamet eden nüfus arasındaki 55.463 sayılılık fark, ikametgahı yurtdışı olan nüfustan kaynaklanmaktadır (die.gov.tr).

nüfus artış hızı küçük bir düşme gösterirken; Çankaya İlçesi, Türkiye ile paralel bir gelişme içine girerek yıllık kentsel nüfus artış hızının yüzde 66 düşmesine sahne olmuştur. “Ankara ili sayımlar arası toplam yıllık nüfus artışı, 1950 ve 1955 yılları arasında en yüksek değer olan binde 62.59’dur. 1955–1990 yılları arasında artış hızında azalma olmuş ve 1975 ve 1980 yılları arasında en düşük değer olan binde 19.82 değerini almıştır” (DİE,1998a:11). Tablo 2’de görüldüğü gibi bu oran 1985–1990 arasında binde 21.5’e yükselmişse de 1990–1997 arasında 19.03’e gerilemiştir.

Grafik 2. Kentsel nüfus yıllık artış hızları (1985-1997)

Çankaya İlçesi 1997 Genel Nüfus Sayımı’na göre toplam 765 354 nüfusa sahiptir. Nüfusun 1990’da yüzde 99.7’si, 1997’de ise yüzde 99.2’si kentsel nüfustür. Kentsel nüfus oranı Ankara için 1990’da yüzde 87.6, 1997’de yüzde 89.2; Türkiye için 1990’da yüzde 59.01, 1997’de ise yüzde 65’tir. Kentsel nüfus artışı mücavir alan içinde yer alan Beytepe, Karataş, Yakupaptal köyleri ve çevresinde 1990–97 arasında gerçekleşen kentsel konut gelişmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu zaman aralığında, Çankaya İlçesine bağlı bucak ve köylerin nüfusu (kırsal nüfus) 1990’da 2026’dan, 1997’de 6187’ye çıkmıştır.

Tablo 3. 1990 Sonrası kentsel nüfus oranlarının değişimi

	Kentsel Nüfus Oranı (yüzde)		Kentsel Nüfus Oranın Yıllık Artış Hızı (binde)
	1990	1997	
Türkiye	59.01	65	13.93
Ankara	87.6	89.2	2.59
Çankaya	99.7	99.2	-0.72

Kaynak: DİE nüfus verilerinden ($r = \text{antilog}(\log(P_n/P_0)/n - 1)$ formülü ile hesaplanmıştır.

YÖNTEM / KENTSEL KULLANIMLAR / SINIFLANDIRMA VE ÇÖZÜMLEME

Bu makalede, Ankara Büyükşehir alanının büyük ölçüde üst ve orta-üst gelir gruplarına ev sahipliği eden ve yüksek rant potansiyeli ile yeni liberal politikalarından diğer ilçelerle kıyaslandığında daha belirgin olarak etkilenen ilçe belediyesi Çankaya, iki alt başlıkta çözümlemeye tabi tutulmaktadır:

1. kentsel alan kullanımını oluşturan bileşenlerin değişiminin veri tabanlı olarak mekan üzerinden incelenmesi,
2. 1985–1998 arasında kentleşmenin değişim dinamiklerinin ilk başlıktaki değişim üzerinden değerlendirilmesi.

Çalışmada kullanılan verilerin kaynağını Çankaya İlçe Belediyesi İmar Müdürlüğü Arşivinden elde edilen inşaat ruhsatları oluşturmakta ve 1985 yılından başlamaktadır. Türkiye verisi DİE²⁶ (Türkiye İstatistik Kurumu²⁷) tarafından yayınlanan veri tabanı kullanılarak elde edilmiştir.²⁸

DİE'nin Bina İnşaatı İstatistikleri, inşaata başlama iznini veren “yapı ruhsatı” ve inşaat bittiğinde kullanım iznini veren “yapı kullanma izin belgesi” olmak üzere iki kaynağa dayanmaktadır. Bu çalışmada, yapılaşma talebinin başlangıcını, böylece gelişme eğilimlerini göstermesi nedeniyle “yapı ruhsatları” temel veri olarak kullanılmıştır. Yapı ruhsatları, “kentsel fiziki mekan”ın bileşeni olan kentsel parseller üzerindeki yapılaşma koşullarını temsil etmeleriyle kentsel alan kullanımının anlamlı parçalarıdır. Bu bağlamda ruhsatlar, temsil ettikleri kentsel kullanım türü ve bu kullanımların zaman içindeki farklılaşmalarına ilişkin belge oluşturmaları ve yapı ruhsatının girişimci türüne yönelik de bilgi içermeleriyle “kentsel işlevlerin içeriği, mekansal dağılımı ve kenti yapılaştıran temel aktörlerin²⁹” değerlendirilmesine ve yirminci

²⁶ DİE, *Bina İnşaatı İstatistikleri 1998*, Ankara:DİE.

²⁷ Makalede kullanılan veriler, TÜİK'in Devlet İstatistik Enstitüsü adını kullandığı döneme ait olduğu için, metin içinde DİE olarak kullanılmaktadır.

²⁸ Türkiye analizi bu makale kapsamında sunulmamakta ancak değerlendirme ve karşılaştırma amaçlı kullanılmaktadır. Türkiye ve Ankara'ya ilişkin çözümleme için bkz. Kübra Cihangir Çamur, *Yeni Liberal Politikaların Kentsel Arazi Kullanım Yapısına Etkileri: Çankaya (Ankara) İlçesinde Yapılaşmanın Çözümlemesi, 1985-98*, *Basılmamış Doktora Tezi*, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Kent ve Çevre Bilimleri Programı, Tez Danışmanı: Can Hamamcı, Ankara, 2000.

²⁹ Susan Fainstain bu çalışmada ele alınan dönem olan 1980-2000 arasında kentin yeniden gelişiminde, dönüşümünde rol alan aktörleri “The City Builders: Property Development in New

yüzyılın sonlarıyla birlikte yirmibirinci yüzyıldaki gelişmelere ışık tutmaya uygun bir veri tabanı sunmaktadır.

Çalışmada veri analizinde önemli bir sorun alanını Çankaya Belediyesi ve DİE arasındaki veri detaylarındaki uyumsuzluk nedeniyle ortaya çıkan sınıflandırma konusu oluşturmuştur. Çankaya Belediyesine ait yapı ruhsatlarının dökümü yapıldığında ortaya çıkan ve önemli sayıya ulaşan karma kullanımların DİE tarafından kullanılmamış olması ve çalışmada da bu tür bir yaklaşımın benimsenmesi, karma kentsel kullanımların içeriklerini ve mekan tercihlerini ortaya çıkarma olasılığını ortadan kaldıracaktı. DİE'nin inşaat ruhsatları sınıflandırması sekiz ana başlık altında on yedi alt başlıktan oluşmakta ve ülkemizde yapılaşmış ve yapılaşacak olan kentsel karma kullanımları göstermemekteydi.

Bu durumda izlenebilecek iki yöntem,

1. DİE'nin verilerine uyararak, Çankaya İlçe verilerinin sunduğu ayrıntıyı dikkate almeyen bir analize yönelmek;
2. Türkiye ve kent ölçeğinde DİE'nin sınıflandırmasını, Çankaya İlçesi'nde ise, yapı ruhsatlarının içeriğine göre belirlenecek daha hassas bir sınıflandırmayı kullanmak ve bu ikili yapıyı fiziki planlamada ölçeklerarası kademelenmenin sunduğu ayrıntılandırma olanağı olarak kabul etmek

olmuştur. Çalışmada “kentsel çevrenin bileşenlerinin hassas analizi” hedeflenmiş ve ikinci yol benimsenmiştir. Buna uygun olarak, 1985³⁰- 1998 yılları arasındaki 14 yıllık dönemde Çankaya Belediyesince verilen toplam 8784 yapı ruhsatı, dokuz ana başlık altında altmış dokuz alt başlığa göre sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmaya esas olarak ruhsatlarda belirtilen kullanım türleri esas alınmış, farklı kullanım türlerinin mekansal açılımlarını yakalamaya yönelik alt başlıklar belirlenmiştir. DİE'nin sınıflamasına ek olarak “karma kullanımlar” ayrı bir sınıf olarak ele alınmıştır. Kentsel alan kullanımının analizine yönelik sınıflandırma aşağıda tablo 4’de verilmektedir.

York and London, 1980–2000” başlıklı kitabında derinlemesine analize tabi tutmakta ve ekonomik yeniden yapılanma, politika/politikacılar, kentsel dönüşüm konularına vurgu yapmaktadır. Genel saptamalardan kaçınarak, 21. yüzyılın başında kentsel alanda etkili olacak özel ve farklı konuların gündemde olacağını, gayrimenkul sektöründe yeni değerlendirmelere gereksinim duyulacağı, klasik yaklaşımların yerini “taşınmaz” öncülüğünde bir yeniden yapılanmanın (dönüşüm) alacağını muhtulamaktadır.

³⁰ Çankaya İlçe Belediyesi'nin kuruluş yılı olan 1984 yılına ait ruhsatlar tam yılı kapsamadığı ve düzenli olmadığı için değerlendirilmeye alınmamıştır.

Tablo 4. Kentsel alan kullanım türleri çözümlemesi sınıflaması

<p>1. KONUTLAR - KK 1.1. Konut 1.2. Lojman</p> <p>2. TİCARİ KULLANIMLAR - TYK 2.1. Ticaret (içeriği belirsiz) 2.2. Sinema/Tiyatro 2.3. Otel/Motel/Hostel 2.4. Lokanta/Kafeterya/Kantin 2.5. Finansman/Banka/Sigorta 2.6. Otopark 2.7. Depo 2.8. Akaryakıt ve Servis İstasyonu 2.9. Terminal/Ulaşım Hizmetleri 2.10. İş merkezi 2.11. Teşhir/Satış Galerisi(oto,vb) 2.12. Gazino/Gece Klübü 2.13. Tanzim Satış Binası</p> <p>3. KARMA KULLANIMLAR – KKK 3.1. Konut+Ticaret 3.2. Banka+Büro+Ticaret 3.3. Otel+İş Merkezi 3.4. Gazino+Ticaret 3.5. Akaryakıt İstasyonu+Alışveriş Merkezi 3.6. Sosyal Tesis+Ticaret 3.7.Lokanta/Oyun Salonu/Düğün Salonu vb.+Konut 3.8. Depolama+Ticaret 3.9. Lokal+Ticaret 3.10. Poliklinik+Konut+Ticaret 3.11. Yurt+Spor+Ticaret 3.12. Cami+Konut+Ticaret 3.13.Rekreasyon(Spor+Çocuk Parkı)+Ticaret 3.14. Kreş+Spor Salonu 3.15. Kreş+Lojman 3.16. Orta Eğitim+Lojman 3.17. Karakol+Lojman 3.18. Kültür Merkezi+Dini Tesis 3.19. Cami+Yurt</p> <p>4. SANAYİ KULLANIMLARI - SKK 4.1. Fabrika 4.2. İmalathane</p>	<p>5. İDARİ KULLANIMLAR - IKK 5.1. Resmi Kurum (içeriği belirsiz) 5.2. Genel Müdürlük Tesisi 5.3. Hizmet Binası 5.4. İletişim Hizmetleri (PTT, TELEKOM vd.) 5.5. Bakanlık 5.6. Parti Genel Merkezi 5.7. Elçilik ve İlgili Kullanımları</p> <p>6. SOSYAL VE SAĞLIK K. – SDKK 6.1. SAĞLIK KULLANIMLARI 6.1.1. Hastane 6.1.2. Sağlık Ocağı 6.1.3. Rehabilitasyon Merkezi 6.1.4. Dispanser 6.1.5. Halk Sağlığı Laboratuvarı 6.2. SOSYAL KULLANIMLAR 6.2.1. Mesleki Eğitim ve Dinlenme Merkezi 6.2.2. Öğrenci Yurdu 6.2.3. Lokal 6.2.4. Kiraathane 6.2.5. Sosyal Tesis/Misafirhane 6.2.6. Orduevi 6.2.7. Ticaret Odası Sarayı 6.2.8. Hamam</p> <p>7. DİNİ KULLANIMLAR - DKK 7.1. Cami 7.2. Mescit</p> <p>8. EĞİTİM KÜLTÜR - EKK 8.1. EĞİTİM ve İLGİLİ KULLANIMLAR 8.1.1. Temel/Orta Öğretim 8.1.2. Anaokulu/Kreş 8.1.3. Zihinsel Engelliler Okulu 8.1.4. Üniversite/Akademi/Yüksek Okul 8.1.5. Kütüphane/Dokümantasyon Merkezi 8.1.6. Bilgi İşlem Merkezi 8.2. KÜLTÜR ve İLGİLİ KULLANIMLAR 8.2.1. Kültür ve Sanat Merkezi 8.2.2. Sanat Galerisi</p> <p>9. SPOR KULLANIMLARI - SPKK 9.1. Spor Tesisi 9.2. Yüzme Havuzu ve Diğer Tesisler 9.3. Rekreasyon Tesisleri</p>
---	--

Çankaya’da kentsel yapılaşmanın analizi³¹ ilçenin belediye olmasından sonraki üç yerel seçim dönemini kapsamakta ve

1. 1985-1988

³¹ Çankaya İlçe Belediyesinde gelişme ve değişimler “mahalle” temelinde ele alınmıştır. Belediye Arşivi’nde yapılan çalışma ile 100 mahalleye ait sınırlar bir araya getirilerek mahalle sınırları haritası elde edilmiştir. Böylece, veri analiziyle elde edilecek sonuçların mekansal olarak mahalle ölçeğine indirilmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda oluşturulan mekansal haritalar için bkz. Çamur, Yeni Liberal Politikaların...

2. 1989-1993

3. 1994-1998

olmak üzere üç dönemden oluşmaktadır. Birinci dönem 1984 yılından 26 Mart 1989'a kadar Büyükşehir'de Mehmet Altınsoy ve Çankaya İlçesi'nde Erdoğan Yavuzlar'ın başkanlık yaptıkları dönemdir. Bu dönemin en belirgin özelliği, Anavatan Partisi'nin merkezi ve yerel yönetim seçimlerini kazanmış olmasıdır. İkinci dönem ise sosyal demokratların Türkiye genelinde, yerel yönetimlerde seçimleri kazandığı dönemdir. Ankara Büyükşehir'de Murat Karayalçın,³² Çankaya İlçesi'nde ise Doğan Taşdelen Sosyal Demokrat Halkçı Parti'den belediye başkanı olmuşlardır. Bu dönem, merkezi yönetimin Anavatan Partisi'nden Doğru Yol Partisi'ne geçtiği dönemdir.³³ Analizin üçüncü dönemini oluşturan 1994–1998 yılları hem yerelde hem de ülkenin merkezi yönetiminde istikrarsızlıkların, krizlerin, merkez-yerel çelişkilerinin arttığı bir dönemi simgelemektedir. Büyükşehir Belediyesinde Refah Partisinden Melih Gökçek, Çankaya İlçe Belediyesinde ise Cumhuriyet Halk Partisinden³⁴ Doğan Taşdelen bulunmaktadır.

Kentsel alan kullanımının nüfus ve fiziksel yapı verileriyle uyumlu ve ekonomik dengeleri gözetken gelişimi kent planlamanın en önde gelen hedeflerindedir. Ancak, kentsel planlar çoğu zaman kentsel gelişme ve değişmelerin hızına ayak uydurmakta güçlük çekmiştir. Kimi zaman da, uzun vadeli köklü çözümlerin, kısa vadeli popülist çözümlere feda edildiği olmuştur. Çankaya'da 1985–1998 arasındaki on beş yılda ortaya çıkan mekan farklı ideolojilere sahip yerel yönetimler tarafından planlanmış ve yönlendirilmiştir. Yapılan analizler, yereldeki iyimser çabalara karşın, dünyada ve ülkede baskın yeni liberal içerikle biçimlenmiş projelerle üretilen kentsel mekanın yaşanabilir çevreler üretmekten uzak kaldığını gösteren sonuçlar vermektedir.

Çalışma kapsamında Çankaya Belediyesinde mahallelere göre (toplam ve dönemsel) aşağıdaki analizler yapılmıştır:

- Yapı sayısı ve inşaat alanı dağılımı
- Yapıların kullanım sınıflarına dağılımı
- Girişim türlerine dağılım (kamu, özel, kooperatif)

³² Murat Karayalçın 20 Ekim 1991'de yapılan erken genel milletvekili seçimlerinde milletvekili olmak üzere Belediye Başkanlığına bırakmıştır. Bu dönem Karayalçın tarafından başlatılan projelerin sürdürülmesi nedeniyle Karayalçın dönemi olarak anılmaktadır.

³³ Bu konudaki gelişmelerin ayrıntıları için bkz. Çamur, Yeni Liberal Politikaların...

³⁴ CHP'nin 9 Eylül 1992'de açılmasından sonra, 18 Şubat 1995'te SHP-CHP birleşti ve CHP olarak devam edildi.

- Yapı sahipliğine dağılım (kentsel aktörler: kamu, özel, vakıf, dernek, vd)
- Belediye yatırımlarının türü ve mekansal dağılımı

KENTSEL YAPILAŞMA / KULLANIM TÜRLERİNİN DEĞİŞİMİ DÖNÜŞÜMÜ

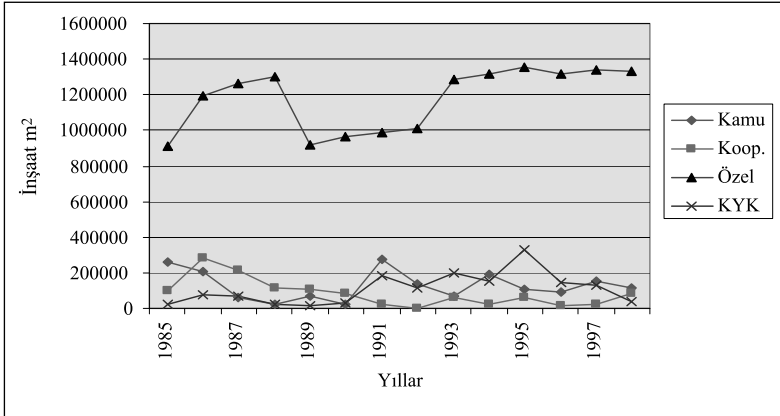
Çankaya İlçe Belediyesi'nin 1984 yılında kuruluşundan sonra gerçekleşen yapılaşmaya ilişkin değişim ve dönüşümleri, 1985³⁵-1998 yılları arasındaki on dört yıla ait yapılaşma ruhsatları yıllık, dönemsel ve toplam olmak üzere incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çankaya İlçe Belediyesi'nin 1985–1997 yılları arasındaki nüfus artışı 12 yılda 94039 kişidir. Kentleşmeye ilişkin değerlendirmelerde, yapılaşma, gereksinim ve standartlar arasında karşılaştırmalar yapabilmek için on dört yıllık nüfus, yıllık nüfus artış hızı oranlarıyla hesaplanmış ve 1985–1998 yılları arasındaki nüfus artışı 110029 kişi, oniki yılın ortalama artışı ile yapılan hesap ile 109712 rakamı bulunmaktadır. Böylece, on dört yıllık nüfus artışının 110000 kişi olarak alınmasının ve değerlendirmelerde kullanılmasının yanlış olmayacağı ortaya çıkmaktadır.

Çankaya Belediyesi sınırları içinde 1985–1998 yılları arasında on dört yılda toplam 8784 adet yapı ruhsatı alınmıştır. Yıllık ortalama 627 ruhsatın alındığı Çankaya'da, bu ruhsatlar ile yapılaşma izni verilen toplam inşaat alanı ise 21 milyon 047 bin 435 metrekaredir. Ancak, aşağıda tablo 5 ve grafik 3'te de görüldüğü gibi Çankaya'da yapılaşma talebi yıllara göre istikrarlı bir dağılıma sahip değildir.

³⁵ 1984 yılına ait ruhsatlar eksik olduğu için değerlendirmeye alınamamıştır.

Tablo 5. Çankaya Belediyesi yapı ruhsatı sayıları ve toplam inşaat alanları (1985-98)

Yıllar	Yıllık Yapı Ruhsatı Sayısı ve Toplam İçindeki Yüzdesi		Yıllık Toplam İnşaat Alanı (m ²) ve Toplam İçindeki Yüzdesi		Ortalama Ruhsat m ²
	Sayı	%	Alan (m ²)	%	
1985	535	% 6.1	1 289 487	6,1	2410
1986	679	% 7.7	1 762 005	8,4	2595
1987	748	% 8.5	1 653 455	7,9	2211
1988	595	% 6.8	1 468 136	7,0	2467
1989	493	% 5.6	1 110 673	5,3	2253
1990	537	% 6.1	1 104 959	5,2	2057
1991	561	% 6.4	1 469 409	7,0	2619
1992	577	% 6.6	1 258 941	6,0	2181
1993	703	% 8.0	1 608 666	7,6	2288
1994	754	% 8.6	1 684 813	8,0	2235
1995	788	% 9.0	1 848 151	8,8	2345
1996	674	% 7.7	1 569 616	7,5	2329
1997	607	% 6.9	1 648 022	7,8	2715
1998	533	% 6.0	1 571 102	7,5	2948
Toplam	8784	% 100	21 047 435	100	-
Ortalama	627	% 7.1	1503388	7,1	2396

Grafik 3. Çankaya Belediyesi yıllık toplam inşaat alanları ve yapı ruhsatı sayıları (1985-1998)

14 yıllık süreçte, 1987, 1993, 1994 ve 1995 yılları kentsel yapılaşma talebinin, ortalamanın üstüne çıktığı yıllar olarak dikkati çekmektedir. İnşaat sektörünün makro ekonomik ve politik kararlara/gelişmelere duyarlılığı bu artış-azalışların ortaya çıkmasında en önemli etkindir. Bu ilişkinin yanı sıra, planlama bürokrasisinin farklı yaklaşımlarının

da değişimde etkili olduğu ankaya Belediyesi'nde yetkililerle yapılan görüşmelerde belirtilmiştir.³⁶

1985-1998 yılları arasında ankaya İlçesi'nde genel yapılaşma eğilimleri şöyledir:

- Yıllık ortalama 627 yapı ruhsatının alındığı ankaya İlçesi'nde, 14 yılda 8724 adet ruhsat alınmış ve toplam 21 milyon m² inşaat alanı üretilmiştir.
- 1985-88 ve 1993-96 yıllarında ortalamanın üzerinde olan yapılaşma eğilimi 1989-92 yılları arasında ortalamanın altında gerçekleşmiştir. Bu aralıktaki genel gerileme Türkiye ve Ankara'daki yapılaşma eğilimleri ile örtüşmekle birlikte, bu düşüşte Ankara'da planlamayı yönlendiren bürokratik yapının etkisi de önemlidir.
- 1997 ve 1998 yıllarında yapılaşma ruhsatı sayısı belirgin olarak düşerken, inşaat alanının artması, büyük ölçekli yapılaşma eğilimlerinin (hipermarketler, showromlar, kongre/toplantı merkezleri, iş merkezleri, kondominyumlar, tekno-parklar vb) artmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum kentsel alanda faaliyette bulunan aktörlerin ölçeğinin büyüdüğünü ve yüksek gelir gruplarına yönelik üretim arzının arttığını da işaret etmektedir.

KENTSEL YAPILAŞMANIN KULLANIM TÜRLERİNE DAĞILIMI

Kentsel yapılaşmada mekansal tercihlerin ortaya konulabilmesi için yukarıda daha önce sunulan tablo 4 ile verilen 9 başlık 69 farklı kullanım türüne göre düzenlenmiştir. Üst başlıkları konutlar, ticari kullanımlar, sanayi kullanımları, idari kullanımlar, sosyal ve sağlık kullanımları, dini kullanımlar, eğitim kültür kullanımları, spor kullanımları ve karma kullanımlar oluşturmaktadır. ankaya'da yapılaşma ruhsatlarının kullanım türü sınıflaması yapılırken karma kullanım içeren ruhsatların nasıl sınıflanabileceğinin hem bir sorun hem de olanak alanı oluşturduğu daha önce belirtilmişti. 'Karma kullanımlar' üst başlığı altında yeni bir sınıflama yapılarak mekansal alt açılımlar saptanmış ve 19 alt kullanım türü saptanmıştır. Aşağıdaki tabloda kentsel kullanım türlerine dağılımın yapı ruhsatı sayısı, inşaat alanı ve bunların oranları ile verilmektedir.

³⁶ Bu türden bir etkiye verilebilecek en belirgin örneğın Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde Murat Karayalçın döneminde İmar Dairesi Başkanlığı yapan Prof. Dr. Raci Bademli'nin, 1989-1993 yıllarında yürütölen Ankara Nazım Plan alışmaları sürecinde parçacı gelişmeleri önlemek amacıyla, uyguladığı mevzii plan denetimleri olduğu belirtilmiştir.

Tablo 6. Yapı ruhsatlarının kullanım türlerine dağılımı (1985-98)

Kentsel Kullanım Türü	Toplam Sayı	%	Toplam m ²	%
1. KK	4 504	51,3	10 241 131	48,7
2. TYK	419	4,8	1 797 065	8,5
3. KKK	3 631	41,3	7 291 681	34,6
4. SKK	10	0,1	45 222	0,2
5. İKK	70	0,8	947 789	4,5
6. SDKK	43	0,5	200 322	1,0
7. DKK	10	0,1	7 012	0,0
8. EKK	57	0,6	346 345	1,6
9. SPKK	14	0,2	110 500	0,5
Bilinmeyen	26	0,3	60 368	0,3
Toplam Yapı Ruhsatı Sayısı ve m ²	8 784	100	21 047 435	100

Ruhsatlar ile elde edilen bağımsız birim konut sayısı toplam 101557 ve bağımsız ticari birim sayısı 14 531'dir.³⁷ Konut ve ticaret içerikli toplam 116088 bağımsız birimin %12.52'sini ticari amaçlı yapılaşma istemi oluşturmaktadır. Bu oran toplam inşaat alanı (21 047 435 m²) içinde 2 635 138 m²'ye denk düşmektedir.

14 yıl içinde üretilen toplam inşaat alanı ile, artan nüfus oranlandığında kişi başına 191 m² yapı alanı üretildiği ortaya çıkmaktadır. Yine kişi başına 0.92 birim konut ve 0.13 birim ticari yapı üretilmek üzere ruhsat alınmıştır. Ticari alan üretimi nüfus artışı ile değerlendirildiğinde Çankaya'da 24 m²/kişi, Ankara kent bütününde ise 3m²/kişi ticaret alanının, Çankaya Belediye sınırları içinde üretildiği, mekana katıldığı ortaya çıkmaktadır. Ticari yapılaşmaya ilişkin talebin kent bütünü tarafından kullanılan merkezi iş alanlarının büyük bölümünün Çankaya sınırları içinde yer aldığı için yüksek olduğu düşünülse dahi, planlı gelişmenin hedefi olan ve kentsel kullanımların nüfusla dengeli dağılımı ilkesiyle çelişen bir ticari alan yoğunlaşmasının Çankaya'da ortaya çıktığı görülmektedir.

İlçe'de 1985-98 yılları arasını kapsayan yapılaşmanın, alan kullanım türlerine dağılımının verildiği tablo 6 değerlendirildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

³⁷ Bu toplam sayılara konut ve ticari kullanım dışındaki sağlık, eğitim, cami vb kullanımların sayısı dahil değildir.

- 1985-98 yılları arasında alınan 8784 yapı ruhsatı ile üretilen toplam 21 milyon 047 bin 435 metrekare inşaat alanının %48'i konut; %34.6'sı karma kullanımlar; %8.5'i ticaret; %4.5'i idari; %1'i sosyal ve kültürel; %1.6'sı eğitim; %0.5'i spor amaçlı yapılaşmaya yönelik üretilmiştir. Bu durum, Çankaya'da kentsel yapılaşmanın %91.8 oranıyla konut, ticaret ve bir bileşeni ticaret olan karma kullanımlarla oluşturulduğunu göstermektedir. Ankara'nın başkentlik işleviyle ilgili olarak %4.5 oranına ulaşan idari kullanımlar dışında; sosyal donatı kapsamında değerlendirilebileceğimiz ve kentsel yaşam kalitesinin oluşmasında en önemli girdileri oluşturan sosyal, kültürel ve eğitim amaçlı yapılaşmanın sadece %3.1 oranında gerçekleşmiş olması üzerinde düşünülmesi gereken bir sorundur.
- Kullanımlara ilişkin yapı ruhsatı sayısı ve inşaat alanının toplam içindeki oranları aşağıdaki sonuçları göstermektedir:
 - o Ticari kullanımla ilgili ruhsat sayısının toplam içindeki oranı %4.8 iken inşaat alanı için bu değer %8.5'tir. Ticaretin büyük ölçekli yapılaştığının göstergesi olan bu farkın büyüklüğü, sermayenin tercihlerinin kenti talepleri doğrultusunda biçimlendirdiğini ortaya koyması açısından ilginçtir³⁸ (burada ortaya çıkan eğilim yerel yönetimlerce dikkate alınmayacak ve 2000li yıllarda da artarak ve plansız bir şekilde sürerek Ankara'yı, Türkiye'nin ve dünyanın en yüksek sayı ve m²li alışveriş merkezlerine sahip kenti durumuna getirecektir).
 - o İdari kullanımlara ait %0.8 ruhsat sayısı ve %4.5 inşaat alanı oranları, Ankara'nın başkentlik işlevinin, Çankaya'da az sayıda proje ile 'yüksek emsalli yapılaşmaya' yol açtığını göstermektedir. 1980 sonrasında Eskişehir Yolu üzerinde gerçekleştirilen büyük ölçekli projeler, özellikle yeni liberalizmin Türkiye'deki savunucularınca³⁹ devletin büyütüldüğü

³⁸ Ankara'yı seçen yabancı sermaye yatırımlarının tüketim hizmetleri üzerine yoğunlaşmaları da bu yapıyı beslemektedir.

³⁹ Kazım Berzeg, *Liberalizm ve Türkiye*, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 1996. Taha Akyol'un Milliyet Gazetesinde yayınladığı muhafazakar-liberal çizgideki yazıları. Besim Tibuk ülkemizde liberal ekonominin önde gelen savunucularındandır. Liberal Demokrat Parti Eski Başkanıdır. Emperyalizmin çok iyi bir şey olduğunu söylemesi ve ekonominin spekülörler sayesinde döndüğünü ileri sürmesi, insanoglunun gelişimine en büyük katkısı müteşebbislerin yaptığını savunması ve sonuna kadar liberalizm ve özgürlüklerden yana olmasıyla tanınmaktadır.

gerekçesiyle eleştirilmektedir. Planlama açısından eleştirilmesi gereken boyut ise bu türden büyük ölçekli yatırımların kente etkilerinin, özellikle ulaşım ve altyapıyla ilgili erişim sorunların, iş-konut ilişkileri kurulmayarak, planlama göz ardı edilerek çözüm alanı dışına itilmiş olmalarıdır.

- o 1980 sonrasında eğitimde özel sektörün desteklenmesinin bir sonucu olarak artan özel ilköğretim, özel lise ve vakıf üniversitelerin büyük ölçekli girişimleri⁴⁰ de eğitim kullanımlarına ait %0.6 ve %1.6 arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır.
- Karma kullanımların giderek artan oranda kentsel yapılaşmada yer almaya başlaması, yeni liberalizm ve postmodernizmin kapsamlı plan ve “bölgeleme” karşıtı taleplerinin, mekanda artan oranda uygulama/yayıma olanağı bulduğunu işaret etmektedir. “Esneklik” ve “mixed use” üst başlıkları altında desteklenen karma kullanımlar, kentsel fonksiyonların birbiriyle çelişerek iç içe geçmesine neden olmaktadır. Ana caddelerin yanı sıra ara sokakların ticari amaçlı kullanımlara açılması, büyük alışveriş merkezlerinin kent içinde yapılmasına izin verilmesi kentin ana merkezlerini zayıflatan, merkezi kentin ortak yaşam alanı olmaktan uzaklaştıran, sosyal farklılıkları ve gelir dağılımındaki kutuplaşmayı kentsel mekan oluşumuyla da teşvik eden derinleştirilen bir süreç etkinleşmektedir. Böylece, ortak kullanımlar-kamusal alan ve planlama arasındaki sıkı ilişki önemli ölçüde yıpranmakta, “kar maksimizasyonu hedefli mekansal gelişmeler” kentsel bütünleşmeyi ve mekanın sunduğu olanaklara eşit erişimi olumsuz etkileyen bir sonuç oluşturmaktadır.

1980 sonrası gelişmeler bir bütün olarak değerlendirilirken ortaya çıkan sonuçlar, dönemlere göre aşağıda yapılan ayırmada kendisini daha açık göstermektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, üç seçim dönemine göre yapılan çözümlenme, kentsel mekanın oluşumunda yerel yönetimdeki siyasal görüş farklılıklarının kentsel yaşam kalitesiyle ilgili belirgin farklılaşmalara yol açmadığını göstermektedir. Çözümlenme alanının kentsel rantların yüksek olduğu bir kent parçasını içermesiyle daha açık ortaya çıkan sonuç, kamu yararından çok kar ve tüketim hedefli bir yapılaşmanın yerel yönetimlerce tercih, hatta teşvik edildiğidir. Basın ideolojisi olan yeni liberalizm ve yeni liberal ekonomik politikaların

⁴⁰ Yapı sahipliğine ilişkin bölümde ayrıntılarıyla incelenmektedir.

yerel yönetimleri sağ-sol ayrımı olmaksızın söylemde ve uygulamada aynılaşmaya ittiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Dönemler temelindeki değerlendirme, toplam içindeki payları itibarı ile yapıldığında (bkz. tablo 7), en yüksek büyümeyi yine karma kullanımlar ve ticaret gerçekleştirmektedir. İlk dönemin %2.7'lik oranı üçüncü dönemde %3.5'e yükselmektedir. Ticaret ve ticaret bileşimli karma kullanımların 1985 ile 1998 arasında sergiledikleri artış oranları üretimden uzaklaşan sermayenin, kentsel alanda yöneldiği yeri göstermektedir. Ticari amaçlı yapılaşma 14 yıllık gelişmesinin %25.5'ini ilk dönemde, %42'lik gelişimini ise son dönemde gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde toplam inşaat alanında ilk dönem payı % 31.8 iken, son dönemde %40.6'ya çıkmıştır. Karma kullanımlar ise, sırasıyla %8.2, %11.9 ve %14.5 oranlarıyla hızlı bir artış eğilimi göstermektedir.

Tablo 7. Kentsel yapılaşma / dönemlere göre kullanım türlerine dağılım

	Kentsel Kul.Türü	1985-1988	%	1989-1993	%	1994-1998	%	Toplam
Toplam Sayı	KK (Konut)	1439	31,9	1349	30,0	1716	38,1	4504
Top. İnş. m ²		3392847	33,1	3049721	29,8	3798563	37,1	10241131
Toplam Sayı	TYK (Ticaret)	107	25,5	136	32,5	176	42,0	419
Top. İnş. m ²		571176	31,8	495434	27,6	730455	40,6	1797065
Toplam Sayı	KKK (Karma Kul.)	961	26,5	1309	36,1	1361	37,5	3631
Top. İnş. m ²		1730174	23,7	2509251	34,4	3052256	41,9	7291681
Toplam Sayı	IKK (İdari)	22	31,4	21	30,0	27	38,6	70
Top. İnş. m ²		357027	37,7	195426	20,6	395336	41,7	947789
Toplam Sayı	SKK (Sanayi)	1	10,0	5	50,0	4	40,0	10
Top. İnş. m ²		4029	8,9	28361	62,7	12832	28,4	45222

Toplam Sayı	SDKK (Sosy. Sağ.)	7	16,3	14	32,6	22	51,2	43
Top. İnş. m ²		23267	11,6	70534	35,2	106521	53,2	200322
Toplam Sayı	DKK (Dini)	1	10,0	3	30,0	6	60,0	10
Top. İnş. m ²		312	4,4	3568	50,9	3132	44,7	7012
Toplam Sayı	EKK (Eğitim-Kült.)	8	14,0	20	35,1	29	50,9	57
Top. İnş. m ²		53925	15,6	174720	50,4	117700	34,0	346345
Toplam Sayı	SPKK (Spor)	2	14,3	2	14,3	10	71,4	14
Top. İnş. m ²		18134	16,4	4698	4,3	87668	79,3	110500
Toplam Sayı	Bilinmeyen	9	34,6	12	46,2	5	19,2	26
Top. İnş. m ²		22192	36,8	20935	34,7	17241	28,6	60368
Toplam Sayı	Toplam	2557	29,1	2871	32,7	3356	38,2	8784
Top. İnş. m ²		6173083	29,3	6552648	31,1	8321704	39,5	21047435

KENTSEL YAPILAŞMANIN GİRİŞİM TÜRLERİNE DAĞILIMI

Çankaya’da yapılaşmanın 1985-1998 yılları arasında girişim türlerine göre dağılımı 14 yıllık toplam ve dönemlere göre yapı ruhsatı sayıları ve inşaat alanları ile incelenmiştir. Girişim türleri:

1. kamu girişimi
2. kooperatif girişimi
3. özel sektör
4. kamu yararına kurum ve kuruluşlar

olmak üzere dört başlık altında incelenmiştir. Kamu yararına kurum ve kuruluşlar kapsamında, kar amacı gütmeyen vakıf, dernek, birlik, oda, vb kuruluşlar yer almaktadır.

Bu gruptaki inceleme, yapı sektöründe özel girişimin mutlak üstünlüğünü gösterirken; tüm girişim türleri açısından geçerli olan sayı ve inşaat alanı oranları arasındaki açıklık, girişim ölçeklerine ilişkin ipuçları vermektedir. Özel sektörün yapı ruhsatı sayısında %92.7 olan payı; inşaat alanında %78.4'e düşmektedir. Bu durum özel sektörün genel yapısının küçük ölçekli girişimcilere ve küçük ölçekli girişimlere dayalı olduğunu göstermektedir. Öte yandan, kamunun, kooperatiflerin ve kamu yararına kurum ve kuruluşların aldığı ruhsat sayısı ile inşaat alanı ilişkileri özel sektördekinin tersine bir yapı sergilemektedir. Bunlar %2.7'lik ruhsat sayısı oranı ile toplam yapılaşma talebinin %7.2'sini oluşturmaktadır. Vakıf ve derneklerin büyük çoğunluğunu oluşturdukları bu girişim türünün yeni dönemin olanaklarından ve kentsel rantlardan pay alma çabasında olduklarını düşünmek yanlış olmayacaktır. Küreselleşmenin yerele, küçük grup ve cemaatlere vurgusuyla beslenen bu girişimcilerin büyük bölümünün 1990 sonrasında ortaya çıkmış olması da kendiliğinden gelişmenin ötesinde sosyal ve ekonomik boyutu olan bir gelişmedir ve mekana da yansımıştır.

Tablo 8. Yapı ruhsatı sayı ve inşaat alanlarına göre kentsel yapılaşmanın girişim türlerine dağılımı: 1985-1998

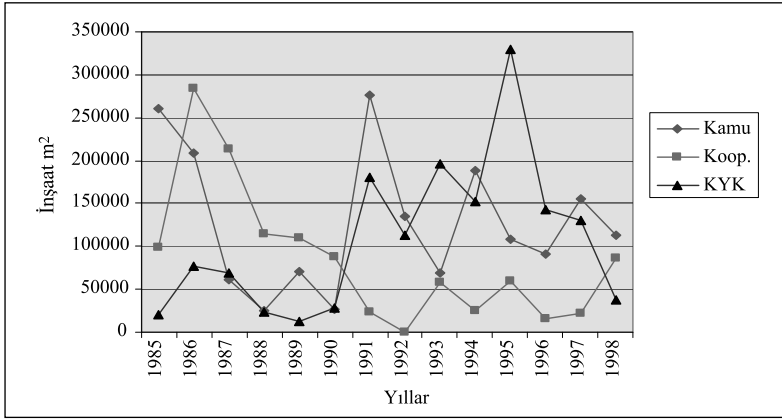
1985-98	Kamu	%	Koop.	%	Özel	%	KYK	%	Bilinmeyen	%	Toplam
Yapı Ruh.Say.	220	2,5	217	2,5	8144	92,7	202	2,3	1	0,0	8784
İnşaat m ²	1790266	8,5	1199606	5,7	16502897	78,4	1511521	7,2	43145	0,2	21047435

Yapı ruhsatı inşaat alanlarına ve sayılarına göre kentsel yapılaşmanın girişim türlerine dağılımının yıllara göre verildiği tablo 8, 9 ve grafik 4 incelendiğinde, 1989-93 yıllarında özel sektöre ait yapılaşma talebinde keskin bir düşüş ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemin ortalarında ise kamunun ve kamu yararına kurum ve kuruluşların yapılaşma talebinde artış gerçekleşmiştir. Yapı ruhsatı sayılarında da yaklaşık bir eğilimin sergilendiği bu dönem, ülke genelinde 1980li yılların sonlarında ortaya çıkan genel ekonomik durgunluğun aşılmaya çalışıldığı yılları işaret etmektedir. Kamunun inşaat sektörüne verdiği destekle ve 1990lı yılların ikinci yarısına doğru genişlemeye başlayan ekonomik ivmeyle ilintili olarak yeniden yükselme içine giren yapılaşma eğilimi, 1998 yılında genel ekonomik daralmaya paralel çizgi izlemiştir. Bu döneme ilişkin yapı ruhsatı sayısı ve inşaat alanı karşılaştırması, inşaat alanı göstergelerinin yükselme eğilimini sürdürmesiyle, küçük girişimcilerin genel ekonomik durgunluktan en çok etkilenen kesim olduğunu göster-

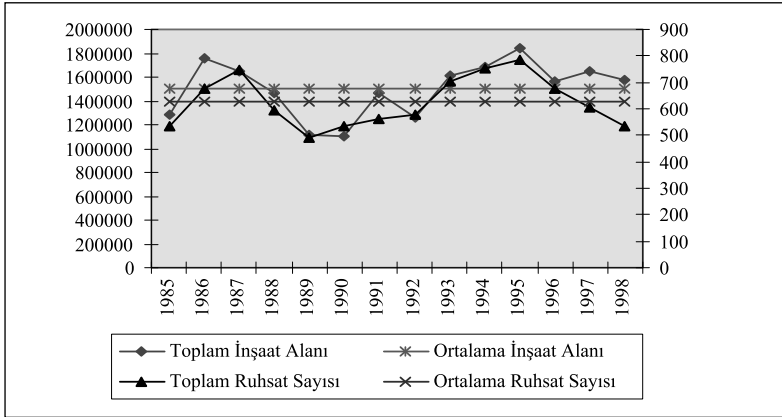
mekte, büyük ölçekli yapılaşma eğiliminin sürdüğünü göstermektedir. 1990–95 arasında toplam yapılaşma içinde önemli bir yer tutan kamu yararına kurum kuruluşlar (KYK), yeni liberalizmin devletin küçültülmesine paralel devlet dışı oluşumları destekleyen sivil toplumcu yapılanmasını mekanda işaret etmektedirler. Kar amacı gütmeye dikleri söylenen bu yapıların ekonomik dalgalanmalardan etkilenmedikleri, toplam inşaat alanı içindeki %0.9luk ilk dönem paylarını, üçüncü dönemde %3.8'e çıkararak, toplumsal ve siyasal yaşamdaki varlıklarını, kentsel mekanın aktörleri içine katılarak somutlaştırdıkları görülmektedir (grafik 5).

Tablo 9. Yapı ruhsatı inşaat alanlarına göre (m²) kentsel yapılaşmanın girişim türlerine dağılımı-yıllık

Yıllar	Kamu	Koop.	Özel	Kamu Yar. Kur.	Bilinmeyen	Toplam
1985	260188	98747	909946	20606	-	1289487
1986	209388	283901	1192156	76560	-	1762005
1987	60950	213623	1266401	69336	43145	1653455
1988	24904	115150	1305082	23000	-	1468136
1989	70956	109727	917482	12508	-	1110673
1990	26417	87433	962610	28499	-	1104959
1991	275971	23153	989264	181021	-	1469409
1992	135611	-	1010711	112619	-	1258941
1993	68686	57785	1285781	196414	-	1608666
1994	188397	25863	1319087	151466	-	1684813
1995	108357	59411	1351224	329159	-	1848151
1996	91491	15450	1319561	143114	-	1569616
1997	155536	22608	1340163	129715	-	1648022
1998	113414	86755	1333429	37504	-	1571102
1985-98	1790266	1199606	16502897	1511521	43145	21047435

Grafik 4. Yapı ruhsatı inşaat alanlarına göre kentsel yapılaşmanın girişim türlerine dağılımı-a

Grafik 5. Yapı ruhsatı inşaat alanlarına göre kentsel yapılaşmanın girişim türlerine dağılımı-b

Özel sektör dışında üç sektörün yapılaşma eğilimleri yapı ruhsatı sayılarına göre aynı salınımlara (zamanlama farkı ile) sahip iken, inşaat alanına göre, kamu ve kamu yararına kuruluşlardan farklı olarak, kooperatif türü girişimin yapılaşmış çevreye katkısının 1986 yılından itibaren sürekli azaldığı görülmektedir (grafik 5). 1986 yılında 19 adet girişim ile 283 bin 901 m² inşaat alanı üreten kooperatif girişimi; 90'lı yılları 15 bin ile 86 bin aralığında değişen değerler ile geçirmiştir. Aşağıdaki tabloda kooperatif girişiminin zaman içindeki performansının nasıl düştüğü izlenmektedir. Özellikle 1990, 91 ve 92 yılları kooperatiflerin kentsel yapılaşma alanında hemen hiç görünmedikleri yıllar olmuştur. Bu gelişmede, ekonomik krizlerin yanında, planlama bürokrasisinin

rolü de önemlidir. Parçacı “mevzii imar planları”na getirilen sınırlar,⁴¹ kooperatif türü girişimlerde, önemli ölçüde gerilemeye yol açmıştır.

Tablo 10. İnşaat alanı/ruhsat'ın kooperatif girişiminde yıllara göre değişimi

	Yapı Ruhsatı Sayısı	İnşaat Alanı	İnşaat Al./Ruhsat m ²
1985	14	98747	7053
1986	19	283901	14942
1987	24	213623	8901
1988	11	115150	10468
1989	12	109727	9144
1990	7	87433	12490
1991	3	23153	7718
1992	0	0	-
1993	13	57785	4445
1994	18	25863	25863
1995	29	59411	2049
1996	25	15450	618
1997	20	22608	1130
1998	22	86755	3943
Toplam	217	1199606	5528

Tablo 10’da kooperatiflerce alınan ruhsatlar ile üretilen inşaat alanlarının yıllık ortalamaları verilmektedir. Buna göre, 1992 senesinde hiç ruhsat alınmaması ve 1993-98 yılları arasında sayı artarken, inşaat alanlarının düşmesi, kooperatif ölçeklerinde belirgin bir küçülme olduğunu göstermektedir. Kooperatif içeriği gereği orta ve düşük gruplarının konut finansmanına bir çözüm olarak düşünülmüşken, devletin 90lı yıllarla birlikte kooperatiflere verdiği desteği azaltması sonucu, kuru-

⁴¹ “Planlama bir süreçtir ve plancı bu süreç içinde çok değişik şapkalar giyerek çok değişik pozisyonlarda ama her defasında çok değişik teknikler ve beceriler kullanılarak hareket etmesini bilen kişidir. Yani plancı ürün çıkartan değil, süreci yönlendiren, biçimlendiren kişidir. Uzun vade ile kısa vade arasında bir denge gerekliliğini kabul ettirmede sıkıntılarla karşı karşıyayız. Alt yapı ve üst yapı, yani görünmeyen büyük masraflarla, görünen küçük gösterişli harcamalar arasında dengeler kurmak zorundayız. Şehri anlama ile planlama arasında fark vardır diyorum. Üniversitede şehri anlamaya çalışıyorduk, çıktık şehri planlayıp müdahale etmeye çalıştık. Gördüm ki benim yaptırmadığım şeyler önemli. Ama onlar gözüküyor, çünkü yapılmadı. Dolayısıyla şehir plancısının gözükmesi diye bir şey yok...” (R. Bademli, “Şehir Plancıları Odası’nın 25.Yılında Şehir Planlama”, *Planlama*, 95/1-2, Ankara: ŞPO Yayını, 1995, s. 39).

lan kooperatif sayılarında ciddi düşmeler olmuştur. Kooperatif girişimi sayısının hemen hemen aynı kalmakla birlikte, kooperatiflerce gerçekleştirilen inşaat alanının azalması, kooperatif girişiminin Çankaya ölçeğinde küçülen bir yapıya dönüştüğünü, çok üyeli kooperatiflerin yerini az üyeli kooperatiflere bıraktığını göstermektedir. Kooperatiflerce üretilen birim konut inşaat alanının büyümesi de, kooperatifin, piyasa koşullarında konut sahibi olamayan dar gelirlilerden uzaklaşarak amacından kopuk bir yapı kazandığını göstermektedir.

KENTSEL MEKANDA KURUM VE KURULUŞLARIN YAPILAŞMA TALEPLERİ

Aşağıdaki tablolar 11 ve 12 ile kentsel mekan oluşumunda etkin olan, özellikle de merkezi iş alanının bileşenlerini oluşturan kurum ve kuruluşların 1984 sonrasındaki etkinliklerindeki artış ve azalışlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dokuz ana başlık altında sınıflanan bu kurum ve kuruluşlar, 1985-1998 yılları arasında toplam inşaat alanı içinde %16.7 ile başlayan paylarını, 1994-98 döneminde %19.1'e çıkarmıştır. Bunların kentsel mekan üzerindeki etkinliklerinin dönemlere dağılımı incelendiğinde %20 olan ilk dönem payının, üçüncü dönemde yapı ruhsatı sayısı açısından iki kat, inşaat alanı açısından ise %52 arttığı görülmektedir. 1985-98 döneminde en büyük artışı, ilk dönemde %0'dan, son dönemde %32'ye yükselen üniversiteler ile %2'den %11'e yükselen vakıflar almıştır (bkz. grafik 6 ve 7).

Tablo 11. Kentsel mekanın yapılaşmasında etkin kurum ve kuruluşlar

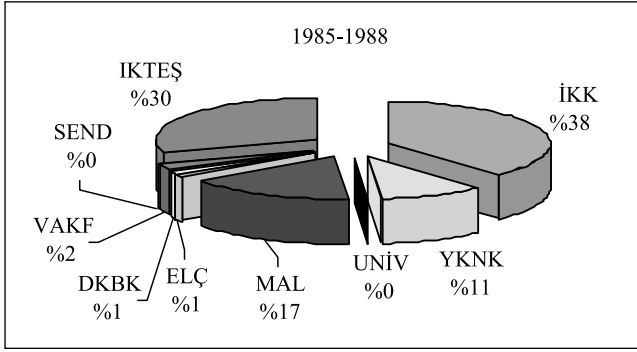
1. İdari Kurum ve Kuruluşlar (İKK)
1.1. Genel, Katma ve Özel Bütçeli Kamu Kurumları
1.2. Belediyeler
1.2.1. Belediyelere Bağlı Kuruluşlar
1.3. Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları
2. Yarı Kamu Nitelikli ve Kamu Yararına Kurum ve Kuruluşlar (YKNK)
3. Üniversiteler (UNIV)
3.1. Kamu Üniversiteleri
3.2. Özel Üniversiteler
4. Mali Kuruluşlar (MAL)
4.1. Kamu Banka ve Mali Kurumları
4.2. Özel Bankalar

5. Elçilikler (ELÇ)
6. Dernekler/Kooperatifler/Birlikler/Kulüpler (DKBK)
7. Vakıflar (VAKF)
8. Sendikalar (SEND)
9. İktisadi Teşebbüsler (İKTEŞ)
9.1. Kamu İktisadi Teşebbüsleri
9.2. Özel İktisadi Teşebbüsler
9.2.1. Eğitim Grubu
9.2.2. İnşaat Grubu
9.2.3. Konaklama/Ulaştırma Grubu
9.2.4. Sağlık Grubu
9.2.5. Sanayi/Depolama Grubu
9.2.6. Diğerleri

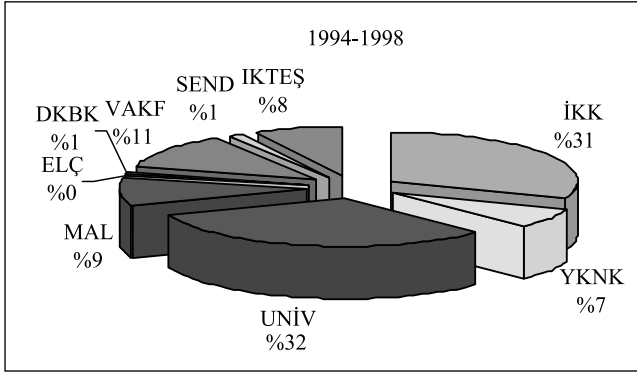
Üniversitelerin kentsel mekan oluşumunda rolü olan kurum ve kuruluşlar içindeki payı üç dönem için %0, %23 ve %32 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışta, 1980 sonrasında devleti küçültme anlayışına paralel, eğitimi liberalleştirerek serbest piyasa koşullarına bırakma sürecinde özel üniversitelere sağlanan teşvikler önemli rol oynamıştır. Kamu ve özel üniversite paylarının toplamda %0.5 ve %99.5lik (bkz. tablo 13) dağılımı da liberal eğilimlerin yüksek eğitim boyutundaki etkilerini ve mekansal yansımalarını ortaya koymaktadır.

Tablo 12. Kentsel mekanı yapılaştıran kurum ve kuruluşların etkinliklerinin dönemsel değişimi (yapı ruhsatı inşaat alanlarına göre), 1985-1998.

	İKK	YKNK	UNIV	MAL	ELÇ	DKBK	VAKF	SEND	İKTEŞ	Toplam
1985-1988	390561	109704	-	175000	11937	7860	24846	-	308913	1028821
%	29,1	40,1	0,0	46,4	52,4	18,6	6,0	0,0	53,9	26,7
1989-1993	460103	58483	276049	54053	5962	20632	205698	1028	143333	1225341
%	34,2	21,4	35,5	14,3	26,2	48,9	49,7	4,5	25,0	31,8
1994-1998	493477	105417	502482	148040	4898	13660	183035	21730	120612	1593351
%	36,7	38,5	64,5	39,3	21,5	32,4	44,3	95,5	21,1	41,4
1985-1998	1344141	273604	778531	377093	22797	42152	413579	22758	572858	3847513

Grafik 6. Kentsel Mekanı Yapılaştırın Kurum ve Kuruluşların Dönem İçi Payları (yapı ruhsatı inşaat alanlarına göre) 1985-1988.

Grafik 7. Kentsel Mekanı Yapılaştırın Kurum ve Kuruluşların Dönem İçi Payları (yapı ruhsatı inşaat alanlarına göre) 1994-1998.

Tablo 13. Kamu ve Özel Üniversitelerin Kentsel Mekan Oluşturmada Payları, 1985-1998.

	Kamu Üniv.	%	Özel Üniv.	%	Toplam
1985-1988	0	-	0	-	0
1989-1993	2820	1,0	273229	99,0	276049
1994-1998	1010	0,2	501472	99,8	502482
1985-1998	3830	0,5	774701	99,5	778531

Vakıflar, 1989-1993 döneminde daha önce %2 olan paylarını %11'e yükselten bir grubu oluşturmaktadır. Aynı dönemde, dernek, kulüplerin girişimleri de bir önceki döneme göre hem sayısal hem de inşaat alanı olarak %250 oranında bir artış göstermiştir. Cemaatleri, yerel grupları ve buna bağlı olarak sivil toplum örgütlerini ön plana çıkaran post-modern paradigmanın sosyal sonucu olarak yorumlanabilecek bu tür gelişmeler kentsel mekanda da varlığını hissettirmektedir.

Yine, 1980 sonrasında kamuyu yeniden yapılandırma politikalarının bir sonucu olarak, kamu (İKK) ve yarı kamu nitelikli (YKNK) etkinliklerin mekandaki payları ilk dönemde %49'dan son dönemde %38'e düşmüştür. Genel, katma ve özel bütçeli kamu kurumlarının payı toplam kamu içinde %92.5'ten %83.8'e inmiş, belediyelerin payı ise en yüksek değerine %10.9 ile 1989-1993 döneminde ulaşmış, son dönemde %7.4'e gerilemiştir. Belediyelere bağlı kuruluşlar, 1985-98 arasında mekana etkisi en düşük kamu grubudur.

Belediyeler tarafından Çankaya İlçesi'nde gerçekleştirilen yapılaşma etkinliklerine bakıldığında Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin sayısı olarak az ancak büyük ölçekli girişimlerde bulunduğu, Çankaya Belediyesi'nin ise %78.2 ile en büyük paya sahip belediye olduğu görülmektedir.

Tablo 14. Toplam belediye yapılaşması içinde Büyükşehir, Çankaya ve diğer belediyelerin payları (yapı ruhsatı sayısı ve inşaat alanına göre), 1985-1998

	Ankara BŞB	%	Çankaya İlçe Belediyesi	%	Diğer Belediyeler	%	Toplam
Sayı	3	%6,1	45	%91,8	1	%2,0	49
Toplam İnşaat Alanı	22170	%20,2	85802	%78,2	1802	%1,6	109774

Tablo 15. Çankaya İlçesinde kentsel yapılaşma etkinliklerinin kullanım türlerine dağılımı, 1985-1998

	Dini K.	Eğit. Kült.	İdari K.	Konut K.	Karma K	Sosyal D.	Ticari K.	Toplam
Yapı Ruh.Say.	1	4	1	18	14	5	2	45

Çankaya Belediyesinde gerçekleştirilen yapılaşmanın kentsel kullanım türlerine dağılımı, %40'ı konut, %31'i karma, %5'i ticari kullanım olmak üzere toplamın %71'inin konut ve ticaret ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Oysa belediyenin asıl etkinlik alanını oluşturması gereken sosyal donatıların oranı %11'de, eğitim ve kültür amaçlı yapılar %9'da kalmıştır.

DEĞERLENDİRME

“Günümüzde geçerli olan ideolojiler para ideolojileri, bugün ekonomik ilişkiler ideolojileri belirleyen tek unsur. Ekonomik ilişkileri belirleyen insanlar ise bizim ortak yanlarımızı öne çıkarıp bizi birbirimize yaklaştırmak yerine bizim hayatımızı zorlaştıracak farklılıkları ortaya çıkarmakla meşguller. Durum böyle olunca bireyler tek başına kendilerini kurtarmaya çalışıyorlar; günü-

müz dünya düzeninden hepimizi birlikte kurtarıp düze çıkaracak bir formül beklemek imkansız. Bence bir uygarlık etabının sonuna gelmiş bulunmaktayız, şu anda bir mantalite değişimi yaşıyoruz. Bilemiyorum bu değişim gerçekleştiğinde, mesela 2050 yılında dünyanın hali ne olacak, ben umutsuzum ama yanılıyor olabilirim, belki de cennet olur. Eğer buradakilerden o günleri yaşayan olursa bana anlatsın öbür tarafta olur mu?”⁴²

Saramago'nun yukarıdaki kaygılarını paylaşmayan, planlamayı coğrafya, sosyoloji, ekonomi ve mekan kanalından çekerek, parçaların ölçekli düzenlemesine ve ranta indirgeyen 1980 sonrasının ekonomik ve siyasi politikaları, kentsel mekanı rant potansiyeline göre düzenleyen yaklaşımların benimsendiği bir dönem olmuştur. Üretime yönelik yatırımların yerini üretken olmayan ekonomiler almaya başlamış, kentsel mekan ve fiziki planlama daha önce olmadığı kadar sermaye birikiminin aracına dönüştürülmüştür. Kente konut ve hizmet sektörlerinde çökelen sermaye mekandaki dengesizlikleri ve eşitsizlikleri artırıcı etkide bulunmuştur. Kentin yarattığı her türden değere el koyma çabasındaki, üretimden uzaklaşan sermaye (yerli ve yabancı) kentin mevcut veya yeni gelişen, özellikle merkezi iş alanlarına, kentsel rantlardan en çok faydalanabileceği biçimiyle (iş/alışveriş merkezi, otel, akaryakıt kompleksi, kondominyum, ve diğerleri) girmektedir. Bu mekan kurusu, mekânın hem fiziksel hem de sosyal boyutunda eşitsiz gelişmelere neden olmaktadır. Bu anlamda Ankara, İstanbul'daki kadar keskin olmamakla birlikte, mekansal kutuplaşmaları artıran yüksek gelir gruplarını kentin güney ve batı akslarına yığan bir yapı sergilemektedir. Başkent Ankara'nın yüksek gelir gruplarının tercih ettiği mahallelerin içinde yer aldığı Çankaya Belediye alanı, 1980 sonrasının yeni yaklaşımlarının arenası durumundadır. Mevcut dokuya tutturulan otel/iş/alışveriş merkezleri, “katılımcı kentsel gelişme projeleri” örtüsü altında betonlaşmaya ve aşırı yoğunlaşmaya yol açan Dikmen Vadisi ve Portakal Çiçeği Vadisi uygulamaları, üniversite tahsisli orman alanlarının muazzam konut ve alışveriş merkezlerine dönüştürülmesi gibi uygulamalar, kentsel mekanı yapılaştıran farklı aktörleri ve bunlar arasında kurulan uzlaşmaların fiziksel mekana yansımalarını göstermektedir.

Çankaya belediye sınırları içinde 1985–98 yıllarını kapsayan dönem için gerçekleştirilen yapılaşma talebinin analizi konut ve ticari kullanımların gereksinimlerin ötesinde, spekülasyona yönelik olarak üretil-

⁴² Saramago, J., Çelik, S. içinde, *Cumhuriyet Kitap Eki*, 1999. Saramago, Çağdaş Portekiz Edebiyatı ve Nobel Ödüllü yazardır.

diğini, kentsel alan kullanımının bunlara ek olarak karma kullanımlarla belirlendiğini göstermiştir.

Çankaya’da kentsel mekan oluşumunun analizinin sonuçları, mekânın ekonomi-politikadan bağımsız biçimlenmediğini göstermektedir. İslah imar planlarıyla hızla dönüşen gecekondu bölgeleri, Çankaya’da kentsel yapılaşmanın önemli girdilerinden birisini oluşturarak, konut, ticaret ve karma kullanımların (çoğunlukla konut ve ticaret) kenti asgari planlama koşullarında büyütmesinde ve donatı standartları düşük kentsel çevrelerin oluşmasında önemli rol oynamıştır.⁴³ Özel sektörün ve yabancı sermaye yatırımlarının “kar maksimizasyonunu hedefleyen” mekansal tercihleri, kent bütününe hizmet etmesi gereken ticaret, sosyal, kültürel vb kullanımların Ankara’da Çankaya İlçesinde, ilçe içinde de belirli bölge ve akslarda yığılması sonucunu doğurmuştur. Parçacı yaklaşımla ya da asgari planlama ile (ıslah planlarında olduğu gibi) gelişmeden büyütülen kentin artan altyapı ve üstyapı sorunlarının çözümünün kamudan beklenmesi de paradoksal bir durum sergilemektedir.

Kentsel yaşam sosyalleşme ve özgürleşmenin alanıdır. Bugün etkin olan süreç ise kamusal mekan oluşturma kaygılarının azaldığı, içe dönük/kapalı konut çevrelerinin ve kent merkezi olgusunu zayıflatan kapalı alışveriş merkezlerinin erişilebilirliği yüksek akslar üzerine dizildiği yeni bir mekansal değerler sistemi oluşmaktadır. Yoksulluk sınırında yaşayan alt gelir gruplarını ve yoksulları sağlıksız ve az gelişmiş/kalitesiz yaşam çevrelerine mecbur eden baskın ideolojik yaklaşım, çaresizliği başka bir boyutuyla yüksek gelir grupları için de yaratmaktadır. Dış dünyadan güvenlik bariyerleri/duvarları ile ayrılan ve içine kapanmış yaşam çevresinin sunduğu yapaylıkla yetinmeye mecbur olduğunun farkına dahi varamayan bu kesim de toplumsallaşmadan ve kentin sunması gereken özgürlük alanından giderek uzaklaşmakta, site-alışveriş merkezi-özel araba üçlemesinden oluşan bir yaşama alanına sıkışmaktadır. Devletin küçültülmesine paralel özelleştirmenin eğitim ve sağlık alanlarında özel okul ve sağlık birimlerinin sayısında neden olduğu artışın yanında planlama ilke ve esaslarına göre yer seçmek durumunda olmayan bu donatıların kentsel mekanda piyasa koşullarında yığıldıkları alt bölgeler oluşturdukları gözlenmektedir. Bu durum

⁴³ Kübra Cihangir Çamur, “İmar İslah Planlarının Ankara Kent Makroformu Üzerindeki Yoğunluk Etkileri”, *Planlama*, 96/1-4, Ankara, 1996, s.15-19.

kent içinde dengeli dağılması gereken donatılara erişimi zorlaştırırken ‘komşuluk ünitesi’, ‘yürüme mesafesi’ gibi planlama dayanaklarını anlamsızlaştırmakta, kentçi ulaşım yükü ve sorunlarını büyütmektedir. Çankaya İlçe Belediyesi, planlamanın ilke ve esaslarıyla uyumsuzluğun arttığı 1980 sonrası kentleşme pratiğinden Ankara’nın diğer ilçeleriyle karşılaştırıldığında en yüksek oranda etkilenen bölge olmuştur. Üst ölçekli yönlendirici bir planın yokluğunda etkinliği artan parçacı yaklaşımlar, kent içi dengesiz gelişmeyi ivmelendirici rol oynamıştır. İslah imar planlarına göre donatıları yetersiz, asgari standartlarda planlanarak dönüşen gecekondu mahallerinin üst gelir gruplarının tercih ettiği konut alanlarına dönüşmesi Türkiye tipi soylulaştırmanın örneği olarak yorumlanabilir. Bunlara ek olarak “kapılı ve kapalı” konut alanlarının, alışveriş merkezlerinin ve diğer ticari kullanımların (Çankaya Ankara’da kişi başına ticaret alanının en hızlı arttığı ve standartların üzerinde olduğu bölgedir), özel sağlık ve eğitim (üniversite dahil) donatılarının yığıldığı, bu yığılmanın yeni büyüme taleplerini teşvik ettiği, ulaşım sorunlarının giderek arttığı ilçe, “plansız planlı” olarak adlandırabileceğimiz alt planların birbirine yamanarak bütünü oluşturduğu, tek sözcük ile açıklanması zor görünen ancak planlama adına ‘kaos’tan söz etmenin mümkün olduğu bir yapıyı temsil etmektedir.

Bu çalışmanın sonuçları, dünya kenti iddiasında olup olmadığına bakmaksızın, kentlerin ve kentsel yaşam çevresinin, yeni liberal politikalarından ve küreselleşme sürecinden dolayı veya dolaysız etkilendiklerini, bu etkilenmenin toplumun büyük bölümü ve kent bütünü için olumsuz olduğunu göstermektedir. Tüm kenti ve dolayısıyla toplumu ilgilendiren kararlara müdahale ve denetimin gerekliliği 80 sonrasında uygulamalarıyla ortaya çıkmıştır. Sürece müdahale edilmediği, kamu gücünün planlama pratiğine kamu yararı olarak yansımaları yönünde çabalanmadığı takdirde kent ve kamu yararına planlama ve araçları zayıflamaya devam edecektir. Kent yönetimlerinin, politika ve işi bir araya getiren yaklaşımları benimsemeleri sosyal ve kamusal içerikli proje geliştirme yeteneklerinin azalması sonucunu doğurmuştur. Kentleşmeye ilişkin kararların sadece yerelde ve sermayenin eğilimleri doğrultusunda verilemeyeceği açıktır. Yapılaşma ve rant yönetimi ağırlıklı yerel politik yapının baskınlığının kırılmasına yönelik ulusal kentleşme politikasına dönüşmesi yönünde çaba gösterilmesi gerekmekte; planlama ile denetim araçlarının güçlendirildiği, planlamanın ve planlılarının rollerinin gelişme ve büyümeyi bütüncül yaklaşımla yönlendirebilecekleri bir sürecin tanımlanması önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Albert, M., *Kapitalizme Karşı Kapitalizm*, çev. Cemil Oktay ve Hüseyin Dilli, İstanbul: Afa Yayınları, 1992.
- Amin, S. Andre G.F., *Düşük Yoğunluklu Demokrasi: Yeni Dünya Düzeni ve Yeni Politik Güçler*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1994.
- Amin, S., *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, çev. V. Erenus, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- Bademli, R., “Şehir Plancıları Odası’nın 25. Yılında Şehir Planlama”, *Planlama*, 95/1-2, Ankara: ŞPO Yayını, 1995, s.37-44.
- Berzeg, K., *Liberalizm ve Türkiye*, Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu, 1996.
- Boratav, K., “Emperyalizmin Yeni Masalı-2”, *Yazı Dizisi*, I.Kansu, 27 Şubat, Ankara: Cumhuriyet, 1996.
- Castells, M., *The Informational City*, Oxford: Blackwell, 1989.
- Çamur, C. K., “İmar İslah Planlarının Ankara Kent Makroformu Üzerindeki Yoğunluk Etkileri”, *Planlama*, 96/1-4, Ankara, 1996, s.15-19.
- Çamur, C. K., “Yeni Liberal Politikaların Kentsel Arazi Kullanım Yapısına Etkileri: Çankaya (Ankara) İlçesinde Yapılaşmanın Çözümlemesi, 1985-98”, *Basılmamış Doktora Tezi*, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Kent ve Çevre Bilimleri Programı, Tez Danışmanı: Can Hamamcı, Ankara, 2000.
- DİE, *Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş*, Ankara:DİE, 1991.
- DİE, *Bina İnşaatı İstatistikleri 1996*, Ankara:DİE, 1998.
- DİE, Internet web: <http://www.die.gov.tr>, 1999.
- Fainstein, S. S., *The City Builders: Property Development in New York and London, 1980–2000*, Second Edition, Revised, Lawrence: University Press of Kansas, 2001.
- Fukuyama, F., *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Z. Dicleli, İstanbul: Simavi Yayınları, 1994.
- Güler, B. A., *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarlama Politikaları*, Ankara: TODAİE, 1996.
- Harvey, D., “On Planning the Ideology of Planning”, *Readings in Planning Theory*, eds. Campbell S., Fainstein, S., Oxford: Blackwell, 1996, s.176-197.
- Johnston, R. J., Gregory, D., Smith, D.M. (eds.), *The Dictionary of Human Geography*, 3rd ed., Oxford: Blackwell, 1994.
- Kazgan, G., *Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor?, Ne Götürüyor?, Nereye Gidiyor?*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1997.
- Keyder, Ç., Öncü, A., *İstanbul and the World Concept of Cities*, İstanbul: Frederich Ebert Vakfı, 1993.
- Keyder, Ç., *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul: Metis Yayınları, 1993.
- Kongar, E., *21. Yüzyılda Türkiye: 2000li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.
- Saramago, J., 1999, Çelik, S. içinde, *Cumhuriyet Kitap Eki*, 1999.
- Şengül, H. T., Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi, *Basılmamış Çalışma*, 1999.
- Tekeli, İ., *Modernite Aşılırken Siyaset*, Ankara: İmge Kitabevi, 1999.
- Tekeli, İ., İlkin, S., *Türkiye ve Avrupa Topluluğu II, Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa’ya Türkiye’nin Yaklaşımı*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1993.

TAŞERONLAŞMA, GÜVENCESİZ İSTİHDAM YA DA 'HAYATTA DİKİŞ TUTTURAMAMA' HALLERİ ÜZERİNE

Metin ÖZUĞURLU*

Bu çalışma taşeronlaşma sürecinin istihdama etkileri konusunu analitik bir çerçevede ele almayı ve analizi emek sürecinden ziyade emeğin toplumsal yeniden üretimi süreci üzerine odaklandırmayı amaçlamaktadır. Böylece taşeronlaşmanın etkileri konusu sırasıyla istihdamın güvencesizleşmesi ile iş ve çalışmanın anlamının emekçiler aleyhine dönüşmesi temaları altında irdelenmiş olacaktır. Taşeronlaşmayı, istihdamla/çalışmakla refah arasındaki pozitif korelasyonu sermaye lehine koparan bir istihdam biçimi olarak görmek mümkündür; ücretli istihdam söz konusu olduğunda dahi emeğin yeniden üretim koşulları garanti altında değildir. Taşeronlaşma sürecinin etkileri konusunda meselenin özü emeğin toplumsal yeniden üretim koşullarının tahrip edilmesi ise istihdamın güvencesizleşmesi de bu sürecin en belirgin görüngüsüdür. Güvencesiz istihdam, bu çalışmada, emekçileri parçalayan farklı istihdam biçimlerini enlemesine kesen, bu yanı sıra da istihdam koşullarının türdeşleşmesini güçlendiren bir istihdam tarzı olarak ele alınacaktır.

Taşeronlaşma sürecinin istihdama etkileri konusunu betimleyici çözümleme sınırlarının ötesine taşımak maksadıyla öncelikle söz konusu istihdam biçimini neredeyse doğal, nesnel ve kaçınılmaz gören ve gösteren anlayışlarla hesaplaşmak gerekecektir. Bunu yapabildiğim ölçüde, yürüteceğim tartışmanın bağlamına da açıklık getirmiş olacağım. Hemen belirtmeliyim ki, bu incelemenin bağlamını, beklentilerin aksine, üretim değil fakat emeğin toplumsal yeniden üretimi teması oluşturacaktır. Bu bağlam içinde ise taşeronlaşmanın istihdama etkileri konusunu sırasıyla istihdamın güvencesizleşmesi ile iş ve çalışmanın anlamının emekçiler aleyhine dönüşmesi başlıkları altında ele almaya çalışacağım.

Sermaye bakımından, taşeronlaşma; mal ve hizmet üretiminde maliyet risklerini dışsallaştırmanın, dolayısıyla da firma ölçeğinde, karlılık ve etkinlik stratejisinin en uygun istihdam biçimi iken konunun emek bakımından önemi, artı değer üretimi ile yaratılan artığa el konulması

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi. Bu çalışma TMMOB Sanayi Kongresi 2005’de sunduğum “*Taşeronlaşmanın İstihdama Etkileri ya da ‘Hayatta Dikiş Tutturamama’ Halleri Üzerine*” başlıklı bildirisinin gözden geçirilmiş halidir (M. Özüğurlu).

arasındaki coğrafi ölçeğin farklılaşması ve bu farklılaşmanın çok yönlü etkileri noktasında ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde çok sayıdaki mal ve hizmetin tek bir mekanda ve tek bir etkinlikle üretilmediğini biliyoruz; aksine, bu işlem karmaşık bir mal ve hizmet üretim zincirinin küresel ölçekte oluşmasını gerektirmektedir. Arz zinciri ya da küresel üretim/meta zinciri, kapitalist üretim sürecinin örgütlenmesinde, 1970'lerde başlayıp son otuz yılda dünya çapında ivme ve derinlik kazanan ana biçimdir. Küresel üretim zinciri, ademi merkezileşen üretim sitelerinin sayıca artmasıyla el ele yürümekte; üretimin ademi merkezileşmesi, alt-sözleşmelere dayalı (fason/taşeron ilişki ağı) kontrol süreçlerinin hiyerarşik bir dizge içindeki merkezileşmesi ile bir arada gelişmektedir. Gerek, küçük ve orta büyüklükte işletme (KOBİ) güzellemesi yapan ana akım yaklaşımlar gerekse de 'esnek uzmanlaşma' kuramcıları, bu iki birleşik eğilimi bütünlük içinde kavramaktan uzaktır ve sürecin ademi-merkezileşme ya da merkezsizleşme yönüne bakarak kitle üretimi ve dev şirketler döneminin kapandığını aceleyle ilan etmişlerdir. Bunlara göre dev gemilerin (karteller) yerini küçük sürat tekneleri almıştır. Tekne benzetmesi kullanılacaksa, ulus-aşırı şirketlerin (UAŞ) havuzunda uzaktan kumanda ile yözdürülen oyuncak teknelerden söz etmek çok daha uygun olacaktır. UAŞ'ların son yirmi yıl içindeki gelişimleri, sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşma eğiliminin son derece net bir göstergesini verir.

Zamanımızda yeni olan unsur, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile işgücünün mekansal toplulaşması arasındaki coğrafi ve mekansal örtüşmenin değişmiş olmasıdır. Sermaye, işgücünün toplulaşmasından belirli ölçülerde özerk bir yoğunlaşma eğilimi içindedir; bu eğilimin yaslandığı temel ilişki biçimi ise, bu çalışmanın da konusunu oluşturan ve son yıllarda hızla yaygınlaşan alt-sözleşme sistemidir. Son yirmi yıldır ulus-aşırı şirketlerin deniz-aşırı etkinlikleri, sayıları yüz binleri aşan alt-sözleşme ilişkisi yoluyla gerçekleşmektedir. Taşeronluk mekanizması, tabii ki, ne UAŞ'ların bir icadıdır ne de yepyeni bir olgudur; yeni olan husus, UAŞ stratejileri eliyle bu mekanizmanın genelleşmiş ve kapitalist üretimin örgütlenmesindeki hakim mekanizma haline gelmiş olmasıdır.

Kuşku yok ki, bu mekanizmayla kurulan ve işleyen küresel arz-zinciri, değer üretme ve üretilen artık-değere el koyma zinciridir; zincirin hem gerekçesi hem de işleyiş biçimi, üretimin her bir aşamasındaki maliyetleri bir alttaki halkaya erteleyerek düşürmek yönündeki serma-

ye stratejisine yaslanmaktadır. Söz konusu stratejinin odağında, üretim sürecinin fasılasız bir biçimde yeniden ve yeniden ayarlanarak, maliyetlerde marjinal iyileştirmelere gidilmesi yönündeki sabit bir arayış yer almaktadır. Kazein, stoksuz-zamanında üretim, sayısal ve işlevsel esneklik, kalite yönetimi ve takım çalışması gibi yeni yönetim teknikleri işte bu arayışın unsurlarıdır ve kapsayıcı olması bakımından bunların tümünü birden ‘yalın üretim’ kavramı ile nitelemek anlamlı olacaktır. Yalın üretim derken, ölçek ve alan ekonomilerinin avantajlarını esneklik aracılığıyla birleştiren bir üretim stratejisinden söz edildiği hatırd tutulmalıdır.

Günümüzde derin bir krize gark olan uluslararası kapitalizminin işleyiş mekanizmalarına son 30 yıldır yön veren stratejilere bir bütün olarak bakıldığında şu noktaların altı çizilebilir:

(a) Mal ve hizmet üretiminin örgütleyici ilkesi olarak yalın üretim stratejisi,

(b) ticari faaliyetlerin örgütleyici ilkesi olarak, hareketli mukayeseli üstünlükler ve müdahalesiz piyasa stratejileri ve

(c) her ikisi arasındaki bağlantıyı kurarak derinleştiren yeni-liberal ilkel birikim strateji.

Bu üç strateji temelinde, arz-zincirinin küresel örgütlenmesi, bilindiği gibi, ‘küresel fabrika’ terimi ile de nitelenen üretim sitelerini genelleştirmiş ve meta üretiminin en yaygın birimi haline getirmiştir. Bu üretim birimleri, çokuluslu sermayenin alt-sözleşmeler (fason/taşeron ilişkiler) yoluyla dışsallaştırdığı maliyet risklerini üzerine çeken, ertelenmiş risklerin olanca ağırlığı altında ezilen bir özelliğe sahiptir. ILO’nun 2000 tarihli sektör raporunda değinildiği gibi, uluslararası alt-sözleşme ağı ile ertelenen ‘maliyet riskleri’ -ki ILO bunu ‘esneklik yükü’ şeklinde adlandırmıştır- piramidi andırır ilişki ağı içinde en tepelerden aşağılara doğru aktarılır ve genellikle piramidin altlarında yer alan firmalara katlanmış bir ‘esneklik yükü’ şeklinde yansır. ILO’nun adı geçen rapordaki ifadeleriyle “bu yüzdendir ki gelişmekte olan ülkelerde geçici ve güvencesiz istihdam bir kuraldır; genel eğilim sabit dönemli-sözleşmeli ve yarı-zamanlı istihdam yönündedir.”¹

¹ Bu konuyu proleterleşme örüntüleri ve işçi sınıfının oluşumu bağlamında tartıştığım çalışma için bkz. Metin Özügürlü, *Anadolu’da Küresel Fabrikanın Doğuşu*, İstanbul: Halkevleri Emek Çalışmaları Merkezi Yayını, 2005.

Buraya kadar olan çözümleme ışığında şu söylenebilir; taşeronlaşma süreci ekonominin kendinde gereksinimleri doğrultusunda yaşanan doğal ve kaçınılmaz bir süreç değil, sermayenin yayılcı genişleme eğilimi içinde etkili stratejilerle yerleştirilen bir sürece işaret etmektedir. Her aşamada bir alt basamağa ertelenen maliyet risklerinin tümüyle sınıflar mücadelesinin konusu olduğu düşünüldüğünde, taşeronlaşma sürecinin, sınıflar mücadelesinin etkilerinden görece yalıtılmış bir istihdam ve emek sömürü biçimi geliştirmek anlamına geleceği rahatlıkla söylenebilir. Bu mekanizma yoluyla ulus-ötesi şirketler emeğin yeniden üretim maliyetini alt halkalara erteleyerek kendileri bakımından söz konusu maliyeti ‘sıfırladıkları’ bir üretim rejimi tesis etmişlerdir. Bu yanıyla, emeğin toplumsal yeniden üretim maliyetini ‘sıfırlamanın’ çağdaş yolu olarak gündemde bulunan ‘üretimin robotlaşması’ eğiliminin bile ötesine geçildiği düşünülebilir.²

O halde taşeronlaşma sürecinin istihdama etkileri konusunda vurgulanması gereken ilk husus, emeğin yeniden üretim koşullarının ücretli istihdam söz konusu olduğunda dahi garanti altında bulunmamasıdır. İstihdamla/çalışmakla refah arasındaki pozitif korelasyonun kopartılması demek olan bu durum meselenin özüdür ve yapısal işsizlik ile toplumsal dışlanma kavramlarıyla ifade edilen yoksulluk olgusu bu durumun mantıki sonuçları olarak görülmelidir. Zira, emeğin yeniden üretimini garanti altına almayan bir istihdam yapısını sürdürülebilir kılmak ancak belli mekanizmalarla mümkün olacaktır; bunların başında da, kaynağı kurumayan geniş bir yedek sanayi ordusunun ve dolayısıyla işçiler arası rekabetin, sendika ve grevlerin bastırıldığı sınırlandırılmış bir iş yasasının ve bu iki mekanizmanın iflas ettiği noktada devreye giren baskıcı bir gücün varlığı gelmektedir.

Emeğin toplumsal yeniden üretim koşullarının tahrip edilmesi, taşeronlaşma sürecinin etkileri konusunda meselenin özü ise, istihdamın güvencesizleşmesi de bu sürecin en belirgin görüngüsüdür.

‘Güvencesiz çalışmanın’ ne anlama geldiği konusu, milyonlarca emekçinin gündelik yaşamı içinde ne kadar netse, akademide de o

² Toplumsal yeniden üretim konusundaki bu kayıtsızlık nedeniyle günümüz kapitalizmine “serseri” sıfatını uygun bulanlar da bulunmaktadır (Bkz. C. Katz, “Vagabond capitalism and the necessity of social reproduction”, *Antipode*, 2001, 43.4: 371–383). Toplumsal yeniden üretim konusunun yoksulluk sorunu bağlamında kuramsal ve ampirik olarak etraflıca ele alındığı bir başka çalışma için bkz. Aynur Özügürü, *Poverty or Social Reproduction of Labour: Life in Çöplük District, Yayınlanmamış Doktora tezi*, ODTÜ Sosyoloji Bölümü, Bahar 2005.

ölçüde muğlaktır. Emekçilerin dünya çapında ve özellikle son 30 yılda gittikçe benzeşen maddi yaşam deneyimini adlandırmak için çok sayıda terim rekabet halindedir; güvencesiz (*precarious*) ile birlikte geçici (*casual*), korumasız (*insecure*) ve kazai (*contingent*) çalışma, bunlar arasında en yaygın olanlarıdır. Güvencesiz çalışmanın 1980'lerden itibaren küresel bir olgu, bir dünya deneyimi haline geldiği ve 1990'larla birlikte ise yoğunlaştığı vurgulanmalıdır. Konuyu Meksika örneğinde inceleyen bir çalışmada belirtildiği gibi, güvencesiz çalışma demek emeğin değersizleşmesi ve emek koşullarının kötüleşmesi demektir ve kendisini genellikle şu iki süreçte ortaya koymaktadır: İlki, çeşitlenmiş küçük girişimler aracılığıyla iktisadi faaliyetlerin artan oranlarda geçicileşmesi ve özellikle hizmetler alanında vasıfsız işgücü istihdamının artmasıdır; ikincisi ise işgücü piyasasının sektörler, firma büyüklükleri, meslekler, gelir grupları ve toplumsal kimlikler itibarıyla artan oranlarda parçalanmış olmasıdır.³

Güvencesiz çalışmanın emekçilerin gündelik yaşamları bakımından son derece somut bir anlama sahip olduğundan söz etmişim. Güvencesiz çalışma konusunda geniş bir literatür değerlendirmesi yaparak konuyu Yeni Zelanda örneğinde inceleyen Tucker'in⁴ güvencesiz çalışmanın göstergeleri olarak sunduğu listeye göz atmak, konunun işçiler bakımından taşıdığı somut anlama da açıklık getirecektir. Buna göre güvencesiz çalışma demek;

- İşveren tarafından ön uyarı yapmaksızın işten çıkartılabilmektir.
- Çalışma saatlerinin işverenin isteğine bağlı olarak belirsizleşmesidir.
- Ücret gelirin de düzensizleşmesi ve belirsizleşmesidir.
- İşverenin isteğine bağlı olarak işin fonksiyonlarının değişebilmesidir.
- İstihdamın açık ya da örtük bir sözleşmeden yoksun olmasıdır.
- Çalışma ortamında ayrımcılık ve cinsel taciz gibi kabul edilemez muamelelere karşı korumanın dahi bulunmamasıdır.
- Ücret dışı sosyal hak ve ödeneklerin sınırlandırılması ya da tümüyle ortadan kaldırılmasıdır.

³ A. G. Aguilar, A. G., "Metropolitan growth and labor markets in Mexico", *GeoJournal*, 1997, s. 375

⁴ D. Tucker, 'Precarious' Non-Standard Employment - A Review of the Literature, 2002, s.7, www.futureofwork.govt.nz, (Erişim tarihi: 12 Kasım 2005).

- İşçi sağlığı ve iş güvenliği mekanizmalarının ortadan kaldırılmasıdır.

Konunun emekçiler bakımından taşıdığı somut anlamın akademide ‘fonksiyonel esneklik’ terimleriyle nasıl bir güzellemeye tabi tutulduğu bilinmektedir. Açıktır ki, burada emek, sadece ücretli emek olarak vardır ve tümüyle zenginliği arttırmanın bir fonksiyonundan ibarettir. Örnek olması bakımından, aurasında; küreselleşme, kalite yönetimi, arz-zinciri yönetimi, yalın yönetim ve tabi ki tek pazar fetişinin yer aldığı bu istihdam biçiminin patronlarına ait bir dokümandan söz edilebilir; 5-6 Ekim 1998 tarihli *İkinci Avrupa Alt-sözleşme Forumu*’nun 130 sayfalık dokümanında alt-sözleşmeye dayalı arz zincirinin işçiler bakımından ne anlama geldiği üzerine tek bir satır dahi bulunmamaktadır.⁵ Özetle, taşeronlaşmanın istihdama etkileri başlığı altında vurgulanması gereken en kritik etki, istihdamın güvencesizleşmesi noktasında ortaya çıkmaktadır.

Güvencesizleşen istihdam yapısının hangi özellikleri taşıdığı konusunda ise altı çizilen unsurlar ana hatlarıyla şöyledir: İşgücü kompozisyonu içinde kadın ve çocuk işçi oranları belirgin biçimde artmıştır; üretimin teknolojik tabanında ve örgütlenmesinde meydana gelen gelişmeler sonucunda vasıflı emeğin maksimum düzeyde yerinden edilmesi gerçekleşmiştir; uzun çalışma süreleri neredeyse kural haline gelmiş, oldukça sınırlı tatil süreleri ve oldukça sık fazla mesaisi ile bezeli bir çalışma ortamı yerleşmiştir; düşük ücret ile uzun ve yoğun çalışma temposuna dayalı olarak istihdam edilen işgücü, yüksek bir sömürüye tabi kılınmıştır; işçilerin kolektif aidiyetlerini geliştirecekleri kanallar (kolektif örgütlülük) tıkanmış, sendikacılık hareketi işletmelerin karlılık ve rekabet stratejilerine tabi kılınmaya çalışılmıştır; bu koşullarda işgücü devrinin yüksek olması da kaçınılmazdır; öyle ki, bir-iki yıl içinde istihdam edilen işgücünün tümüyle yenilenmesi söz konusu olabilmektedir.

Taşeronlaşma sürecinin istihdama etkileri konusunda vurgulanması gereken bir diğer boyut ise bizzat işin ve çalışmanın nitelik ve anlamının dönüşüme uğramasıyla ilgilidir, ki bunun işçilerin bireysel psikolojile-

5 Hal böyleyken anılan raporda alt-sözleşmenin kaçınılmazlığı konusu döne döne vurgulanmaktadır. Örneğin alt-sözleşme danışmanı sıfatıyla H.Weiser’in sözleri taşeron istihdam biçimine AB sermayesinin affettiği önemi göstermesi bakımından da anlamlıdır. Weiser’e göre “rekabetçi alt-sözleşmeciler firmalar olmaksızın, rekabetçi ekonomi olmaz; bu ise rekabetçi Avrupa’nın olmaması demektir.”

rinden sınıf kapasitelerine uzanan çok yönlü sonuçları söz konusudur.⁶ Düşünün lütfen; yürümeye başlar başlamaz işgücü piyasasına fırlatılacaksınız ve yaşamınız boyunca tuttuğunuz her iş geçici olacak! Bu durumdakiler için, bu topraklarda eskiden ‘hayatta dikiş tutturamamış’ denirdi. Son derece isabetli bir niteleme. Bir farkla ki ‘dikiş tutturamama’ hali istisna olmaktan çıkıp kural haline gelmiş ve küresel bir olgu olarak genelleşmiştir. Dikiş tutturulduğunda ise yaşamla kurulan bağ ancak bir yama olarak var olabilmektedir. Sonuç: Yamanma ve sökülüp atılma sarkacında salınan bir gündelik yaşam ve koskoca bir ömür! Tek kelimeyle “Teşekkürler sermaye!” Tabi iyi tarafından da bakılabilir; örneğin nihilizmin, küçük burjuvaziden sonra emekçi sınıflar katındaki görünümleri konusunun sosyal psikolojinin verimli çalışma alanlarından biri olacağı öngörülebilir.

Sermaye sınıfı, insani potansiyelimizi gerçekleştirdiğimiz ve geliştirdiğimiz bir etkinlik olarak çalışma ve işi çoktan paranteze aldı ve kendince tarihsel belleğimizden de sildi. Emek tarihçisi R. Williams’ın anlamı bugünler için daha da büyük olan bir tespitiyle sözlerime son vereyim: Kitlelerin ne yapacakları tahmine açıktır!

KAYNAKÇA

- Aguilar, A. G., “Metropolitan growth and labor markets in Mexico”, *GeoJournal*, 1997, s. 709-728.
- European Commission, *Proceedings of the Second European Forum on Subcontracting*, 1998 (Second European Forum on Subcontracting, 5-6 October, Graz, Avusturya).
- Katz, C., “Vagabond capitalism and the necessity of social reproduction”, *Antipode*, 2001, 43.4: 371-383.
- Özğurlu, A., *Poverty or Social Reproduction of Labour: Life in Çöplük District*, *Yayınlanmamış doktora tezi* (Danışman: Prof. Dr. M. Ecevit), Ankara: ODTÜ Sosyoloji Bölümü, 2005.
- Özğurlu, M., *Anadolu’da Küresel Fabrikasının Doğuşu*, İstanbul: Halkevleri Emek Çalışmaları Merkezi Yayını, 2005.
- Sennet, R., *Karakter Aşınması*, (Çeviren: Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2002.
- Tucker, D., ‘*Precarious’ Non-Standard Employment – A Review of the Literature*, 2002, www.futureofwork.govt.nz, (Erişim tarihi: 12 Kasım 2005).

6 Bu konuda Richard Sennet’in geniş etkili yaratan çalışmasına bakılabilir. Bkz. R. Sennet, *Karakter Aşınması*, (Çeviren: Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2002.

ÖZGEÇMİŞLER

Muzaffer İlhan ERDOST: Muzaffer Erdost, 1932 yılında Artova (Tokat)'da doğdu. 1956 yılında Veterinerlik Fakültesi'ni bitirdi. 1956–1958 yılları arasında Pazar Postası'nı yönetti. 1958–1963 yılları arasında Ulus gazetesinde çalıştı. 1958 yılında Açık Oturum Yayınlarını, 1965 yılında Sol Yayınlarını kurdu, yönetti. Kardeşi İlhan Erdost'un 7 Kasım 1980 tarihinde askerlerce dövülerek öldürülmesinden sonra, adına kardeşi İlhan'ın adını katarak Muzaffer İlhan Erdost ismini kullanmaya başladı. Onur Yayınları'nın sahibi ve yönetmenidir.

Hikmet Sami TÜRK: 1935'te Trabzon ili Of ilçesinde doğdu. 1950'de Bafra Ortaokulu'ndan, 1954'te Kabataş Erkek Lisesi'nden, 1958'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1964'te Köln Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde "Hukuk Doktoru" unvanını kazandı. 1968–1995 yıllarında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde sırasıyla asistan, doçent ve profesör olarak çalıştı. 24 Aralık 1995 ve 18 Nisan 1999 milletvekili genel seçimlerinde Demokratik Sol Parti adayı olarak Trabzon milletvekilliğine seçildi. 55. Cumhuriyet Hükümetinde İnsan Haklarından sorumlu Devlet Bakanı (Temmuz 1997 – Aralık 1998), 56. Hükümette Millî Savunma Bakanı (Ocak – Mayıs 1999), 57. Hükümette Adalet Bakanı (Haziran 1999 – Ağustos 2002) olarak görev yaptı. Hâlen Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesidir. Çeşitli hukuk dallarında yayımlanmış 16, edebiyat alanında yayımlanmış 2, halk eğitimi konusunda yayımlanmış 1 kitabı ile ticaret, anayasa, seçim, maden, çevre hukuku ve medenî hukuk gibi çeşitli hukuk dallarında ve eğitim-öğretim konularında yayımlanmış 125'i aşkın inceleme, makale, bildiri, açış konuşması, kanun taslağı, rapor ve çevirisi ile 1948'den beri çeşitli gazete ve dergilerde özellikle astronomi, havacılık, edebiyat, kültür, dış politika ve tarih konularından yayımlanmış çok sayıda makale, fıkra, deneme, eleştiri ve yazı dizisi vardır.

Tekin AVANER: 1974 yılında Kadırlı'da doğdu. Lisans eğitimini Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladı. Yüksek lisans derecesini AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'ndan aldı. Aynı anabilim dalında doktora öğrencisi ve araştırma görevlisidir. Reform, bağımsız düzenleyici kurumlar üzerine çalışmaktadır.

Erol TUNCER: 1938 Bayburt doğumludur. Tuncer, 1960 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği bölümünden mezun olmuş ve 1973 yılına kadar Karayolları Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışmıştır. Bu tarihten, 1980 yılına kadar milletvekilliği yapmış ve İmar ve İskan Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Bu tarihten sonra da sosyal ve siyasal etkinliklerine devam etmiştir. Halen Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı başkanlığını yürüten Tuncer'in

TESAV yayınlarından çıkan ve seçim konusuna odaklanan bir çok yayımlanmış eseri bulunmaktadır: Türkiye İçin Nasıl Bir seçim Sistemi ? (Prof. Dr. H. Sami Türk ile birlikte), 1994, 1999, 2004 Yerel Yönetimler Genel Seçimleri, 1995, 1999, 2002, 2007 Milletvekili Genel Seçimleri, Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri, Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877 – 2002), 1946 Seçimleri.

Ayşegül SABUKTAY: 1967 yılında İstanbul'da doğdu. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun oldu. ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi'nde yüksek lisans ve doktora yaptı. 1996 yılından bu yana TODAİE'de çalışıyor. Çalışma alanları; etik, hukuk-siyaset kuramı, kamu yönetimi. Metis Yayınları, Sabuktay'ın Susurluk Olayı'nı hukuk-siyaset kuramı açısından değerlendiren kitabını 2009 yılı içinde yayımlayacak.

Kübra CİHANGİR ÇAMUR: Kübra Cihangir Çamur Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden 1986 yılında ikincilik derecesi ile mezun oldu. 1986–1988 yılları arasında Ankara-Keçiören Belediyesinde plancı olarak çalıştı. 1988 yılında Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Aynı yıl ODTÜ'de Bölge Planlama Anabilim Dalında başladığı yüksek lisans çalışmasını "Improvement Plans for Ankara Metropolitan Area: Spatial Effects of Improvement Plans on City Macroform" başlıklı tez çalışması ile Prof. Dr. Tansı Şenyapılı'nın danışmanlığında 1991 yılında tamamladı. "Yeni Liberal Politikaların Kentsel Kullanım Yapısına Etkileri: Çankaya (Ankara) İlçesinde Yapılaşmanın Çözümlemesi, 1985-98" konulu doktora çalışmasını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Kent ve Çevre Bilimleri Programında Prof. Dr. Can Hamamcı'nın danışmanlığında 2000 yılında bitirdi. Kent, kentleşme ve planlamanın geçirdiği dönüşüm, yerel yönetimler, imar hukuku ve çevre politikaları üzerine araştırmaları, yurtiçi ve yurtdışında yayınlanmış çalışmaları bulunan Çamur, akademik çalışmalarına 2009 yılı itibarıyla doçent olarak devam etmektedir. Çamur evli ve iki çocuk sahibidir.

Metin ÖZUĞURLU: Metin Özüğurlu 1961 yılında Adana doğdu. ODTÜ Sosyoloji Bölümünde lisans ve yüksek lisans derecelerini aldı. Doktora çalışmasını, araştırma görevlisi olarak 1995'de bünyesine dahil olduğu Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim dalında tamamladı. 2005 yılında sosyoloji doçenti unvanına hak kazandı. Halen aynı fakültede öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Temel ilgi alanı çalışma sosyolojisi, sosyal politika, sosyal araştırma yöntemleri ve yöntem bilimidir.

ABSTRACTS

MURDER OF UĞUR MUMCU: Before and After

Muzaffer İlhan ERDOST

This study tries to clarify the background of political crimes, assassinations and massacres in Turkey from September 12 (1980) to 2000s when US would occupy Iraq. Taking the murder of Uğur Mumcu as its initial point, the study explains the links between the mission of “Iron Hammer” which runs parallel to the process of the assassination of Uğur Mumcu and a serial of murders and massacres committed by the USA during the invasion of Iraq. The study seeks to prove that these events were in line with USA’s global strategy of hegemony. USA’s global hegemonic strategy results with ethnic, religious and sectarian differentiation not only in Eurasian and Middle Eastern countries but also in USA itself. The study demonstrates that the labor class and sections who are oppressed and differentiated on the basis of ethnic and religious positions in USA, shoed their desire of democratization as a unitary labor class by electing Obama who is originated from the labor class as the President of the USA. The possibility of a global democracy for USA which can be integrated with the hopes of labor classes and which be strengthened by social, economic and cultural relations instead of global fascism and global violence (i.e. occupation on the basis of guns and intrigue) is assessed.

Keywords: Uğur Mumcu, 12 September 1980, Operation Iron Hammer, US occupation of Iraq.

AN INTERVIEW WITH PROFESSOR HİKMET SAMİ TÜRK: LOCAL ELECTIONS IN TURKEY FROM THE PERSPECTIVE OF LAW AND POLITICS: Some Evaluations about Turkey’s Local Election System and The March 2009 Elections

Tekin AVANER

Local elections can be defined as the elections of the executive heads and the decision bodies of municipalities, provincial local administrations, metropolitan municipalities and villages. Mayors and councils are determined by local elections. The legislation about local elections underwent two comprehensive changes in the last half century. These changes, of which first was in 1963, the second in 1984, and the 1982 Constitution, created the current local election system. However the recent arrangements were based on the local-central controversy discourse and favored local government. Some changes regarding local governments like the rearrangement of local election districts were in favor of the political party in power. Now is the right time for reevaluation of the dogma that local government is the cradle of democracy. There are some similarities and differences between the general election system and the local election system. The results of local elections have some impacts on national elections. Sometimes as a result of local elections, citizens may start to question the legitimacy of political party in power. Identity today has become the central issue in Turkish politics. For this

reason, the March 2009 elections should be evaluated in terms of the role of the identity discourses in Turkish political life. There are also some observations about Turkish left in this interview.

Keywords: Hikmet Sami Türk, Local Elections, Local Government, March 2009 Elections.

LOCAL ELECTIONS of MARCH 28, 2004

Erol TUNCER

In the local elections, executive heads and decision bodies of special provincial administrations, municipalities and villages are elected. In this study, the electoral results of the 28 March 2004 local elections are taken into consideration. While the study ignores the elections of the village headsmen, it takes into account the elections of special provincial council, of municipality council and of the mayor. These are the subjects that are further discussed in this study: electoral systems, numbers of special provincial council members, political parties involved in elections and the votes and the number of representatives gained. In the last part, a general outlook to the 2004 March elections is assessed.

Keywords: 28 March 2004 Elections, Local Elections, Provincial Administration, Municipality.

GOVERNANCE, LOCAL ELECTIONS AND DEMOCRACY

Ayşegül SABUKTAY

This article focuses at legal, social and political foundations of local government elections and discusses probable outcomes of them, particularly for their implications on democracy. Since local governments cannot be considered as merely service provider units, they may provide land and infrastructure for capital in different scales, and might have an important role in settlement preferences of the global capital; one cannot discuss probable outcomes of local elections merely by focusing at the local scale and the legal framework on local elections. If one focuses at local elections, in terms of eligibility for nomination, remuneration and electoral system, he/she finds that representation of capital owners, who dominate regulatory authorities and development agencies, is promoted and of others is limited. Partnership of capitalism-democracy was built up through social struggles, and it bears many problems which are concreted in the representation system. However, analysis on local elections shows that this questionable representation system has been distorted in accordance with the idea of governance.

Keywords: Local governments, local elections, governance, democracy.

NEO LIBERAL POLICIES, URBAN and SPACE
An Analysis of the Construction Environment in Çankaya (Ankara), 1985-200

Kübra CİHANGİR ÇAMUR

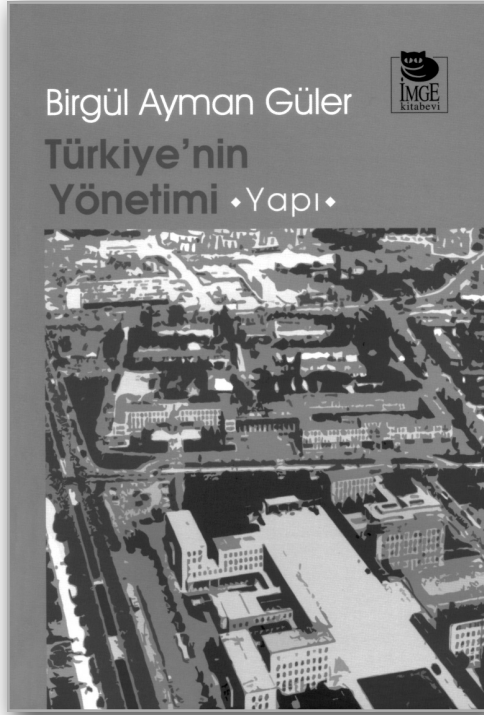
The last twenty years of the twentieth century, new liberal period “mostly named as after 80s”, was crystallized. This article, from the doctorate thesis that was studied after 1995 and was completed in 2000, examines restructuring and transformation of urbanization and spatial planning processes in case of Çankaya-Ankara via building permits to shed light on changing built environment of cities. Economic and political processes underlying physical changes in urban areas during those years could not be seen as clearly as today. Under the effects of globalization, liberal ideology, and institutional structure many sequential regulations were put into effect in urban and planning framework. “A new liberal urban and urbanization practice” was defined by the “capital, politics and planning triangle” in those years.

Keywords: Urban Planning, neo liberal policies, Çankaya-Ankara, 80s, construction environment.

SUB-CONTRACTING, PRECARIOUSNESS OR
ON STATES OF THE ‘ROLLING STONES’

Metin ÖZUĞURLU

This paper aims to take direct and indirect impacts of sub-contracting on the employment into an analytical framework in which the issue of social reproduction of labour power rather than the labour process takes analytical priority. Thus, the issue of economic and social impacts of sub-contraction is systematically analysed by looking at the themes of precariousness and the transformations of the meaning of the work and employment. Sub-contracting could be seen as form of employment through which positive correlations between work/employment and the welfare/affluences are broken down and sweeping the reproduction of labour way from the suitable and secure conditions even if wage employment is on an agenda. If the essence of the issue is the destruction of the social conditions of the reproduction of labour power, the most specific phenomenal aspects of the issue is the precariousness of the employment through which fragmented forms of employment are seem to be homogenous respectively.

Türkiye'nin Yönetimi -Yapı-

Birgül Ayman Güler

İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009

Türkiye'nin Yönetimi: Yapı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki "Türk Kamu Yönetimi" ve İletişim Fakültesi'ndeki "Türkiye'nin Yönetim Yapısı" dersleri için hazırlanmış notların altı yıllık uygulamasından doğmuş bir kitaptır. İçinde bulunduğumuz tarihsel dönemin koşulları, gerçekte olması gerekeni mümkün kılmış, ders kitabı ile araştırma kitabı arasındaki uzaklık, bu çalışmada görüleceği gibi, epeyce kapanmıştır.

Türkiye'nin Yönetimi: Yapı, ülkemizin bugünü ve yarını ile ilgilidir. Türk kamu yönetiminin bugünkü yapısını, hukuksal değil tarihsel ve yönetim bilimi temelinde kavramsal yaklaşımla irdelemektedir. Kamunun yönetiminin tüm tarihsel tiplerinde dört temel işlev vardır; bunlar bugünkü 'kamu yönetimi'ni de oluşturan temel işlevlerdir. O nedenle bu kitapta, kamu(nun) yönetimini genel yönetsel kurumsallaşmadan ibaret sayan yerleşik kalıp kırılmış, Türkiye'nin yönetimi 'genel, 'a'skeri, 'akademik, 'adli yönetim (1G3A) olarak tanımlanmıştır.

MEMLEKET DERGİLERİ
KURUMSAL ABONE FORMU

Memleket SiyasetYönetim

<u>İstenen</u>	<u>Toplam</u>	<u>Ödeme</u>
2006 Yılı (iki sayı) Adet TL
2007 Yılı (üç sayı) Adet TL
2008 Yılı (üç sayı) Adet TL
2009 Yılı (üç sayı) Adet TL

(Dört aylık dergi, 2006 yılı 20 TL; 2007-2008-2009 yılı 30 TL, Posta ücreti dahil)

Yukarıda belirtilen abone istemi karşılığı toplam TL,
İş Bankası Mithatpaşa Şubesi Ankara YAYED İktisadi İşletmesi'nin
4228 304210 721055 numaralı hesabına yatırılmıştır.

İstenen dergilerin aşağıda belirtilen adrese gönderilmesini, konuyla ilgili herhangi bir sorunda belirtilen kişi/birim ile ilişki kurulmasını rica ederim.

[] Posta Adresi:

.....
.....
.....

Bağlantı Kişisi / Birimi / Tel / Faks / e- posta

(Uygun gördüğünüz bilgileri yazınız)

.....
.....

Memleket SiyasetYönetim dergisine abone olmak istiyoruz.

Ad Soyad:

Tarih:

İmza:

Bu Forumu Lütfen İletiniz:

Faks: (0312) 430 62 90

e-posta: merkez@yayed.org

Adres: Ziya Gökalp Cad. 30/17 Kızılay – Ankara

**MEMLEKET DERGİLERİ
BİREYSEL ABONE FORMU**

Memleket SiyasetYönetim

<u>İstenen</u>	<u>Toplam</u>	<u>Ödeme</u>
2006 Yılı (iki sayı) Adet TL
2007 Yılı (üç sayı) Adet TL
2008 Yılı (üç sayı) Adet TL
2009 Yılı (üç sayı) Adet TL

(Dört aylık dergi, 2006 yılı 20 TL; 2007-2008-2009 yılı 30 TL, Posta ücreti dahil)

Belirtilen abone istemi karşılığı toplam TL,
YAYED İktisadi İşletmesi'nin

[] *İş Bankası Mithatpaşa Şubesi Ankara 4228 304210 721055*
numaralı hesabına yatırılmıştır.

[] Posta Çeki No: hesabına yatırılmıştır.

[] Elden Sn. teslim edilmiştir.

[] Dergilerin şu adrese postayla gönderilmesini istiyorum:

.....
.....
.....

[] Dergileri Dernekten elden teslim alacağım.

Memleket SiyasetYönetim dergisine abone olmak istiyorum.

Ad Soyad:

Tarih:

İmza:

Bu Forumu Lütfen İletiniz:

Faks: (0312) 430 62 90

e-posta: merkez@yayed.org

Adres: Ziya Gökalp Cad. 30/17 Kızılay - Ankara